



TURUN
YLIOPISTO

IHMISYYDEN ÄÄRELLÄ

Lisääntymistä käsittelevä kotimainen
nykykirjallisuus, lukeminen ja
luontokulttuurit

Elli Lehikoinen

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA

SARJA - SER. C OSA - TOM. 503 | SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA | TURKU 2020



TURUN
YLIOPISTO

IHMISYYDEN ÄÄRELLÄ

Lisääntymistä käsittelevä kotimainen
nykykirjallisuus, lukeminen ja luontokulttuurit

Elli Lehikoinen

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Kotimainen kirjallisuus
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen tohtoriohjelma (Juno)

Työn ohjaajat

Dosentti Elsi Hyttinen
Turun yliopisto

Professori Lea Rojola
Turun yliopisto

Tarkastajat

Dosentti Kuura Irni
Helsingin yliopisto

Professori Sanna Karkulehto
Jyväskylän yliopisto

Vastaväittäjä

Dosentti Kuura Irni
Helsingin yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-8265-3 (PRINT)
ISBN 978-951-29-8266-0 (PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu/Online)
Painosalama Oy, Turku, Suomi 2020

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Kotimainen kirjallisuus

ELLI LEHIKONEN: Ihmisyyden äärellä. Lisääntymistä käsittelevä kotimainen nykykirjallisuus, lukeminen ja luontokulttuurit.

Väitöskirja, 184 s.

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen tohtoriohjelma (Juno)

Marraskuu 2020

TIIVISTELMÄ

Tämä on väitöstutkimus ihmisyyden kuvauksista kuudessa teoksessa, joissa käsitellään lisääntymistä. Tutkimuskohteina ovat julkaisuvuoden mukaisessa järjestyksessä Anna-Leena Härkösen *Heikosti positiivinen* (2001), Riina Katajavuoren *Lahjat* (2004), Simo Frangénin ja Rosa Meriläisen *Nollasta ykköseksi* (2007), Pauliina Rauhalan *Taivaslaulu* (2013), Anu Silfverbergin *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä* (2013) sekä Essi Kummun *Lasteni tarina* (2014). Teokset sijoittuvat vuosituhannen vaihteen ja alun Suomeen. Eri genreihin paikantuvilla teoksilla on yhteinen piirre, johon tutkimus keskittyy: hämmennys ihmisyyden ja perinteisen ihmiskäsityksen äärellä.

Tutkimus hahmottelee uutta tapaa lisääntymisaiheisen kirjallisuuden lähestymiselle. Neljästä artikkelista koostuva tutkimus selvittää, miten ihmisyyden historiallinen määrittäminen ei-eläimyytenä ja ei-koneellisena kietoutuu teosten ehdottamiin ja neuvottelemiin ihmiskäsityksiin. Tutkimus tarkastelee lisääntymisprosessiksi kutsuttua aihetta, jossa lisääntymisen mahdollisuudet ja siihen kytkeytyvä välttämättömyys risteävät ja vaikuttavat teosten näkemyksiin ihmisen lajista, sukupuolesta, eläväisyydestä ja oikeuksista. Tutkimus selvittää, kuinka historiallisesti ja globaalisti etuoikeutettu positio lisääntyä 2000-luvun Suomessa kirjoittuu tutkimuskohteisiin.

Teoreettisesti tutkimus kiinnittyy kirjallisuudentutkimuksen keskusteluihin mahdollisuudesta etäännyä tieteenalan representaatiokeskeisestä perinteestä sekä ajankohtaisiin feministisiin keskusteluihin ihmisyydestä. Tutkimus sitoutuu feministiseen traditioon ja keskustelee posthumanististen sekä materiaalisuuteen tarkentavien näkökulmien kanssa. Tutkimus osoittaa, kuinka ihmisen kategoriaa kuvaillaan teoksissa hauraana ja hankalanakin. Artikkeleissa ihmisyyden ongelmaistamista lähestytään lajin, sukupuolen ja orgaanisuuden kehystämänä kysymyksenä. Tarkentaminen materiaalisten välttämättömyyksien ja historiallisesti ja globaalisti muuttuvien toimijoiden yhteenkietoutumiseen osoittaa, kuinka kirjallisuuden käsittelemä lisääntyminen ja ehdottama ihmiskäsitys ovat monimutkaisia, ajankohtaisia poliittisia kysymyksiä. Tutkimus käsittää kirjallisuuden osallistujana ihmiskäsityksistä käytävissä neuvotteluissa. Se tarkastelee kirjallisuutta toimijana ihmisyyden, lisääntymisen ja oikeuksien toteutumisen sekä resurssien jakautumisen ja vallankäytön suhteista käytävissä yhteiskunnallisissa keskusteluissa

AVAINSANAT: lisääntyminen, ihmisuus, laji, luontokulttuurit, representaatio, sukupuoli, materiaalisuus, teknologiat, suomalainen kirjallisuus, Anna-Leena Härkönen, Riina Katajavuori, Essi Kummun, Rosa Meriläinen, Pauliina Rauhala, Anu Silfverberg

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of History, Culture and Arts Studies

Finnish Literature

ELLI LEHIKOINEN: Approaching the human. Reading naturecultures in contemporary Finnish literature discussing reproduction.

Doctoral dissertation, 184 pp.

Doctoral Programme Juno

November 2020

ABSTRACT

The subject of this doctoral dissertation is contemporary Finnish literature depicting reproduction. My work consists of four articles and research material is, in order of the year of publication, Anna-Leena Härkönen's *Heikosti positiivinen* (2001), Riina Katajavuori's *Lahjat* (2004), Simo Frangén's and Rosa Meriläinen's *Nollasta ykköseksi* (2007), Pauliina Rauhala's *Taivaslaulu* (2013), Anu Silfverberg's *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä* (2013) and Essi Kummu's *Lasteni tarina* (2014). These books are set in Finland at the turn and beginning of the millennium and they discuss issues such as motherhood, family life, and gender. This study focuses on the theme they all have in common: confusion over the traditional concept of the human.

The study outlines a new method of approaching literature depicting reproduction. It scrutinizes how the historical definition of human as non-animal and non-technological category is intertwined with the approaches of human negotiated in my research material. I analyse the entanglement of ontological difference and cultural power relations in the reproduction process. In this study, I also scrutinize connections between reproduction justice and gender-related power in the historically and globally privileged contexts depicted in my research material.

The study draws from feminist studies and posthumanist approaches, as well as approaches moving away from the representation-oriented tradition of literary studies. The literature discussed in this dissertation depicts the human as a fragile and problematic category. I inquire into the perspectives contemporary literature opens up for understanding the concepts of human species, gender, organicity, and reproductive justice as essentially interdependent. The human reproduction process and the historical category of the human discussed in literature are complex and current political issues. The study understands literature as participating in debates on the limits and boundaries of our current conceptions of "the human".

KEY WORDS: reproduction, humanity, species, naturecultures, representation, gender, materiality, technologies, Finnish literature, Anna-Leena Härkönen, Riina Katajavuori, Essi Kummu, Rosa Meriläinen, Pauliina Rauhala, Anu Silfverberg

Kiitokset

Aloitin tämän työn tammikuussa 2016. Olin aivan hurjan iloinen ja hurjasti hämilläni kaiken täysin uuden äärellä. Se että nyt voin ja uskallan päästää tästä työstä irti, on ehdottomasti kanssani ja ympärilläni elävien ihmisten ansiota. Olen syvästi kiitollinen ja alati ihmeissäni siitä, kuinka omaleimaisia älykkäitä hupsuja rohkeita kummia rakkaita ihmisiä olenkaan tässä maailmassa kohdannut.

Elsi. Kiitos. Ohjaajani dosentti Elsi Hyttinen on käsittämätön! Kuinka voi ihmisessä yhdistyä lämmin ja lempeä läsnäolo, napakka ja itsenäistymään ohjaava ote, yllättäen pirskahteleva mahtava lakoninen huumori ja sellainen suhtautuminen maailmaan, että Elsiin luotin täysin ja heti: olen millainen olen, tämän ihmisen kanssa uskallan olla. Olen äärettömän kiitollinen asiantuntemuksestasi, oivaltavuudestasi, kärsivällisyydestäsi ja kaikenlaisia asioita käsitelleistä keskusteluista. Ja siitä, etten koskaan joutunut kuvittelemaan olevani tämän työn kanssa täysin yksin. Olet paras!

Ja ohjaajani professori emerita Lea Rojola! Ihailen loputtomasti Leaa itsenäisenä ajattelijana, joka tunnistaa ja luo yhteyksiä, nappaa kiinni olennaisesta, suunnistaa kohti sitä mikä on kirkasta. Lean laaja-alaisuus ja kyky luovia valtaviin kokonaisuuksiin kytköksissä on huimaavaa ja hurmaavaa. Olen kiitollinen siitä, kuinka hymyilt ilkkurisesti tempoiluilleni etkä antanut jäädä roikkumaan epäolennaisuuksiin. Suuri ja sydämen pohjasta kumpuava kiitos, että lähdit tukemaan tätä työtä.

Lämmin kiitos esitarkastajille, dosentti Kuura Irnille ja professori Sanna Karkulehdolle. Olen otettu tarkkanäköisistä lausunnoistanne, jotka edesauttoivat työn loppuun saattamista. Kuuralle suurkiitos perusteellisista ja inspiroivista kommentteista käsikirjoitukseen sekä lupautumisesta vastaväittäjäkseni.

Kiitän anonyymia raatia käsittämättömän hienosta ja arvokkaasta mahdollisuudesta työskennellä tohtorikoulutettavana Turun yliopiston tohtoriohjelma Junossa 2016–2019. Turun yliopistosäätiötä kiitän tuesta työn viimeistelyyn työsuhteen päätyttyä. Olen erittäin kiitollinen tämän työn mahdollistumisesta ja mahdollistamisesta. Lämpimät kiitokset myös artikkelien arvioijille ja toimittajille.

Kiitän lämpimästi Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden väkeä. Ohjaajien lisäksi kiitos keskusteluista ja kommentteista matkan varrella sekä yhteisön lämmöstä Katri Aholainen, Maria Forss, Lena Gottelier, Heidi Grönstrand, Anna Helle, Riitta Jytilä, Siru Kainulainen, Ralf Kauranen, Kaisa Kurikka, Miikka Laihininen, Päivi Lapalainen, Kati Launis, Karoliina Lummaa, Kukku Melkas, Viola Parente-Capková,

Carita Roivas, Henna-Riikka Rumbin, Maarit Soukka ja Helinä Ääri. Erityiskiitos Sotkuiset maailmat -hankkeessa toimineille tutkijoille; oli ihanaa saada aloittaa tämä duuni keskusteleavassa joukossa, jossa näin ihailemieni ihmisten monenlaisia tapoja toimia – ja nauroin paljon. Kiitos Elsi, Helinä, Henna-Riikka, Kaisa, Karoliina, Katri, Lea ja Miikka, te SoMat ja mahtavat. Katri, Kuu ja Helinä: kiitos kaikista retkistä, ilosta ja ihmetyksestä, ystävyydestä – siitä, että olen saanut tutustua teihin.

Oppiaineen ihmisistä haluan osoittaa erityisen kiitoksen myös Katille, Kukulle ja Päiville. Professori Päivi Lappalainen on alusta asti suhtautunut työhöni kiinnostuksella ja tuella, joista kiitän lämpimästi. Kati Launis ja Kukku Melkas; kiitos hupsuista iltapäivistä, erinäisistäkin keskusteluista sekä siitä, kuinka otitte ensimmäisten opetustehtäviensä kanssa hääriilevän ihmisen avoimesti vastaan, ehkä huomaamattannekin kannustitte lämmöllä ja huumorilla, joista kiitän teitä sydämeni pohjasta.

Nyt alkaa jo itkettä.

Miikka Laihinen ja Henna-Riikka Rumbin, on aivan todellinen ja varteenotettava kysymys tiedustella, missä mahtaisinkaan olla ilman teitä?

Sillä totta kai voi käydä niinkin, että ihminen lähtee kesken opintojensa vuosikymmeneksi töihin ihan muihin hommiin, ja sitten kesken kaiken haluaakin kirjoittaa gradun. Gradua tehdessään sitä sitten ehkä jotenkin sekoaa ja haluaakin yhtäkkiä tehdä myös väitöskirjan. Totta kai niin voi käydä! Annan vinkin, jota todella suosittelten noudattamaan, jos sinullekin käy niin: yritä järjestää lähellesi yksi Henna-Riikka. H-R, kiitos ystävyydestäsi, pitkiä puheluista ja itkusta ja naurusta ja hyvin, hyvin monenlaisista hetkistä. Kiitos kaikesta mitä olen saanut jakaa kanssasi – ja siitä, että kaikenlaista jaetaan kyllä jatkossakin! Laihine, kiitos. Olen onnekas ja ihmeissäni että juuri sinä satuit kohdalle tätä työtä tehdessä, että olen saanut tutustua sinuun. Kiitos siitä, kuinka välillemme hyvin nopeasti syntyi lähelle päästävä ystävyys – vaikka molemmat meistä omilla tavoillamme kummia ja kulmikkaita saattamme ollakin. Kiitos seikkailuista, jotka jatkukoot. Olette rakkaita mulle.

Kiitos työhuonekaverit ja vertaistuen lähteet Suvi-Sadetta Kaarakainen, Sade Kondelin, Mari Lehto ja Jouni Teittinen. Lisäksi kiitos Alexandra Dziwis ja Meri Heinonen; on arvokasta ja ihanaa, että käytännön säädöissä voi kysyä ja luottaa saavansa vastauksia – ja aina on aikaa nauraa. Kaikenlaisista tätä kummallista tutkijan työtä – ja kaikkea ihan muuta! – koskevista keskusteluista kiitän lämmöllä ja ilolla Lotta Aarikkaa, Suvi Salmenniemeä ja Valo Vähäpassia.

Ilman Riikka Homasta ja Mianna Meskusta en kai olisi tajunnutkaan, kuinka viereä lisääntymisaiheista tutkimusta Suomessa tehdään. Kiitos Mianna ja Riikka, lisääntymistutkimusverkoston perustajat ja johtajat, mahtavat tyypit. Lämmin kiitos myös kaikille Lisääntymisen tulevaisuus -hankkeessa toimiville.

Äitiäni Anne-Maj Kuusistoa kiitän siitä, että olen voinut seikkaila tässä maailmassa niin kuin parhaaksi katson. Kiitos horjumattomasta näkemyksestä, jonka mukaan Elli on fiksu likka ja varmaan saa sen väitöskirjan tehtyä, ja Mummalle kiitos tuesta arjessamme. Isääni Kalle Lehikoista kiitän jaetusta käsityksestä kirjojen ja

lukemisen mahdollista, ja lisäksi kiitän Isoisää ja Leena Nummea erinäisistäkin Särkänniemen reissuista, joihin minun ei ole tarvinnut osallistua.

Sydämellinen kiitos tuesta ja kiinnostuksesta hääpäiväni kohtaan kummitädilläni Marita Lipposelle sekä Sinikka Reväsmäelle. Samoin kiitän Markku Reväsmäkeä & Ritva Alanderia (kiitos Vaari ja Mamma!).

Aino! Nyt se väitösjuttu on valmis kohta hei! Kiitän siskoani Aino Alastaloa että se on, että se on sellainen kuin on, ja että itse olen sen kanssa niin kuin olen. Rakas Aino, kiitos siitä että käy mitä käy, me kaksi kyllä löydämme toisemme maailman myrskyissä, tsekkaamme tilanteen ja keitämme kahvit: usein nauramme kaikelle. Eero Alastaloa kiitän ilosta ja valosta, sen muistuttamisesta kuinka ihmeellistä kaikki oikeastaan on.

Venla Luomaa ja Laura Saloa kiitän ystävydestä, johon aina voin painaa pääni. Kiitos siitä etten muista pelätä kuitenkaan oikeastaan mitään, sillä lopulta voi aina puhua kanssanne, ja siitä ettei ole mahdollista ajatella ajatusta, jota ei voisi kanssanne jakaa. Laura, kiitos tunnustamisesta jonka kanssa ja varassa kaikki on mahdollista, keskustelusta joka ei lakkaa. Venla, kiitos yhteydestä joka pysyy, muuttuu, yllättää. Se, että te olette totta, olemassa ja tarua ihmeempää, on mun jatkuva, ihana ihme.

Salla Lehtonen: kiitos kun olet, en tiedä kuka itse olisin ilman sua. Tia Heinonen: kiitos kun voimme aina vain ja uudestaan katsoa maailmaa yhdessä. Ystävydestä, sekoilusta, laulusta ja itkusta ja naurusta kiitos Miia Aaltonen, Jussi Ajanko, Daniel Gustavson, Tommi Hannuksela, Timo Heinisen muisto, Anu Huitu, Hannu Huitu, Inga Ikipyy, Janne Kaistaniemi, Mauri Kosonen, Sari Lammintausta, Sonja Lindroos, Juha Luoma, Sanna Nieminen, Tuomas Palonen, Nina Pfister, Antti Ranki.

Rauha ja Ahti, rakkaimpani. Nyt tää juttu alkaa tulla valmiiksi ja sitten on taas uusien juttujen aika. Näiden väitöskirjavuosien aikana olette kasvaneet paljon (ihan just kirjaimellisesti mun ohi) ja mulle tuottaa valtaisan iloa saada seurata menoanne – ja nauraa, nauraa kanssanne. Olen loputtoman onnellinen ja kiitollinen siitä, että saavuitte elämäämme; että kaikki tapahtuu maailmassa, jonka saan jakaa valossanne.

Tomppa! Mää kirjotan pari riviä vaan vielä äkkii!

Jotenkin kumma sä kans kyllä olet, koska et ole hetkeäkään epäillyt, etteikö tämä päivä vielä koittaisi. Kiitos että elät mun kanssa tässä hurjassa huikkeassa maailmassa. Ajattele nyt: oltaisko me joskus taas sitäköön arvattu että yhtäkkiä koitan ruveta *tohtoriksi*. Mutta koitan vaan, ja tämän väitöskirjan omistan sinulle, tietysti.

Elämän ja ihmisyyden äärellä,
9.11.2020
Turussa tietenkin
Elli Lehikoinen

Sisällys

Kiitokset	5
Sisällys	8
Osajulkaisuluettelo.....	9
1 Lisääntymistä käsittelevä kirjallisuus.....	10
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	10
1.2 Tutkimuskohteet ja tutkimuksen tausta.....	13
1.3 Käsitteistä ja teoriakentästä	17
1.4 Artikkelit	23
2 Lisääntyvän lajin lukemisesta	26
2.1 Ihmisyden paradoksit	26
2.2 Ihmisen laji ja eläväisyys.....	33
2.3 Kieli ja materia, eli ihminen hämähäkinä.....	39
3 Lisääntymisen erot.....	46
3.1 Sukupuolieron suuri kertomus.....	46
3.2 Materiaalisuudesta, eli riskinotosta.....	52
3.3 Sukupolvieron nuori kertomus.....	58
3.4 Lisääntyvän lajin tulevaisuuksista.....	64
4 Lopuksi.....	72
Lähteet.....	74
Alkuperäisjulkaisut.....	83

Osajulkaisuluettelo

Väitöskirjan yhteenveto-osa perustuu seuraaviin julkaisuihin:

- I Lehikoinen Elli. ”*Olen nisäkäs. Tuotan maitoa.*” Ihmisen lajius ja lisääntymisprosessi 2000-luvun kotimaisessa kirjallisuudessa. *Sukupuolentutkimus*, 2/2017, 21–33.
- II Lehikoinen Elli. ”*Se ei olekaan pieni ihminen, vaan pieni eläin.*” Ihmisen lajin lukeminen kotimaisen nykykirjallisuuden lapsikuvauksissa. *Kirjallisuuden tutkimuksen aikakauslehti Avain*, 2/2018, 28–43.
- III Lehikoinen Elli. Luonnon, uskon ja eron voima. Lisääntymisen luvat Pauliina Rauhalan *Taivaslaulussa* (2013). *Sananjalka*, 2020, nro 62: 236–254.
- IV Lehikoinen Elli. Luonnon ja teknologian lapset. Keskeneläväisyys ja ihmisenä eläminen Essi Kummun romaanissa *Lasteni tarina* (2014). Tulossa, Hyttinen, Elsi & Lummaa, Karoliina (toim.) *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus*. Nykykulttuuri -julkaisusarja, Jyväskylän yliopisto.

Artikkelien käyttöön väitöskirjan osajulkaisuuksina on kustantajien lupa.

1 Lisääntymistä käsittelevä kirjallisuus

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Haluaisin ymmärtää noita liikahduksia, liittyivätpä ne sitten sosiaalipoliittisten päätösten vaikutuksiin tai selkäytimestä nouseviin outoihin impulsseihin, joita lapset synnyttävät aikuisissa ympärillään. Haluaisin ymmärtää lapsiin liittyvää rakkautta ja politiikkaa, historiaa, biologiaa ja kulttuuria. Tätä koko ihmeen sotkua.

(Anu Silfverberg 2013: *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä*, s. 18.)

Anu Silfverberg pohtii teoksen kirjoittamisen motiivia esseekokoelmassaan *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä* (2013). Halu ymmärtää ”tätä koko ihmeen sotkua” rinnastuu mielenkiintoni tutkia lisääntymistä käsittelevää kirjallisuutta. Lisääntyminen on monimutkainen ja historiallisesti muuttuva prosessi. Se on sekä henkilökohtaisella tasolla usein voimakkaasti koettu emotionaalinen ja affektiviinen tapahtumaketju että erään nisäkäslajin tapa jatkaa maailmassa olemista ja elämää.

Kirjallisuudessa ihmisen lisääntyminen on monipuolinen aihe. Siitä on kirjoitettu runsaasti autofiktiivisiä, fiktiivisiä, realistisia ja utopistisia romaaneja, lyriikkaa, sarjakuvaa ja esseistiikkaa. Suomalaisessa kirjallisuudessa lisääntyminen risittää usein jonkin yhteiskunnallisen ja kulttuurisen kysymyksen kanssa. Esimerkiksi Anna-Leena Härkösen *Heikosti positiivinen* (2001) herätti keskustelua synnytyksen jälkeisestä masennuksesta ja Pauliina Rauhalan *Taivaslaulu* (2013) vanhoillisesta diolaisen yhteisön ehkäisykiellosta. Historiallisia esimerkkejä ihmisen lisääntymisestä kirjallisuuden esittämänä poliittisena kysymyksenä ovat vaikkapa Minna Cant-hin näytelmä *Anna Liisa* (1895), jonka virittämänä keskusteltiin lisääntymiseen liittyvistä vallan, vastuun ja etiikan kysymyksistä, tai Tytti Parraksen romaani *Jojo* (1968), jonka arvioidaan jopa vaikuttaneen aborttilainsäädäntöön. Nämä teokset ovat keskenään hyvin erilaisia. Samalla niitä yhdistävät juuri sellaiset tekijät, joihin

tutkimukseni keskittyy: kysymykset ihmisestä nisäkkäänä, sukupuolesta, materiaalisuudesta ja vallasta sekä lääketieteellisteknologisista interventioista ihmisen lisääntymisessä.

2000-luvulla Suomessa on julkaistu useita lisääntymistä käsitteleviä teoksia. Lisääntymistä voitaneen pitää kirjallisuuden kestoaiheena, mutta sitä käsittelevän nykykirjallisuuden runsauden perusteella voi todeta, että käsillä on myös jonkinlainen ilmiö. (Ks. myös Ojajärvi 2013, 127.)¹ Lisääntymistä käsittelevää kirjallisuutta ei tietääkseni ole kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen kentällä aiemmin lähestytty tutkimukseni näkökulmista. Neljästä artikkelista koostuvassa väitöstutkimuksessani tarkastelen kuutta teosta. Nämä ovat julkaisuvuoden mukaisessa järjestyksessä Anna-Leena Härkösen *Heikosti positiivinen* (2001), Riina Katajavuoren *Lahjat* (2004), Simo Frangénin ja Rosa Meriläisen *Nollasta ykköseksi* (2007), Pauliina Rauhalan *Taivaslaulu* (2013), Anu Silfverbergin *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä* (2013) sekä Essi Kummun *Lasteni tarina* (2014).

Minua kiinnostaa genreiltään ja näkökulmiltaan varioivien teosten yhteinen piirre, kysymys ihmisen kategoriasta kirjallisuuden neuvottelemana. Teoksissa kerrotaan muun muassa kiintymysvanhemmuudesta, keskosuudesta, tuotantoeläimistä, keskenmenoista, tahattoman lapsettomuuden pelosta ja synnyttämisestä. Näkökulmat liikkuvat raskauteen pyrkimisestä ja imettämisen kokemuksista seksuaalisuuteen ja yhteiskunnalliseen tasa-arvoon. Kirjallisuuden käsittelemänä aiheena lisääntyminen näyttäytyy Silfverbergin edellä lainaamani sitaattia seuraten ”tänä koko ihmeen sotkuna”. Tarkoitukseni ei ole siivota sotkua. Keskityn sen hahmottelemiseen, millaisia lukemisen tapoja lisääntymistä käsittelevä kirjallisuus tarjoaa ja mahdollistaa, ja miten aihetta voi lähestyä sen moninaisuus huomioiden.

Tutkimuksen olennainen lähtökohta on luonnon ja kulttuurin välille perinteisesti määritelty eroavuus. Tutkimuksellista juonta kuljettaa modernin ajattelun perinne,

¹ Tutkimusasetelmaani soveltuvia romaaneja löytyy esimerkiksi Niina Hakalahden, Eve Hietamiehen, Juha Itkosen, Tuomas Juntusen, Henni Kitin, Helmi Kekkosen, Marko Leinon, Maaria Päivisen, Emmi-Liia Sjöholmin ja Ina Westmanin tuotannosta. Lyriikkaa aiheesta on kirjoitettu runsaasti. Tutkimuskysymysteni kannalta kiinnostavia ovat esimerkiksi Johanna Venhon ja Riina Katajavuoren kokoelmat. Lisääntymistä käsitellään myös sarjakuvassa, ks. esim. Katja Tukiaisen *Rusina* (2008). Tutkimuksessani keskityn vain realistisena luettavaan kirjallisuuteen. Huomaatan kuitenkin, että scifiksi ja spekulatiiviseksi fiktioksi luokiteltavissa teoksissa lisääntyminen kuvatus todellisuuden reunaehtoja ja utooppisia/dystooppisia kuvastoja kommentoivana ja osoittavana aiheena on monasti läsnä, vaikkei se teosten ensisijainen aihe olisikaan. (Vrt. Kortekallio 2020, 42.) Aihetta käsitellään esimerkiksi Maarit Verrosen *Karsintavaiheessa* (2008), Johanna Sinisalon teoksessa *Auringon ydin* (2013), Sofi Oksasen *Normassa* (2015), Miikko Oikkosen ja Tiina Raevaaran teoksessa *Ihon alla* (2016) sekä Tiina Raevaaran teoksessa *Kaksoiskierre* (2020).

joka jakaa maailman monimutkaiset ilmiöt herkästi luonnon *tai* kulttuurin asioiksi. Kutsun tätä historiallista episteemiä *kahtiajaon perinteeksi*. Viittaan sillä eroon kiinnittyneeseen ja eroon palauttavaan modernin ajatteluun, joka jakaa erilaisia hybridejä dikotomisesti kahtia. (Latour 1991/2006.) Kahtiajaon perinteessä lisääntyminen saatetaan käsittää ensisijaisesti ikuisiin luonnonlakeihin kiinnittyvänä toimintana, jonka perustavanlaatuisuuden päälle kulttuuriset seikat sitten asettuvat. Pohdin, millaisia hankaluuksia ja katkoksia modernin ajattelun episteemi liittää sekä lisääntymisestä kirjoittamiseen että siitä kirjoitettua kaunokirjallisuutta tutkivan lukemisen mahdollisuuksiin. Tarkastelen, millaisia reittejä kirjallisuus punoo kahtiajaon paineessa luovomiselle.

Lähtökohtana tutkimuksen neljälle artikkelille toimivat seuraavat kysymykset: 1) Millaisena ihmisyyden kategoria teoksissa näyttäytyy ja miten laji, sukupuoli, materia ja eläväisyys kytkeytyvät lisääntymistä käsittelevän kirjallisuuden ihmiskäsityksiin? 2) Miten lisääntyminen 2000-luvun Suomessa kirjoittuu teoksiin? 3) Millaisia lukemisen tapoja ja mahdollisuuksia lisääntymistä käsittelevä kirjallisuus tarjoaa ihmisyyttä ja ihmiskäsityksiä tarkasteltaessa? Lähestyn kysymyksiä kiinnittyen kirjallisuudentutkimuksen tällä hetkellä pohtimiin mahdollisuuksiin etäännyttä tieteenalan representaatiokeskeisestä perinteestä sekä ajankohtaisiin feministisiin keskusteluihin ihmisyydestä.

Lisääntymistä tarkastellaan aihetta monenlaisista näkökulmista lähestyvällä lisääntymistutkimuksen tutkimusalueella (*Reproductive Studies*). Lisääntymistutkimusta tehdään esimerkiksi yhteiskuntatieteiden, filosofian ja lääketieteen kehikoissa. (Ks. esim. Franklin 2013, 6–15; Helosvuori 2013; Kähkönen & Sudenkaarne 2018, v–vii; Sasser 2018, 3–10; Sudenkaarne 2016, 73–74; ks. myös Irni, Meskus & Oikkonen 2014; 21–22, 33–34.) Aiheen tarkastelulle yhteiskunnallisena ja sosiaalisena kysymyksenä on tarvetta. Sosiologit Riikka Homanen ja Marianne Mäkelin (2019, 239–240) huomauttavat lisääntymisen olevan yhä alituttu ja -teoretisoitu aihe, jonka mieltäminen ensisijaisesti luonnonlakien ohjailemana ilmiönä saattaa herkästi piilottaa siihen sisältyviä valtasuhteita.

Taiteentutkimusta ja lisääntymistutkimusta yhdistävää tutkimusta ei Suomessa käsitykseni mukaan juurikaan ole tehty. Tämäkään tutkimus ei paikannu lisääntymistutkimuksen kentälle, mutta ajattelen sen jonkin verran omasta perspektiivistään keskustelevan lisääntymistutkimuksen kanssa. Taiteentutkimuksen kontekstissa tehtävä lisääntymisaiheinen tutkimus on mielestäni sekä tarpeellista että ehkä erityistä liikkumavapautta sisältävää: kirjallisuudentutkimuksen kentällä lisääntymisaiheisesta kirjallisuudesta kiinnostuminen ei yksiselitteisesti ohjaa tutkimusta vaikkapa lääketieteen tai politiikan tutkimuksen konteksteihin. (Ks. myös Storm 2017, 139.) Tutkimuskohteeni ovat fiktiota, enkä lue niitä potentiaalisena todistusaineistona reaali maailman ajankohtaisille lisääntymiskysymyksille. Suhde lisääntymistutkimukseen on kuitenkin tutkimuksessa läsnä erityisesti huomioissa

voimakkaasti kontekstisidonnaisista lisääntymisvapaudesta ja itsemääräämisoikeuksista.²

Tutkimuksen tavoitteena on 1) osoittaa ja tehdä näkyväksi ihmislajiin liittyvien huomioiden toistuvuus kotimaisessa lisääntymistä käsittelevässä kirjallisuudessa ja 2) hahmotella lisääntymisaiheiden lukemiselle sekä äitiyskuvastosta että representaatiokeskeisyydestä etäännyvää lukemisen tapaa. Tavoitteena on avata tilaa luenlalle, joka 3) huomioi lisääntymisaiheisen kirjallisuuden kuvaileman ihmisyyden lähtökohtaisen kompleksisuuden ja 4) ongelmaistaa ihmisyydestä tietämistä. Tavoitteiden kuvaus edellä osoitetun mukaisesti koski myös kronologista tutkimusprosessia. Se kulki osoittamisen motiivista kohti lukutapojen kokeilua. Tutkimus on hämmästyttävä ihmisyyden ja lisääntymisen, monisyisten hybridien, äärellä.

1.2 Tutkimuskohteet ja tutkimuksen tausta

Tutkimuskohteet valikoituivat runsaasta teosjoukosta. Ne ovat vuosituhannen vaihteen ja alun Suomeen sijoittuvia teoksia, joissa käsitellään äitiyttä, perhe-elämää ja ruumiillisten muutosten ja kokemusten suhdetta kulttuurisiin rooleihin ja sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Ihmisyys ja kysymys ihmisen lajista ovat suurimmaksi osaksi yksittäisiä huomioita ja mainintoja. Tällaiset huomiot ovat kuitenkin toistuvia. Ne muodostavat teoksille yhteisen piirteen, hämmennyksen ihmisyyden äärellä. Mukana on romaaneita, esseekokoelma ja päiväkirjamuotoinen romaani. Lukumäärällisesti teoksia on tutkittavina vähän, mutta valittu joukko edustaa ja perustelee laajempaa ajallista ilmiötä, joka ylittää kirjallisuuden lajien rajat. Lisääntymisprosessissa kirjallisuuden aiheena on piirteitä, jotka nousevat esiin yhtä lailla autofiktiossa keskosista, tiettyyn uskontokuntaan tarkentavassa näkökulmia vaihtelevassa romaanissa kuin feministisessä esseekokoelmassakin. Painotan, ettei tämä tutkimus pyri esittämään kokonaisvaltaista esitystä aihetta tietynä ajanjaksona käsittelevästä kirjallisuudesta. Olen valinnut kuusi teosta, jotka tarjoavat näköalan lisääntymisaiheeseen kirjallisuuteen. Ne ovat keskenään tiettyyn mittaan erilaista kirjallisuutta, joiden kanssa lähestyn lajin, sukupuolen, materian ja teknologian kysymyksiä.

Anna-Leena Härkösen *Heikosti positiivisen* (2001) keskiössä on minäkertojan vaikea raskaus ja synnytyksen jälkeinen masennus. Teos kuvaa haaveita raskautu-

² Lisääntymiseen liitetään käsitteitä kuten *reproductive rights* ja *reproductive justice*. Tutkimuksessa käytän määritelmää lisääntymisvapaus, jolla viitataan mahdollisuuksiin voida itsenäisesti päättää omaan potentiaaliseen lisääntymiseen liittyviä asioita ja myös saada tarvittaessa asiantuntevaa tukea ja hoitoa lisääntymiskysymyksissä. Ajattelen lisääntymisvapautta tasa-arvon kaltaisena käsitteenä: ei ehkä voida osoittaa hetkeä, paikkaa ja tilannetta, jossa se toimisi jollakin muotoa täydellisesti ja totaalisesti, mutta eri kontekstien valtasuhteita ja niissä mahdollistuvia valitsemisen tilanteita tarkastelemalla voidaan kuitenkin perustellusti arvioida lisääntymisvapauden toteutumista.

misesta, toistuvia keskenmenoja ja pelkoa tahattomasta lapsettomuudesta. Riina Katjavuoren *Lahjat* (2004) on kuvaus kotiäidin arjesta. Romaanin päähenkilö Tuulia pohtii tilannettaan kotiin keskittyntä elämänvaihetta läpikäyvänä kahden lapsen äitinä, tarkkailee lapsiaan ja muistelee lisääntymisprosessien vaiheita. Simo Frangénin ja Rosa Meriläisen päiväkirjamuotoinen *Nollasta ykköseksi* (2007) kertoo näkökulmaa vaihdellen ja ironisella ja humoristisella sävyllä kirjoittajien jälkeläisen ensimmäisestä elinvuodesta. Keskityn ainoastaan Rosa Meriläisen kirjoittamiksi merkityihin osiin.³ Anu Silfverbergin esseekokoelma *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä* (2013) on tutkimuskohteiden joukossa poikkeuksellinen teos, sillä se käsittelee ihmisen lisääntymisprosessia avoimesti poliittisena ja eettisenä kysymyksenä tarkentamalla eläintuotannon, nisäkkyyden ja sukupuollittuneen ihmisyypuden teemoihin. Pauliina Rauhalan *Taivaslaulu* (2013) käsittelee lisääntymisprosessia ehkäisykieltoa noudattavassa uskonnollisessa yhteisössä. 2000-luvun Suomeen sijoittuvana realistisena romaanina teos kuvaa hyvin erilaisia olosuhteita kuin muut tutkimuskohteet. *Taivaslaulu* esittää päähenkilönsä Viljan ja Aleksin tilanteessa, jossa he eivät voi hallinnoida lisääntymistään. Essi Kummun *Lasteni tarina* (2014) on kuvaus keskosina syntyneiden kaksosten rankasta alusta ja koneiden läsnäolon välttämättömyydestä ihmiselämän alussa. Romaani on selviytymistarina, jossa ihmisen (ja *ihmisenä*) elämisen alkuun ja ehtoihin liittyvä hämmennys nivoutuu teknologiaan ja konkreettiseen koneihmisyyteen.

Useat tutkimuskohteista ovat ilmestyessään herättäneet runsasta julkista keskustelua. Härkösen teosta on kiitetty vaietun aiheen esiin nostamisesta, Silfverbergin esseekokoelman tiimoilta kiintymysvanhemmuuden kritiikki sai aikaan närkästyntäkin vastaanottoa, ja Rauhalan esikoisromaanin herätti pohdintoihin tietyn uskon-

³ Tähän minua ohjaa sen lisäksi, että Meriläisen minäkertoja on teoksessa lisääntymisen materiaalisen prosessin omakohtaisena läpikäyvä henkilö, myös se seikka, että Meriläisen kirjoittamiksi merkityissä osissa kysymys lajista on läsnä eri tavalla kuin Frangénin kirjoittamiksi merkityissä osissa. Meriläisen minäkertoja esimerkiksi viittaa itseensä näätänä ja siilinä, pohtii tilannettaan ”poikasen” ravinnon konkreettisenä kantajana ja kutsuu jälkeläistään possuksi ja krokotiiliksi. Frangénin kirjoittamiksi merkityissä osissa yhteistä jälkeläistä kuvataan ilmauksilla kuten ”pikkumies” (s. 118, 168, 215, 261, 275, 306, 366, 389), ”pikku-ukko” (s. 54, 56, 135, 198, 227, 290, 386) ja ”pikkuäijä” (s. 53, 55, 134, 168), sekä harvemmin toistuvina mainintoina – joitakin mainitakseni – ”minimies” (s. 105, 322), ”pienoispoika” (s. 335, 375) ja ”pienmies” (s. 261, 353). Nämä ilmaukset orientoituvat enemmän jälkeläisen sukupuolen merkitsemiseen kuin oman tai jälkeläisen lajin reflektointiin. Teoksen kaksi kirjoittajaa lähestyvät tutkimuskysymyksiäni kannalta olennaisia kysymyksiä siihen mittaan eroavasti, että rajasin tarkastelun kohteeksi vain Meriläisen minäkertojalle merkityt osat.

nollisen yhteisön tiukoista säännöistä. *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä* ja *Taivaslaulu* on nähty myös näyttämöllä, ja *Taivaslaulu* on palkittu romaani.⁴

Nostan tässä esiin tutkimuskohteiden jaottelun mahdollisuuksia esitelläkseni tutkimukseen valikoimiani teoksia, mutta ennen kaikkea mielenkiintoni kohdistuu niiden yhteisiin piirteisiin.⁵ Tutkimuskohteita voi jaotella esimerkiksi autofiktiivisen/fiktiivisen luonteen, kertojan ja kerronnan tavan tai juonenkulkujen mukaan. Osa teoksista kuljettaa hyvinkin yhteistä tarinaa: Härkösen, Meriläisen ja Silfverbergin autofiktiivisissä teoksissa kuvataan heteropariskunnan toivetta saada lapsi. Härkösen ja Silfverbergin teoksissa kuljetaan hankalaksi osoittautuneen toiveen herättämistä peloista sen toteutumiseen, raskausajasta synnytykseen ja vaikeuksiin ja onneen vastasyntyneen jälkeläisen kanssa eletessä. Päiväkirjamuotoisessa teoksessa *Nollasta ykköseksi* juonenkulku käynnistyy juuri ennen synnytystä, ja teos kuljettaa lukijaa mukanaan kronologisesti vuoden ajan. Minäkertoja kaikissa teoksissa on ensimmäistä jälkeläistään toivova, odottava ja hoivaava sosioekonomiselta asemaltaan suhteellisen hyvin toimeentuleva valkoinen nainen, joka pohdiskelee sukupuolen, äitiyden ja kulttuuristen odotusten suhteita sekä näkemystään ydinperhe-elämästä.

Myös Essi Kummun autofiktiivinen teos käsittelee näitä aiheita, mutta sen erottaa edellisistä keskittyminen keskosina syntyneiden kaksosten alkutaipaleeseen. *Lasteni tarinassa* fokus on teknologian osallistumista konkreettisesti vaativassa elämisen alussa. Minäkertojan katseen keskiössä on reaaliaikaisena ahdistuksena kuvattu epävarmuus jälkeläisten selviytymisestä. Katajavuoren *Lahjat* ja Rauhalan *Taivaslaulu* ovat edellisistä poiketen fiktiivisiä romaaneja. Katajavuoren romaani esittelee teoksen päähenkilö Tuulian näkökulmasta arkista, kotitöihin ja lastenhoitoon kiinnittynyttä väliaikaista elämänvaihetta ja sen yhtäaikaisesti kuormittavaa ja onnea tuottavaa luonnetta. Rauhalan romaani koostuu näkökulmia, kertojanääniä ja

⁴ *Äitikortin* dramatisointi esitettiin 2015 Kansallisteatterissa. *Taivaslaulun* kantaesitys nähtiin Tampereen Työväen teatterissa syksyllä 2015 ja näytelmä tuli samana syksynä myös Oulun kaupunginteatterin ohjelmistoon (*Taivaslaulu*-näytelmästä ks. Wallenius-Korkamo 2018.) *Taivaslaulu* palkittiin vuonna 2014 Kiitos kirjasta -mitalilla, Gummeruksen Kaarle-palkinnolla ja kirjabloggaajien Varjo-Finlandialla. Vuonna 2013 se valittiin Vuoden kristilliseksi kirjaksi. *Lahjat* oli vuonna 2004 ehdolla Runeberg-palkinnon saajaksi.

⁵ Ensimmäisessä artikkelissani tarkastelin kolmea teosta; *Heikosti positiivinen*, *Nollasta ykköseksi* ja *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä*. Toisessa artikkelissa luin neljää teosta (*Lahjat*, *Nollasta ykköseksi*, *Taivaslaulu* ja *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä*). Kolmannessa ja neljännessä artikkelissa keskityin yksittäisiin teoksiin, *Taivaslauluun* ja *Lasteni tarinaan*. Tutkimuskohteiden epätasainen jakautuminen paljastaa tutkimusprosessin ongelmakohtia: ajattelin pitkään kirjoittavani viidennen, teoksia *Heikosti positiivinen*, *Lahjat* ja *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä* käsittelevän artikkelin osaksi tätä tutkimusta. Tällöin tutkimus olisi kohdistunut tasapainoisemmin valittua aineistoa ajatellen. Koska tutkimukseni kuitenkin nyt koostuu neljästä artikkelista, totean tässä yhteydessä vain tunnistavani ongelman tutkimuskohteiden käsittelyssä.

fokalisoijia vaihtelevista keskenään risteävistä juonenkuluista. Tutkimukseni keskittyy romaanin päähenkilöiden, Viljan ja Aleksin, näkökulmista kerrottuihin osiin.⁶ Tutkimissani osista toisessa Vilja on minäkertoja, toisessa Aleksin hän-kerronnan fokalisoija.

Tutkimuskohteet ovat määriteltävissä äitiyskirjallisuudeksi. Määrittelen ne lisääntymistä käsitteleväksi ja lisääntymisaiheiseksi kirjallisuudeksi tehdäkseen näkyväksi teoksia yhdistävää, aiemmin ainakin osin piiloon jäänyttä tematiikkaa. Esseekokoelmassa *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä* – jossa jo teoksen nimi vihjailee lukijalle sisällöstään – kysymys lisääntymisestä on teoksessa keskeisessä asemassa, mutta esimerkiksi arvioissa ja teoksen ympärillä käydyssä julkisessa keskustelussa keskiössä on ollut äitiys.⁷

Äitiyttä ja äidiksi tulemistä käsittelevällä kirjallisuudella on pitkät juuret, ja erityisesti feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa sitä on tutkittu paljon. Näitä kysymyksiä tarkastelevia teoksia on kotimaisen kirjallisuuden osalta tutkittu runsaasti sekä äidin rooliin ja kulttuurisiin odotuksiin ja normeihin että ruumiillisuuteen ja kokemuksellisuuteen liittyen.⁸ Fokus on yhtä lailla äitiyteen liitetyissä yhteiskunnallisissa asetelmissa ja odotuksissa kuin henkilökohtaisissa ja emotionaalisissa konteksteissa (ks. esim. Hollsten 2013; Koho 2016; Ojajärvi 2013; Parente-Čapková, Grönstrand, Hapuli & Launis 2015; Storm 2017; Westerlund 2013.) Maarit Leskelä-Kärki ja Kukku Melkas (2015, 124) luonnehtivat äitiyttä sekä poliittiseksi että yksilölliseksi narratiiviksi, jota naisten kirjoittamassa kirjallisuudessa on pitkään neuvoteltu. Feministinen kirjallisuudentutkimus on purkanut ja uudelleen määritellyt luonnollisuusolettamien, ruumiillisuuden ja sukupuolitetun vallankäytön hierarkkisia suhteita (Hollsten 2013, 303, 320; Melkas 2008, 257–261; Rojola 2013, 231–232; Storm 2017, 138–141).

Jussi Ojajärven (2013, 127–130) mukaan vuosituhannen vaihteen tienoilla ilmestyi huomattavissa määrin ”äidiksi tulemisen käsittelyä” koskevaa kirjallisuutta ja ”äidiksikasvuromaaneita”. Tutkimuskohteeni on julkaistu vuosina 2001–2014, ja niiden voi siis ajatella kuuluvan Ojajärven nimeämään joukkoon. Äitiys kirjallisuuden aiheena on usein juuri muutosprosessin tarkastelua, ja keskiössä on äidin ja

⁶ Romaanissa kulkee myös Aleksin blogitekstejä kuljettava sekä lasten nukkeleikkien kautta uskonnollisen yhteisön tapahtumia ja naisten tilanteita pohtiva juoni, ks. Koho 2016.

⁷ Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* arviossa pohditaan omaa vanhemmuutta ja reflektoidaan Silfverbergin esseitä suhteessa siihen, mitä esseekokoelma olisi omiin kokemuksiin pohjaten voinut sisältää (Kaisa Viljanen 8.3.2013). Ylen arviossa kerrotaan kriitikon perheestä ja heidän tavoistaan esimerkiksi ruokkia lapsia ja järjestää näiden päivähoito. (Juha Pikkarainen 18.6.2013).

⁸ Kattavan esityksen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmista äitiyteen saa esimerkiksi artikkelikokoelmasta *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa* (toim. Viola Parente-Čapková, Heidi Grönstrand, Ritva Hapuli & Kati Launis 2015).

tämän esikoislapsen tarina. Jossakin määrin koko ”äitiyskirjallisuuden” voisi siis ajatella hieman harhaanjohtavana määritelmänä: äitiys sinällään kun usein kattaa sekä yhteiskunnallisten roolien ja rakenteiden että yksilöllisten kokemusten kannalta pidemmän ajanjakson kuin esimerkiksi ensimmäisen lapsen raskaus- ja/tai pikkulapsivaiheen. Vaikkapa aikuisten lasten äitiys tai äitiys osana ihmisen muuta elämää ei kuitenkaan ole samalla tavalla kirjallisuuden jatkuvasti problematisoiva aihe kuin äidiksi tuleminen. En tässä tutkimuksessa tarkastele tutkimuskohteita äitiyskirjallisuutena, mutta huomautan valtaosan niistä kuuluvan ensimmäisyyteen tarkentaviin teoksiin.

Hanna Storm (2017) on tutkinut reproduktion pakkoa suomalaisissa syömis-häiriöromaaneissa. Stormin teoreettinen viitekehys ja kysymyksenasettelu eroavat omastani, mutta näkökulmia yhdistää lisääntymisen lähestyminen myös itsenäisempänä tutkimusaiheena, ei ainoastaan äitiyteen kiinnittyneenä kysymyksenä. Tutkimuskohteeni ovat äitiyttä käsitteleviä teoksia, mutta tässä yhteydessä asetun lukemaan niitä toisesta perspektiivistä, jonka mahdollisuutta ja mielekkyyttä pyrin tutkimuksella perustelemaan. Irtaannun kulttuurisesta käsikirjoituksesta käsittää lisääntymisprosessin kuvaaminen vain äitiyteen keskittyvänä kysymyksenä. Tutkimuskohteiden lukeminen ainoastaan tai ensisijaisesti äitiyskirjallisuutena saattaisi jättää huomiotta teoksissa toistuvia olennaisia kysymyksiä ihmisyydestä.

1.3 Käsitteistä ja teoriakentästä

Koko tutkimusta kuvaavia yläkäsitteitä ovat ihmisuus, lisääntymisprosessi ja luontokulttuurit. Jokainen tutkimusartikkeli pureutuu niitä koskeviin kysymyksiin. Tutkimus rakentuu niin, että kysymys lajista on erityisesti ensimmäisen ja toisen artikkelin keskiössä, kolmas artikkeli tarkentaa sukupuolen ja eron käsitteisiin, ja neljännessä artikkelissa keskiössä ovat elävöisyys ja teknologiat. Halki tutkimuksen kyse on lisäksi kahtiajaon perinteen jatkuvasta osallistumisesta siihen, miten lisääntymisaiheinen kirjallisuus ihmisyyttä käsittelee. Kahtiajaon perinnettä taustoitan tämän yhteenvedon alaluvussa 2.1. Kaikille artikkeleille yhteistä on myös lukemisen tavan ja erityisesti representatiivisessa kehityksessä tapahtuvan lukemisen pohdinta. Toinen artikkeli tarkentaa representaation kysymykseen muita yksityiskohtaisemmin, mutta vaihtoehtoisten lukutapojen reflektointi kytkeytyy koko tutkimukseen. Representaation kohdalla käsitelen myös kielen ja materiaalin historiallista erillisyyttä kirjallisuudentutkimuksen keinovalikoimissa. Erityisesti tarkennan representaatioon ja lukemiseen alaluvussa 2.3.

Yläkäsitteiden alla tarkastelen lajia, materiaalisuutta, sukupuolieroja, elävöisyyttä ja teknologioita. Ihmisyyden ja ihmislajin määritelmiä ja määrittelyn hankaluutta tarkastelen alaluvussa 2.1., ja seuraavassa alaluvussa esittelen lajiuden käsitteen ja tarpeen sen määrittelylle. Olen kehittänyt lajiuden käsitettä väyläksi pohtia

ihmistä, eläintä ja ei-eläintä yhä aikaa. Lajius on olennainen käsite erityisesti ensimmäisessä ja toisessa tutkimusartikkelissa. Alaluvussa 2.2. määrittelen myös keskeneläväisyyttä, jota käsittelen tutkimuksen neljännessä artikkelissa. Keskeneläväisyys on kehittelemäni käsite, jonka kanssa lähestyä väliaikaista välitilaa inhimillisyyden, ei-inhimillisyyden, orgaanisuuden ja koneellisuuden konkreettisessa yhteenliittymässä. Kysymys ihmisyyden, sukupuolen ja eron suhteesta on olennainen erityisesti kolmannessa artikkelissa. Sukupuolta ja sukupuolieroa käsittelen alaluvuissa 3.1. ja 3.2, teknologioita ja teknologian potentiaalista emansipoivuutta alaluvussa 3.3. Alaluku 3.4. käsittelee ihmisyyden ja lisääntymisen tulevaisuutta teknologioiden, ympäristömuutoksen ja konkreettisten resurssien jakamisen ja jakautumisen muovaa-massa maailmassa.

Käytän tutkimusaiheestani ja tutkimuskohteiksi valikoimieni teosten käsittelemästä aiheesta sanaa *lisääntyminen*. Erilaisissa tutkimusdiskursseissa käytetty *reproduktio* (*reproduction*) viittaa uusintamiseen monenlaisissa konteksteissa, yhtä lailla ihmislajin materiaaliseen lisääntymiseen kuin kulttuuristen käytäntöjen uusintamiseen (ks. esim. Franklin 2013, 14.) Lisääntymisaiheista kirjallisuutta voisi hyvin lähestyä käyttämällä reproduktionkin käsitettä.

Luonnehdin tutkimuskohteita *lisääntymisprosessia* käsitteleväksi kirjallisuudeksi. Kutsun sekä kirjallisuuden että tämän tutkimuksen aihetta lisääntymisprosessiksi kahtalaisesti. Yhtäältä prosessuaalisuuden huomiointi sijoittaa tutkimuksen teoreettismetodologiseen lähtökohtaan tarkkailla asioita ja ilmiöitä prosessuaalisina koostein (Chen 2012; Haraway 2003; 2008; Hongisto & Kurikka 2013; Hyttinen & Lummaa tulossa; Latour 2013; Kontturi 2013; Radomska 2016). Prosessuaalisuudella viitataan ihmisen lisääntymiseen historiallisesti ja globaalisti muuttuvana vyyhtinä, jossa risteää monenlaisia osallistujia. Ihmisen lisääntymisprosessiin osallistuu ainakin materiaalisia, biologisia, yhteiskunnallisia, kulttuurisia, poliittisia, lääketieteellisiä, teknologisia, juridisia, eettisiä ja taloudellisia toimijoita. (Vrt. Haraway 2018, xl–xlii; Homanen & Mäkelin 2019, 239–240.) Eri perspektiiveistä prosessia mahdollistavat ja rajoittavat toimijat osallistuvat siihen, miten lisääntymistä kuvailaan aihetta käsittelevissä teoksissa. Lisäksi viitataan prosessuaalisuudella niihin materiaaliin ehtoihin, jotka prosessin kiihtyvästä liikkeestä ja teknologislääketieteellisistä interventioista huolimatta ainakin vielä tällä hetkellä rajaavat ihmisen lisääntymistä (Homanen 2014, 87, 111–112; Thompson 2005, 4–5). Kontekstista riippumatta tapahtumaketju kulkee hedelmöitymisestä raskauteen ja raskauden tilasta keskenmenoon, aborttiin tai ennen- tai täysiaikaiseen synnytykseen.

Tutkimus irtaantuu perinteestä mieltää luonto (materia) viime kädessä kulttuurista (diskursseista) irrallisena. Ihmisen lisääntyminen on väistämättä sekä materiaallinen että diskursiivinen kysymys, ja lähestyn sitä *luontokulttuurisena*. Luontokulttuurin käsitteellä viitataan erityisesti Donna Harawayn *natureculture* -käsitteeseen. Maailman monimutkaiset toimijat käsitetään materiaalissemioottisina

hybrideinä, luontokulttuurina. Käsite mahdollistaa asioiden ja ilmiöiden tarkastelun kietoumina ja koosteina, jotka eivät palaudu esimerkiksi materiaalisuuden ja merkityksen, yksilön ja moneuden tai ihmisen ja ympäristön erotteluun. (Haraway 2003; 2008; ks. myös Alaimo & Hekman 2008; Braidotti 2018, 4–5; Hyvärinen, Irni & Vehviläinen 2017, 2; Rojola 2012, 265, 272; Åsberg, Thiele & van der Tuin 2015, 152–153.)

Viime aikoina useat tutkimussuuntaukset ovat kyseenalaistaneet ihmisen erityisasemaa planeetan muista toimijoista erillisenä ei-eläimenä ja ei-koneena. Kysymykset orgaanisesta ja ei-orgaanisesta ja aineesta ja merkityksestä muuttavat perinteisiä näkemyksiä ihmisyydestä kategoriana sekä ihmishenkilön kaikkivoipaisuudesta ja hierarkkisesti korkeimmasta asemasta. (Chen 2012, 89–93; Halberstam & Livingston 1995, 2–10; Haraway 1985/2003, 216, 230; 2008; 4–5; Latour 1991/2006, 216–220; Wolfe 2012, 63–64.) Näkemys ihmisyyden kategorian historiallisuudesta ja ongelmallisuudesta on toki viimeaikaisia, usein posthumanistiseksi kutsuttuja keskusteluja edeltänyt kysymys. Esimerkiksi Michel Foucault’n filosofia on tärkeä keskustelukumppani monissa ihmisyyttä suhteellistavissa keskusteluissa. (Ks. esim. Huffer 2017; Lummaa & Rojola 2014, 15.) Foucault (1966/2010) esittää modernien ihmistieteiden perustuvan tietämiselle, jossa ihminen on sekä tietonsa objekti että sen subjekti. Hän haastaa oletukset ihmisyyden jonkinlaisesta ylihistoriallisesta olemuksellisuudesta. Foucault’n ajattelua tutkineen Kai Alhasen (2007, 23) mukaan Foucault’n työtä kuvaakin pyrkimys välttää kaikenlaisia ”antropologisia universaaleja”.

Tässä tutkimuksessa ihmisyyys on lähtökohtaisesti historiallinen kategoria. Ihmisyyttä kulloinkin rajanneiden kriteerien määrittelyn ongelmakohdat osoittavat kategorian kontekstisidonnaisuutta sekä ajattoman, essentialistisen ihmisyyden mahdottomuutta. Asettuminen ihmiskeskeisyydestä irtaantuvaan ja sitä problematisoivaan teoriakehikkoon ihmisyyttä käsittelevässä tutkimuksessa saattaa vaikuttaa paradoksaaliselta. Sijoitun paradoksin äärelle sen hyväksyen ja sitä tarkkaillen. Näen ihmisyyden muotoutuvan lisääntymisprosessia käsittelevässä kirjallisuudessa kompleksisena positiona, jonka kirjallinen kuvaileminen on vaikeaa. En pyri siistimään näitä vaikeuksia selväpiirteisiksi tuloksiksi vaan enemmänkin osoittamaan niiden merkityksellisyyttä. Tämä on minulle sekä eettinen välttämättömyys että lukemisen tapa.

Kutsun tutkimuksen teoreettista lähestymistapaa posthumanististen jäsenysten kanssa keskusteleväksi. Tutkimus osallistuu kriittisen posthumanismin ja posthuma-

nistisen feminismin keskusteluihin (ks. esim. Braidotti 2017; 2018; Åsberg 2018).⁹ Keskeisimmiksi teoreetikoiksi nimeän feministisen tieteenutkija Donna Harawayn, feministisen kirjallisuudentutkija Rita Felskin ja filosofi ja tieteenutkija Bruno Latourin. Yksikään näistä tutkijoista ei varsinaisesti nimeä itseään posthumanistiksi, mutta heidän ajattelussaan kuitenkin on posthumanismin kannalta olennaisia painoituksia, kuten ihmisyyden kategorian ensisijaisuudesta irtaantuminen ja merkityksen ja materian välisen erillisyyden purkaminen.

Tutkimus kiinnittyy ainakin osin posthumanistisiin näkökulmiin erityisesti siksi, että ihmisyyden kategorian haurauden tunnistaminen ja tunnustaminen on tutkimuksen lähtökohta. Ihmisyyden hauraus ei siis ole tutkimuksen jollakin muotoa tuloksellisena löytämä ja perustelema tema. Tutkimus sijoittuu lähtökohtaisesti tilaan, jossa ihmisyyden historiallinen kriteeristö on väistämättä horjunut ja uudelleenmääriteltävänä. Keskeisistä teoreetikoista Haraway (2008, 164; 2016, 97, 101) on selkeästi irtisanoutunut posthumanismista, mutta hänen ihmisyyden kategorian haurautta ja toimijoiden välisiä suhteita koskeva ajattelunsa yhtä kaikki kytkeytyy posthumanismin käsittelemisiin kysymyksiin. Irtisanoutumisen voimakkuus liittyy Harawaylla enemmänkin irtaantumiseen transhumanismista. (Karkulehto, Koistinen, Lummaa & Varis 2019, 4; Koistinen 2015, 43; Koistinen & Karkulehto 2018; Kortekallio 2020, 23; Rojola 2012, 262–263). Transhumanismia kuvaa usein käsitys ihmiselämän parantelusta, ei välttämättä niinkään pysähtyminen ihmisyyden kategorian uudelleenajatteluun ja/tai liikkeellelähtö ihmisyyden haurauden kanssa toimimisesta.

Tärkeänä kysymyksenä toimii kysymys kriittisestä suhtautumisesta ja sen tarpeesta. Kriittinen perinne kantaa mukanaan laahusta, jonka kaikkia ulottuvuuksia en allekirjoita. Modernissa ajattelussa kriittisyys vaatii etäännyttämistä tarkasteltavana olevasta asiasta tai tilanteesta kriittisen – eli modernin ajattelun tietämisen perinteessä validin ja koherentin – tiedontuottajan position ylläpitämiseksi. (Latour

⁹ Olen inspiroitunut myös *spekulatiivisen feminismin* kartoittamista ja arvioimista reiteistä (Åsberg, Thiele & van der Tuin 2015). Harawaylle (2016, 2–3) 'SF' toimii merkintänä useille kytköksille: 'string figures', 'science fiction', 'science facts', 'speculative feminism', 'speculative fabulation', 'so far'. Yhdistelmänä historiallisia jäsennyksiä ja uutta luovia käsitteellistyksiä SF on feminististä, tulevaisuusorientoitunutta reitittämistä. (Haraway 2016; Rojola 2017, 86; Åsberg, Thiele & van der Tuin 2015, 158–159.) Cecilia Åsberg, Kathrin Thiele & Iris van der Tuin (2015, 156) kutsuvat spekulatiivista orientaatiotaan *loikiksi* ja *hyppyiksi* ("when we speak of 'leaps' and 'jumps'") kohti kuvittelun mahdollisuuksia ja mahdollisuuksia kehittää, mutta eivät viittaa taaksejäävää hylkäävään hyppyyn tuntemattomaan kevyin kantamuksin. Liikahduksia kannattelee feminismien kaanonien moninaisuus, jota hypyissä ja loikissa juhlietaan. Tutkimukseni kannalta heidän (2015, 158–160) ratkaisunsa ajatella 'eroa' erityisesti Donna Harawayn ja Elizabeth Groszin kanssa on kiinnostava, sillä työni nojaa runsaasti Harawayn ajatteluun, ja juuri eron käsitteen kohdalla pohdin Groszin teoriaa.

1991/2006; 2004.) Asioiden itsensä kanssa pysyminen näyttäytyy tässä perinteessä vähemmän rationaalisen ja kyvyttömyytenä tarkastella tilannetta ikään kuin objektiivisesti. En tässä tutkimuksessa pyri kriittisyyteen, joka viittaa objektiiviseksi käsitetyin asenteen ylläpitämiseen.

Kriittisyydellä on kuitenkin myös tärkeä ominaisuus: tässä tutkimuksessa kriittinen perinne tarkoittaa kriittisyyttä ja poliittisuutta vastuunottona. (Hyttinen & Lummaa tulossa; Haraway 2016, 29; Hyttinen 2017, 48–51, 59; Latour 2004, 231–248.) Kiinnityn *feministisesti orientoituneeseen* kriittiseen perinteeseen. Kriittisyys ja poliittisuus ovat feminististä tutkimustraditiota luonnehtivia attribuutteja, joihin sitoudun. (Ks. esim. Ahmed 2004/2018, 222–235; 2017; Grosz 2011, 83; Grusin 2017, xx–xi; Liljeström 2004, 21; Åsberg, Thiele & van der Tuin 2015, 151–159.) Feministitutkija Beverley Skeggs (1995, 8) huomauttaa, että tutkimus on valintoja siitä, keiden kanssa *haluaa* keskustella. Feministiseen kriittisyyteen paikantuminen on siis halun toteuttamista ja näkökulman intentionaalista valitsemista. Huomio keskustelukumppaneista avoimesti haluttuina ja valittuina on tärkeä myös siksi, että se osoittaa objektiivisista lähtökohdista orientoituvan tiedontuottamisen mahdottomuuden. Lukeminen on ratkaisujen tekemistä ja tutkijan vastuunottoa (Felski 2008; 2015; Rojola 2004, 41).

Kriittinen suhtautuminen ei ole vastustamista tai etäännyttämistä. Se on pyrkimys säilyttää utelias ja kriittinen asenne herkästi itsestään selvinä näyttäytyviin asioihin. Kirjallisuuden käsittelemät *ihmisyys* ja *lisääntyminen* sisältävät käsitteinä intuitiivista itsestäänselvyyttä. En tutki näitä asioita vaikkapa biologian, lääketieteen, väestötieteen tai sosiologian kysymyksinä, vaan taideteosten, fiktiivisten maailmojen toimijoina. Niiden tarkkaileminen oletuksia horjuttaen vaatii katseelta kriittisyyttä: koko tutkimusaihehan tuottaa herkästi typerää ja tautologista asetelmaa, jossa ihminen lukee ihmisten kirjoittamia kirjoja ihmisistä ja huomauttaa etäännyneensä ihmisyydestä. Tästä riskistä huolimatta luen lisääntymistä käsittelevässä kirjallisuudessa ilmenevissä ihmiskäsityksissä merkityksellisyttä, jonka tutkimista pidän tärkeänä. Asetun siis siinä mielessä perinteiseen feministisen kirjallisuudentutkimuksen kriittiseen jatkumoon, että olen avoimesti utelias kirjallisuuden käsille asettamien asioiden suhteen. Lukiessani pyrin huomioimaan valtasuhteiden vaikuttavuutta ja strategisesti tarkastelemaan lukemiseen mahdollisesti vaikuttavia oletuksiani (ks. esim. Felski 2003; 2008; Moi 1985/1990; Rojola 2004).¹⁰

Välillä avoimuudeksi ja uteliaisuudeksi luonnehtimani lähtökohta myös arvelutti. Missä mielessä on relevanttia tai perusteltua argumentoida, että näissä äitiyttä, perhe-elämää ja pienokaisia käsittelevissä teoksissa ilmenee ihmisyyden kategorian

¹⁰ Feministisestä metodologiasta yleisemmin ks. myös Liljeström 2004; Åsberg, Thiele & van der Tuin 2015; erityisesti materiaalisuuteen tarkennettaessa ks. esim. Coole & Frost 2010; Alaimo & Hekman 2008; Colebrook 2017a.

onttous? Koska ongelma kuitenkin ilmeni teoksissa yhä uudelleen, päätin uskaltaa jatkaa vastoin herkästi esille tarjoutuvaa kehystä, jossa teokset näyttäytyvät esimerkiksi (vain tai ainakin ensisijaisesti) naisruumiin produktiivisuutta tai äidin ja lapsen suhdetta representoivina kuvauksina. Oli uskallettava kohdata koko sotku – ja hämmentää sitä. Hämmäntämisellä viitataan tieteenfilosofien Isabelle Stengers ja Vinciane Despret toimittamassa teoksessa *Women Who Make a Fuss: The Unfaithful Daughters of Virginia Woolf* (2014) kuvailtuun tematiikkaan. Teos käsittelee tilanteita, joissa akateemisessa maailmassa toimivat henkilöt uhmaavat perinteisiä tiedontuotannon ehtoja. *They make a fuss*; he hämmäntävät, mekkaloivat, metelöivät ja sotke(utu)vat.¹¹

Pidän olennaisena teoksesta inspiroituneen Harawayn (2016, 130) toistuvaa huomiota siitä, että hämmäntämisen motiivina ei ole hämmennys itsessään. Tavoitteet eivät pysähdy kritiikin (suhteessa esimerkiksi patriarkaattiin) tai (jonkin asian tai ilmiön) osoittamisen tasolle, vaan kyseessä on kunnioittava, välittävä ja vastuullinen toiminta. Harawayn mukaan uskottomuus patrilineaarille tietämisen ehdoille ja väärin toimiminen suhteessa niihin on vähintään, mitä meidän (”meistä” ks. Stengers & Despret 2014, 13–42¹²) tulisi itseltämme vaatia. Hämmäntäminen on vaihtoehto epäkohdista ja epäoikeudenmukaisuudesta piittaamattomuudelle. Se on likellä feministien osaa ilonpilaajina (*feminist killjoy*), kuten Sara Ahmed (2010; 2017) on tunnetusti kiteyttänyt. Tässä tutkimuksessa osallistun hämmäntäjien joukkoon, sillä lisääntymisaiheisen kirjallisuuden lukeminen vaatii nähdäkseen myös joidenkin olentusten sotkemista. Tämän takia teen tutkimusprosessin näkyväksi, eli määrittelen erilaisten lukutapojen kokeilun eksplisiittisesti yhdeksi tutkimusaiheeksi.

Tutkimus on hämmästyä, alttiiksi asettautumista sen minulle todeksi muotoutuneen asian äärellä, että konventionaaliset tavat tietää ihmisyydestä eivät tutkimuskohteita lukiessa toteudu. Tavoitteena on hankaluuksien kanssa viipyminen ja ongelmien kanssa ajattelevinen. (Haraway 2016; vrt. Ahmed 2004/2018, 222–224; Kokkonen 2014, 188–191.) Pysin muotoilemaan sellaista ihmisyydestä tietämisen

¹¹ ”Make a fuss” kääntyy suomeksi edellä mainittujen lisäksi hössöttämiseksi, touhuamiseksi, touhottamiseksi, metakan tai hälyn nostamiseksi, hösseliksi pistämiseksi, tohinaksi ja hulinaksi. Käytän ilmauksia ”hämmäntää” ja ”mekkaloida”, jotka mielestäni tavoittavat alkuperäistä sävyä. En ajattele yksinomaan *hössöttämistä* vaan dynaamisempaa toimintaa, joka ei pysähdy *hälyn nostamiseen*, sillä se on aktiivista ja tavoitteellista tekemistä. Käyttämäni hämmäntäminen, sotkeminen ja mekkalointi ovat alkuperäisen lailla arkisia ilmauksia.

¹² ”Me”, joka teoksessa muotoutuu ja toimii, koostuu akateemisissa yhteisöissä ja niiden liepeillä sekä taiteen ja aktivismin kentillä toimivista feministisesti sitoutuneista toimijoista. Ajattelen ”meitä” kutsuna, en ulossulkevana. Teoksen alaotsikon mukaisesti ’me’ kutsuu luokseen Virginia Woolfin kurittomia tyttäriä, ja tyttärillä käsitän enemmän liittolaisuutta feministiseen, poliittiseen toimijuuteen kuin vaikkapa sukupuolta tai yhteiskunnallista statusta.

tapaa, joka jättää tilan avoimeksi ihmisyyden jatkuvalla liikkeelle ja uusille kehkeytymisille. Harawayn ajattelu tiedon ja tietämisen ongelmallistamisesta ja hankaluuksien kanssa ajattelemisesta on tutkimukselleni tärkeää. Teoksessaan *Staying With The Trouble* (2016) Haraway kirjoittaa vaikeuksien kanssa ajattelemisesta ja niiden kanssa pysymisestä. Tuomo Alhojärvi (2017, 51–52) pohtii Harawayn ”trouble”-määritelmää *ongelmaistamisena*. Ongelmaistamisella Alhojärvi lähestyy potentiaalista tekemisen tilaa irtaantuen ongelma(istamiseksi) käsittämisestä ensisijaisesti negatiivisena. Hankaluuksien kanssa toimiminen on ongelmaistamista tässä mielessä: tutkimukseni tarkkailee ihmisyyden ongelmaistamista lisääntymistä käsittelevässä kirjallisuudessa.

Ongelmaistaminen sallii ja mahdollistaa epätietoisuuden kanssa toimimista. Käsitteykseni mukaan kirjallisuudentutkimuksen traditiota luonnehtii tutkimuksen kulku kohti vakiinnutettavaa koherenssia. Ainakin tiettyyn mittaan siinä pyritään paljastamaan tekstien todellisuudessa, *oikeasti*, tarkoittamia asioita ja vakiinnuttamaan ne vastauksiksi kaunokirjallisten kohteiden olemuksesta, tehtävästä tai tarkoittamasta. (Best & Marcus 2009; Felski 2015; Hongisto & Kurikka 2013; Hyttinen & Lummaa, tulossa.) Tällaisen lukutavan ongelmaistaminen ja reflektointi on tutkimuksessa strateginen valinta. Strateginen valintani on myös puhua lukemisesta eikä tulkitsemisestä. Miellän tulkinnan käsitteen kiinteäksi osaksi sellaista hermeneuttista traditiota, johon tämä tutkimus ei asetu. (Vrt. Best & Marcus 2009, 1–8.)

Lukemistani ohjaa näkemykseni kirjallisuudesta toimijana maailmassa. Kirjallisuus on toimija, jolla on omaehtoinen, omalakinen luonteensa. Luen tutkimuskohteita toimijoina, jotka osallistuessaan ihmiskäsityksistä käytäviin neuvotteluihin myös osaltaan vaikuttavat niihin. Lukeminen on kirjallisuudentutkimuksen syvintä lähtökohtaa ja erityisyyttä: kuten Felski (2015, 164) toteaa, kirjallisuudentutkimus lähtökohtaisesti edellyttää tutkimuskohdetta, tutkittavaa tekstiä. Tämä tutkimuksen ytimeksi ymmärtämäni lähtökohta muovaa tutkivaa lukemista välttämättä jonkinlaiseksi järjestämiseksi ja tietämiseksi. Tutkimus, joka alkoi mielenkiinnosta ilmiötä (lisääntymisaiheinen kirjallisuus, sen runsaus ja aiheen käsittelyn yhteiset piirteet) kohtaan, alkoi matkan varrella kohdistua yhä enemmän metodologisiin kysymyksiin. Tutkimuksen kiinnekohta on tutkiva lukeminen, toisistaan eroavien lukutapojen mahdollisuuksien ja seurausten kokeilu ja valintojen aukikirjoittaminen.

1.4 Artikkelit

Ensimmäinen väitöksen artikkeleista, ””*Olen nisäkäs. Tuotan maitoa.*” Ihmisen lajius ja lisääntymisprosessi kotimaisessa nykykirjallisuudessa.” julkaistiin Sukupuolentutkimus-lehdessä 2/2017. Tarkastelen siinä teoksia *Heikosti positiivinen, Nollasta ykköseksi* ja *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä*. Artikkelit käsittelee sekä lajiutta, representaation ongelmaa toisilajisten eläinten kuvaamisessa että sukupuolta

ja sukupuolieroa. Kysymyksenasettelu ja aiheen käsittely rönsyilee laajalti, ja nyttemmin luonnehtisinkin artikkelia tutkimusasetelman haltuunotoksi ja esittelyksi. Samalla juuri moninaisuus osoittaa ihmisen lisääntymisprosessin hybridimäistä luonnetta ja tutkivan lukemisen vaihtoehtoja kompleksisen aiheen äärellä.

Toinen artikkeli, ””*Se ei olekaan pieni ihminen, vaan pieni eläin.* Ihmisen lajin lukeminen kotimaisessa nykykirjallisuudessa.” julkaistiin Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avaimessa 2/2017. Sen kysymyksenasettelu on selvästi ensimmäistä rajatumpi, ja koskee erilaisten lukutapojen mahdollisuuksia sekä representatiivisen lukehyksen ongelmakohtia tutkimuskohteissa toistuvien, tietynlaisia ihmisiä toislaisina eläiminä kuvailevien ilmausten lukemisessa. Tarkastelen teoksia *Lahjat*, *Nollasta ykköseksi*, *Taivaslaulu* ja *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä*. Teoksissa hyvin nuoria ihmisiä kuvataan monenkirjavana joukkona toislaisia eläimiä sekä etäisyyden ilmauksilla. Osoitan, kuinka toistuva toislaisena eläimenä kuvaaminen on herkästi luettavissa representatiivisen kehyksen kautta kuvaajan ja kuvattavan eron merkkinä, mutta luenta myös jättää tilanteen osin ontoksi. Lukutapojen kokeilu päättyy ilmausten lukemiseen merkityksellisinä toimijoina itsenään: juuri sillä on perustellusti väliä, että tietynlaiset ihmiset ovat teoksissa hämähäkkejä ja kolibreja.

Kolmas artikkeli, ”Luonnon, uskon ja eron voima. Lisääntymisen luvat Pauliina Rauhalan *Taivaslaulussa* (2013).”, julkaistiin *Sananjalka*-lehdessä nro 62, 2020. Tarkastelen siinä *Taivaslaulun* erikoista asetelmaa, jossa uskonnon ja luonnon poikkeuksellinen rinnastaminen kannattelee sekä päähenkilöparin ongelmallista tilannetta että romaanin luonnetta ehkäisykieltoa kritisoivana kannanottona. Lähestyn päähenkilöiden tilanteen lukemisen vaihtoehtoja feministisen tutkimuksen sukupuolierosta sekä materiaalisuuden ja diskursiivisuuden kietoutuneisuudesta käymien keskustelujen kanssa ja kautta. Perustelen, kuinka kahtiajaon perinne johtaa herkästi lukemaan romaanin ihmisyyden kuvauksen joko ajattomana lajiuden manifestina tai kontekstiinsa sidottuna esimerkkinä kulttuurisen vallankäytön hierarkioista. Samalla asetelma jatkuvasti palaa ihmisen lisääntymisprosessiin luontokulttuurisena vyyhtinä. Osoitan, kuinka romaani nivoutuu feministisen tradition näkemyksiin lääketieteellisteknologisista interventioista emansipoivina ja rakentaa samalla erikoista näkemystä ihmisen liikkumatilasta ja valintojen mahdollisuuksista.

Neljäs artikkeli julkaistaan Nykykulttuuri-julkaisusarjassa, artikkelikokoelmassa *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus* (toim. Elsi Hyttinen & Karoliina Lummaa, tulossa). ”Luonnon ja teknologian lapset. Keskeneläväisyys ja ihmisenä eläminen Essi Kummun romaanissa *Lasteni tarina* (2014)” keskittyy ihmisenä elämisen ehtojen tarkasteluun keskusia kuvailevassa romaanissa. Tarkastelen romaanin kuvailemaa orgaanisuutta ja teknologista toimijuutta, joka on sotkenut ihmisyyden, eläväisyyden ja koneellisuuden positioita. Romaanin kuvaamisessa tilanteissa käsitys ihmisyydestä haurastuu väistämättä, eikä representaatioon

kiinnittyvä lukemisen tapa yksinkertaisesti toimi, kun kirjallisuus kuvaa konkreettista ja olemassa olevaa koneihmisyyttä. Määrittelen artikkelissa keskeneläväisyyden käsitteen, jonka kanssa koneen varassa elävää organisuutta voi lähestyä. Pohdin ihmislajin tulevaisuuksia teknologisen kehityksen kehikossa ja oikeudenmukaisuuden mahdollisuuksia lajin ja lisääntymisen tulevissa kehkeytymisissä.

2 Lisääntyvän lajin lukemisesta

2.1 Ihmisyiden paradoksit

”Jos tämä olisi vauva, sen ei tarvitsisi elää akvaariossa, jossa on oikea hapen kosteustasapaino, ja sen saisi ottaa syliin niin kuin ihmisen.” (*Lasteni tarina*, s. 110.)

Modernin ajattelun ylläpitämät kahtalaisuudet lävistävät lisääntymisprosessiin liittyviä asioita. Tämä näkyy seuraavissa oletetuissa vastakohtaisuuksissa: ihminen/eläin, kieli/materia, mies/nainen ja teknologinen/orgaaninen. Nämä vastinparit pohjaavat luonnon ja kulttuurin kahtiajakoon, johon moderni, humanistinen episteemi kiinnittää ajattelun mahdollisuudet. Kahtiajaon perinne on tutkimukseni kanalta olennainen kolmesta lähtökohdasta. Ensinnäkin kahtiajaon perinnettä kuvaa näkemys, jonka mukaan monimutkaiset hybridit lopulta ja viime kädessä palautuisivat erilleen, perustavanlaatuisen kahtalaisuuteen. Toisekseen siinä nähdään luonnon ja kulttuurin välillä perimmäinen ero. Kolmanneksi viitataan kahtiajaon perinteellä tapaan ymmärtää merkitykset negaation kautta: jokin on – ja voi olla – jotakin, koska se ei ole jotakin muuta. Perinne siis vaikkapa määrittelee asioita luonnollisiksi, ja käytännössä tällainen määritelmä saattaa tarkoittaa, että ne eivät siis ole kulttuurisia (Lummaa 2010, 21–22). Tällainen ketjuuntuminen tekee määrittelyistä onttoja. Perinne ylläpitää itseään ja lujittuu dikotomioista, jotka samalla ovat mahdollisia vain suhteessa toisiinsa. Bruno Latourille traditio näyttäytyy luonnon ja kulttuurin kohtioina ja modernin perustuslakina.¹³

¹³ Latour (1991/2006, 55–60) kirjoittaa ”Luonnon ja Yhteiskunnan paradoksista”, joiden hän näkee ylläpitävän ”Perustuslaki” kutsumaansa modernin järjestelmää. Ensimmäisen paradoksin mukaan luonto ei ole konstruktiomme, vaan transsendentti ja meitä mahtavampi, yhteiskunta taas kuuluu konstruktiona toimintamme vaikutuspiiriin. Toisen paradoksin mukaan luonto on immanentti, keinotekoinen konstruktio ja yhteiskunta (ensimmäisen paradoksin luontoon liittämien piirteiden mukaan) transsendentti ja meitä mahtavampi. Näistä keskenään paradoksaalisista tavoista käsittää luonto ja yhteiskunta seuraa ”Perustuslaki”, jota kolme perusprinsiippiä pitävät yllä ajattelusamme. ”Ensimmäinen tae: vaikkakin me konstruoimme Luonnon, Luonto on kuin emme konstruoisi sitä. Toinen tae: vaikkakaan me emme konstruoi Yhteiskuntaa,

Kahtiajaon perinteen kritiikki luonnehtii laajasti feminististä filosofiaa ja useiden feministiteoreetikkojen työtä. (Cixous 1975/2013; Haraway 1985/2003; Koivunen & Liljeström 1996; Lloyd 1984/2000; Werner 2005; Åsberg, Thiele & van der Tuin 2015.) Hélène Cixous (1975/2013, 71) kirjoittaa kahtiajaon perinteestä: ”Ajattelu asarkoi aina vastakkaisuuksittain [--], vastakohtapareittain, *hierarkioittain*. Filosofisissa järjestelmissä. Kaikkiällä (missä) pannaan järjestykseen, (siellä) laki järjestää kaiken ajattelun vastakohtiksi, pareiksi joiden jäseniä ei voi sovittaa yhteen [--].” (Kursiivi alkuperäinen.) Hän ilmoittaa: ”Kieltäydyn antamasta historiallisille vaikutuksille muuttumatonta, vääjäämätöntä asemaa, sekoittamasta toisiinsa biologista ja kulttuurista. Nyt on kiire hahmottaa tulevaa.” (Cixous 1975/2013, 35.) Tämän tutkimuksen perspektiivi on teoreettisesti – ja tietenkin ajallisesti, ”kiire hahmottaa tulevaa” huomioiden – erilainen kuin Cixous’lla, mutta tunnistan ja tunnustan kieltäytymisen. Lähestyn tutkimusaihetta luontokulttuurisena, historiallisia jakolinjoja jo sekoittaneena.

Kulttuurin ja luonnon oletetun opposition purkaminen ja uudelleen neuvottelemineen on usean tutkimusperspektiivin olennaisia kysymyksiä. Esimerkiksi feministinen tutkimus, ekokritiikki, eläinfilosofia, kriittinen eläintutkimus ja post-humanistiset näkökulmat ovat osoittaneet oppositionaalisuuden varaan järjestetyn maailmankuvan ontoutta. (Aaltola 2013; Aaltola & Wahlberg 2020; Chen 2012; Haraway 1985/2003; 1997; 2008; Hyttinen & Lummaa tulossa; Latour 1991/2006; Lummaa & Rojola 2014; Morton 2007.) Cixous’ta mukaillen kiireen tuntu kuvanee tällä hetkellä myös edellä kuvattuja tutkimusperspektiivejä. Ilmastomuutoksen, kuudennen sukupuutto-aallon ja monin tavoin jännitteisenä ja epävarmana näyttäytyvän tulevaisuuden äärellä kysymys asioiden uudelleen neuvotteluista on ajankohtainen. Planeetan tilaa ajatellen läsnä ei ehkä olekaan kiireen tuntua vaan hälytystila.

Kahtiajaon perinteessä vastinparit määrittelevät toisensa – oikeastaan ne eivät voi tulla oleviksi ilman toisiaan – ja toimivat siis lujassa keskinäisriippuvuudessa. Samalla perinne käsittelee vastinpareja nimenomaan erillisinä.¹⁴ Kahtiajaon perinteen huomioiminen on väylä tehdä näkyväksi jaottelun ongelmallisuus, mutta

Yhteiskunta on kuin konstruoisimme sen.” (Latour 1991/2006, 59). Näistä seuraa kolmas tae, jonka mukaan luonnon ja yhteiskunnan on pysyttävä erillisinä. Lisääntymisprosessia käsittelevässä kirjallisuudessa modernin perustuslaki ohjaa lisääntymisprosessia läpikäyvä ihmisiä kohdistamaan kokemuksiaan *joko* kulttuurin *tai* luonnon *Kohtioihin*. (Vrt. Latour 1991/2006, 56–60, 88–99, 115–118, 127–130). Kohtioihin osuimisen paineista ja lisääntymisaiheiden kirjallisuuden kuvaamista ongelmista siinä onnistumisessa ks. Lehikoinen 2015.

¹⁴ Alaluvussa 3.1. tarkastelen mahdollisuutta käsitteellistää *ero* toimijana, dynaamisena voimana itsessään. Tällainen lähestymistapa pohjaa radikaalin sukupuolieron teoriaan ja eron käsittämiseen ontologisenä kysymyksenä. Se poikkeaa edellä kuvatusta, enemmänkin poststrukturalistisesta kahtiajakojen ajattelusta.

pyrkimykseni ei ole pysähtyä osoittamisen tasolle. Tutkimuskohteiden kuvailemina ihmisen laji ja lisääntyminen eivät yksinkertaisesti asetu kahtiajaon perinteen näkemyksiin ihmisyydestä. Samalla tutkimuskohteissa on nähtävissä perinteen vaikutus mahdollisuuksissa ilmaista sitä, mikä tapahtuu, miten asiat ovat. Kahtiajaon perinteen mukana kuljettaminen ei ole ratkaisu, jota toteuttaisin osoittaakseni kahtiajaon ongelmia. Tavoitteeni ei ole purkutyössä. Pyrkimykseni on pohtia ihmisyyttä lähtökohdasta, jossa kahtiajaolla pönkitty erillisuus jo on luhistunut.

Ihmisyys on positio, joka historiallisesti määrittyy ja tulee olevaksi sulkemalla ulos vastakohtansa, sen mitä ihminen ei ole. Koherenssia tavoitellaan ulossulkemisella, joka rajaa ihmisen ei-eläimeksi ja ei-koneeksi. Ei-inhimilliseksi määritellyt eläimet ja koneet edustavat jaottelussa ihmiselle jollakin tavalla vastakkaista maailmassa olemisen tapaa. Rajaukset ovat hauraita ja ongelmallisia. Ihminenkin kuitenkin mitä ilmeisimmin on eräs nisäkäslaji, eikä ihmisyyden puhtaasti orgaanisena tilana toteudu vaikkapa sydämentahdistimen kanssa elävässä ihmisessä.

Ihmisyiden kahtalaisuutta kannattelee niin sanotusti biologisen (darwinilaisen) ja filosofisen (kartesiolaisen) ihmiskäsityksen erillisuus. Charles Darwinin evoluutioteoria ja sen esitelty teos *Lajien synty* oli huomattava tieteellinen läpimurto. Teos herätti kiivasta keskustelua – ja vastustustakin – argumentoidessaan vastaanantomattomasti ihmislajin muotoutumisen evoluution ketjussa. (Browne 2008, 117–124.) Uuden ajan filosofian perustajaksi luonnehdittu filosofi René Descartes keskittyi epäilyn filosofiaan ja tosiasioiden jäljittämiseen tiukasti järjen valossa. Hänen filosofiansa kiritti kognition sekä mielen ja ruumiin kahtiajaon keskeisyyttä länsimaisessa ajattelutraditiossa. Descartes luonnehti eläimiä koneiksi, joilla ihmisestä poiketen ei ole epäilevää, tietoista subjektiutta. Nämä tieteelliset ja filosofiset avaukset kannattelevat yhä ihmisyyden sisältyvää paradoksia. Länsimaisen ajattelutradition kivijalkoihin kuuluvan ihmisen ei-eläimyyden rinnalla kulkee yhtäaikaista evolutiivisten jäsennysten ja biologisen määrittelyn mukainen ihminen, joka on nimenomaan eläin, eräs nisäkä nimeltä homo sapiens. (Vrt. Aaltola 2013, 11–19; Agamben 2004, 16–27; Armstrong 2008, 10–13; Donovan 2016, 35–37, 98–99; Haraway 1985/2003, 213; 2008, 9–17, 164–165; Lehtikoinen 2020, 193; Lummaa & Rojola 2014, 19–20; Sepänmaa 2009, 220; Teittinen 2014, 156–157.)

Ihmisyiden oksymoron kuljettaa kahta eri ihmis- ja lajikäsitystä yhtäaikaistena hyvinkin ongelmattomasti. Paradoksaalinen positio eräänä eläimenä, joka ei ole eläin, on länsimaisen ihmiskäsityksen ydintä. Ihmisyiden kahtalaisuus saattaa olla riippuvainen bifurkaation traditiosta. Bifurkaation historiassa tietämisen tavat ovat eriytyneet luonnontieteiden selittäviin ja ihmistieteiden tulkitseviin tiedontuotannon

malleihin.¹⁵ Historiallinen eriytyminen tulee näkyväksi ihmiskäsityksissä, jotka selvästi eroavista tietämisen tavoistaan huolimatta limittyvät toisiaan perusteleviksi. Ihminen tulee *selitetyksi* tietyntyypisenä eläimenä ja *tulkituksi* kaikista muista eläimistä eroavana yhtä aikaa.

Ihmisen paikka lajikirjossa on siitä erikoinen, että ihminen on asettanut itsensä sisälle samalla objektiivisesta ulkopuolisuudesta muotoilemaansa järjestelmään. Ongelma siinä, kuinka lajittelijan tulisi asettua osaksi rakentamaansa järjestelmää, on ilmeinen. Näen tässä yhteyttä mihin tahansa tunnistamisen ja asettumisen vaikeuteen kategorisoivassa ajattelussa: lähellä olevat asiat saattavat muuttua näkymättömiksi. Ihmisyuden ja eläimyyden suhteissa tämä kytkeytyy myös valtaan: erityisesti etuoikeutetun position tunnistaminen on monesti vaikeinta omalla kohdalla. (Vrt. Haraway 2016, 111.) Määrittellessämme joukkoja kategorioihin järjestystä tavoitellen niin, että meidän on kuuluttava ja asetuttava järjestelmään itse, tilanne on hankala. Mikäli kuulumme lajiteltuihin, emme todella toimi ulkopuolisena ja objektiivisena määrittelijänä. Lajittelun sisältä käsin sitä ylläpitävän määrittelyn rajat, motiivit ja mekanismit taas saattavat aiheuttaa kategorioiden järjestymisen ensisijaisesti itseemme vertautuvina ja palautuvina. (Aaltola 2013, 17–19; Haraway 2008, 235–237.)¹⁶ Lajittelujärjestelmässä ihmisellä säilyy sekä status osana järjestelmää, järjestelmän sisällä pysyvänä olemuksena (laji: ihminen) että ulkopuolisuus, etäisyys ja irtiotto järjestelmän kaikista muista, *toisista* (ihminen: ei-eläin). Ihminen on järjestelmässä myös esimerkiksi selkärankainen ja nisäkäs, mutta ennen kaikkea ihminen. Kuvaavaa onkin, että lähellä ihmistä olevia toisia lajeja kutsutaan ihmisapinoiksi.

¹⁵ Bifurkaatiolla viitataan joen jakautumiseen kahteen haaraan ympäristötieteen kontekstissa; <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:bifurkaatio>. Lisäksi käsitteellä hahmotetaan myös useimmiten joko renessanssiin tai 1800-luvun hermeneutiikkaan jäljitettyä tieteenalojen eriytymistä luonnon- ja ihmistieteisiin, joiden metodit ja pyrkimykset nähdään toisistaan eriävinä. Bifurkaation voi nähdä vaikuttavan esimerkiksi käsityksissä niin sanotusti kovien (selittävien luonnontieteiden) ja pehmeiden (tulkitsevien ihmistieteiden) tieteenalojen eriävistä malleista tuottaa tietoa.

¹⁶ Kategorisoinnin ongelmallisuudesta on feministisessä tutkimuksessa kirjoitettu paljon. Tässä yhteydessä viitataan näkökulmiin, jotka korostavat argumentoinnin hataruutta ja kategorian tuottamista ja uusintamista sillä itsellään, mikä saattaa ilmetä tautologisena. Judith Butler (1990/2006, 22–23) kirjoittaa klassikkoteoksensa *Hankala sukupuoli* uudessa esipuheessa: ”Jos sukupuolihierarkia tuottaa ja jähmettää sukupuolesta, silloin sukupuoli aiheuttaa sukupuolen ja muotoilu huipentuu tautologiaan”. Viitataan lajijärjestelmään sisältyvän määrittelyvallan problematiikkaan tässä mielessä. Mikäli ihminen sekä heijastaa ja vertaa koko lajikirjoa itseensä *toisena*, että samalla sisällyttää itsensä osaksi kirjoa, tuotettua järjestystä ehkä voidaan kutsua osin tautologiseksi järjestelmäksi. Siinä ihmisen määrittelemä ihmisyys tuottaa ihmisen (viimesijaisena lähtökohtana ja kiinnepisteenä), johon ensisijaisesti vertautuviksi planeetan kaikki muut eläväiset sitten palautetaan.

Kahtiajaon perinteessä ihmisyyden ainutlaatuisuus hierarkkisesti korkeimpana ymmärrettynä positiona on myös sortajan positio (Aaltola 2013; Calarco 2013; Donovan 2016; Haraway 2003; Teittinen 2014).

Useista tutkimusperspektiiveistä on osoitettu, kuinka kysymys ihmisestä on myös kysymys eläimestä. Eläin vaaditaan ihmisen kategorian rajapyykiksi. Ihmissubjektuuden rajaaminen on tähdäntä erotteluun eläimestä, ihmisen rinnalla subjektittomasta ja hierarkkisesti alemmasta. (Donovan 2016, 35–37, 98–99.) Uusi eläinfilosofia ja eläintutkimus sekä erilaiset filosofiset neuvottelut ovat purkaneet näitä rajoja. Ne ovat osoittaneet, kuinka vaikeaa tai mahdotonta on perustella erontekoon historiallisesti käytettyjä määritelmiä inhimillisyyttä ja ei-inhimillisyyttä jaoteltaessa. (Aaltola 2013, 12–19; Agamben 2004, 15–16, 26; Calarco 2013, 175; Haraway 2003, 1–3; Lummaa 2010, 17; ks. myös Derrida 2006/2019.)

Laji on ihmisen itsemäärätelyn raja. Riippumatta siitä, asetummeko tai asetaanko meidät ihmiset yksilöinä esimerkiksi jonkin sukupuolta rajaavan määritelmän alle tai miten käsitämme vaikkapa seksuaalisuuden tai etnisyyden määrittelyjä, edustamme ihmislajia. *Me* on myös kritisoitu ja problematisoitu paikka ja monissa konteksteissa alituisen neuvottelun alla (ks. esim. Braidotti 2018, 7; Butler 1990/2006, 237; Haraway 1985/2003, 220; Kokkonen 2014, 182, 190; ks. myös Rossi 2010, 264). Rosi Braidotti (2018, 23) kirjoittaa lainausmerkeissä ’me’ ja tarkoittaa: ” ’Me’ – tämän planeetan tämänhetkiset asukkaat – olemme yhteydessä toisiimme, mutta olemme myös sisäisesti murtuneet.”¹⁷ Ihmislajin ’me’ on yhtäaikaaisesti sisään kutsuva ja ulossulkeva rajaus, sillä (ei-eläimyydeksi rajattu) ihmisyyys saattaa olla vain tietynlaisen ihmisen asuttama positio. Ihmisyyden kategoriaan sisältyy eettistä kestämättömyyttä. Inhimillisyyden kriteereiksi muotoillut rajat, kuten tietyt kognitiiviset kyvyt, eivät erilaisista syistä toteudu kaikilla ihmisiksi määritellyillä yksilöillä. Lisäksi ihmisyyttä ovat esimerkiksi kansalais- ja itsemääräämisoikeuksien kehikossa rajanneet sukupuolen, luokan, etnisyyden, seksuaalisuuden ja toimintakyvyn kaltaiset seikat. (Colebrook 2018; ks. myös Radomska 2017.)

Harawaylle ihmisyyys on ja on aina ollut huokoista ja suhteista, erilaisten verkostojen ja historiallisten ja materiaalisten ehtojen määrittämää ja muovaamaa. Hänen mukaansa modernin ajattelun ylläpitämä kartesiolainen yksilösubjekti ei ole koskaan toteutunut. Ihmisyyys on toimimaton, epätodellinen ja tässä mielessä epäonnistunut positio. (Haraway 2008, 9–17.) Teknologian sotkeutumista ihmiselämän prosesseihin Haraway (2008, 11–12) kutsuu *kyborgiseksi haavaksi*. Hän pohtii Sigmund Freudin esitykseen nojaten kyborgista haavaa neljäntenä väliintulona ihmisyyden erillisyyteen ja yliveritaisuuteen. Neljäs viittaa Freudin näkemykseen ihmisen erityisasemaa aiemmin horjuttaneista kolmesta tekijästä: kopernikaaniseen, darwinilaiseen ja

¹⁷ ” ‘We’ – the dwellers of this planet at this point in time – are interconnected, but also internally fractured.”

freudilaiseen haavaan.¹⁸ (Ks. myös Kokkonen 2014, 189; Teittinen 2014, 155, 161.) Tutkimukseni lähtee tilanteesta, jossa on selvää, että kyborginen haava ammittaa avoimena ja tulevaisuudessa vuotanee yhä runsaammin. Murtumat eivät koske vain akateemisia teoreettismetodologisia jäsennyksiä teknologisesta ja ei-inhimillisestä toimijuudesta, vaan käytännönläheisiä konteksteja. Vaikkapa hengityskoneet, sydämentahdistimet ja monenlaiset implantit ovat haurastuttaneet näkemystä ihmisyydestä viime sijassa inhimillisenä kategoriana. Ne konkreettisesti kumoavat historiallisen käsityksen ihmisestä ei-koneena.

Teknologisten innovaatioiden muokatessa kiihtyvällä tahdilla ihmisyyden muuttumattomaksi oletettuja kivijalkoja esimerkiksi filosofisissa, yhteiskuntatieteellisissä ja bioeettisissä keskusteluissa keskiöön ovat nousseet lisääntymisteknologiat sekä kysymykset ihmiselämän pidentämisen ja parantelun mahdollisuuksista. (Haraway 2016, 99–100; Irni, Meskus & Oikonen 2014, 19–22; Lemke 2011, 5; Saxen & Saxen 2016, 15–16.) Posthumanismiin liitettyssä transhumanismissa keskustellaan ihmisestä kuolevaisena olentona, kuolevaisuuden ontologian uudelleenneuvotteiluista ja ihmiselämän muokkaamisesta ja parantelusta. Näissä teknologian osuutta elämän laadullisena paranteluna korostavissa teoretisoinneissa tarkastellaan kivuttoman, *paremman* (ihmis)elämän tavoittelua ja kuolemattomuuden potentiaalia (Ks. esim. Colebrook 2018; Radomska 2016, 15–16; 2018; Raipola 2014, 38–42.) Transhumanistinen tutkimus orientoituu usein johonkin, joka ihmisyyden ja teknologioiden välillä on ehkä (kenties aivan kohta) tuleva mahdolliseksi. Suhde aikaan on erikoisella tavalla jännitteinen: ihmiselämähän on jo kietoutunut teknologiaan, mutta transhumanistinen keskustelu keskittyy visioimaan ihmisen ja koneen sellaista yhteensulautumista, joka *jatkuvasti* on tapahtumassa aivan pian. Keskustelu siis tähtää pysyvästi johonkin, joka ei (koskaan) vielä ole tässä, mutta (jatkuvasti) aivan kohta mahdollistumassa. Irtaannun transhumanistisista keskusteluista elämän paranteluun ja kuolemattomuuden mahdollisuuteen kytkeytyvinä tulevaisuusorientaatioina. Luen ihmisyyden ja teknologian suhteita tarkentaen siihen, mitä ihmiselämässä tapahtui jo ja tapahtuu nyt.

Elämästä on tullut monenlaisen lähestymisen ja ihmettelyn kohde. *Elämäksi* (*bios*) ja *elämäksi itsessään* hahmoteltu käsitteellistys virittää ja taustoittaa ajankohdaisia tieteellisiä ja poliittisia keskusteluja monilla tieteenaloilla. (Ks. esim. Braidotti 2010; Franklin 2000; Radomska & Åsberg 2020.) Keskustelu on varioivaa ja laaja-alaista. Yhteiskuntatieteiden kentällä on puhuttu ”elämän kulttuurista”, jolla viitataan elämän muodostumiseen käsitteelliseksi linkiksi luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden välille. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimusperinteessä erilaisia toimijoita tarkastellaan sosiaalista kontekstia korostaen. Elämän kulttuurin käänneessä perinne

¹⁸ “I want to add a fourth wound, the informatic or cyborgian, which infolds organic and technological flesh and so melds that Great Divide as well.” (Haraway 2008, 12.)

on sekä lähestynyt esimerkiksi genetiikkaan tarkentavia tutkimusasetelmia että kamppaillut niiden kanssa. (Knorr Cetina 2005; Meskus 2009.) Karin Knorr Cetinan (2005, 80) mukaan elämän kulttuuri vaatii käsitteellistä uudelleenajattelua; on pörräyttävä syvempiin ja laajempiin kysymyksenasetteluihin kuin mitä konkreettiset tilanteet muuttuvassa maailmassa asettavat luonnontieteiden kehyksissä pohdittaviksi. Marietta Radomska ja Cecilia Åsberg (2020) lähestyvät elämää posthumanistisista ja feministisistä näkökulmista ja tarkastelevat sitä biofilofisena eettisenä ja poliittisena kysymyksenä.

Biopoliittisten perspektiivien yhteydessä Thomas Lemke (2011, 5) huomauttaa elämän muotoutuneen itsenäiseksi tekijäksi, joka on objektiivisesti mitattavissa ja tarkkailtavissa. Hänen mukaansa biopolitiikan tutkimusta luonnehtii hallinnan tavoista kiinnostunut tarkastelu, jossa elämä voidaan epistemologisesti erottaa konkreettisista eläväsistä ja irrottaa yksilöllisestä kokemuksesta. Lemken (2011) mukaan tutkimuksen tulisi ymmärtää biologian (elämän) ja politiikan yhteen kietoutuminen, ei käsittää biologiaa/elämää politiikan selittäjänä tai politiikkaa elämän säätelijänä. Kiisteltyyn antroposeenin epookkiin kytkeytyviä luonnontieteellisiä tai luonnontieteistä inspiroituneita keskusteluja taas lävistää koko biosfäärin tarkkailu (Lummaa 2017) ja kysymys pelkästä tai paljaasta elämästä on filosofisten neuvottelujen alla (Agamben 1998). Materiaalisen käänteän myötä feministisessä tutkimuksessa on pohdittu elämän itsensä ja materiaalin ontologisuutta (Braidotti 2010; 2017) ja elämän itsensä suhdetta sukupuolieroon (Grosz 2011).

Liitän elämää käsittelevät keskustelut lisääntymistä käsittelevän kirjallisuuden neuvottelemiin ihmiskäsityksiin. Tässä yhteydessä tarkoitan elämällä lisääntymisprosessin konkretiaa. (Vrt. Radomska 2016, 67.) Marietta Radomskan (2017, 387–388) mukaan useimmat biologit ovat yksimielisiä siitä, että kriteerit elämälle (*life form*) ovat ruumis ja aineenvaihdunta sekä kyky liikkua ja lisääntyä. (Ks. myös Radomska & Åsberg 2020.) Varioivista olosuhteista, teoreettisista jäsenyyksistä ja poliittisista pyrkimyksistä riippumatta lisääntyminen on uuden ihmisen maailmaan tuloa, tässä mielessä varmaankin yhteisesti ymmärretysti ei ainoastaan elämää, vaan *ihmiselämää* konkreettisimmillaan. Kysymys elämästä itsessään ja lisääntymisestä ovat väistämättä yhteenkietoutuneet, sillä lisääntyminen määritellään yhdeksi elämän ehdoista. Tutkimassani kirjallisuudessa kuvailtu lisääntymisprosessi on vastaansanomattomasti ihmisen historiallisiin toisiin, eläimiin ja koneisiin, linkittyvää (ihmis)elämää. Lisääntyminen, yksi ihmiselämän ehto, kytkeytyy juuri sellaisiin seikkoihin, joita historiallisesti on pidetty ei-ihmisyytenä ihmisyyttä määriteltäessä.

2.2 Ihmisen laji ja eläväisyys

”On tämä aikamoinen luontoelämys. Tissit ja sielu pakah-
tuu.” *Nollasta ykköseksi*, s. 27.

Ihmisyyden paradoksaalinen määritelmä (eläin, joka ei ole eläin) ei useinkaan lävistä ihmisten kokemuksia. Lisääntymisprosessi on kuitenkin tapahtuma, joka tekee uudella tavalla selväksi ihmisen nisäkkyyden. Lisääntymisaiheisessa kirjallisuudessa ihmisen lajiin liittyvät kysymykset esitetään havahtumisena, samastumisena, erontekona sekä paradoksaalisiin ja kummallisiin ilmauksiin. Tässä alaluvussa määrittelen lajiuden ja keskeneläväisyyden käsitteitä, joiden kanssa kirjallisuuden huomioidut ihmislaajista ovat luettavissa.

Lisääntyminen sotkee käsityksiä omasta lajista, olemuksesta ja suhteesta toisiin. Tutkimuskohteissa elämä ennen lisääntymisprosessin materiaalista toteutumista ei ole sisältänyt ihmisiä yhtä voimakkaasti lajiinsa ja sukupuoleensa sitovia elementtejä kuin ensimmäinen raskaus, joka toimii materian toimijuuteen ja omaan lajiin havahduttavana prosessina. Materiaalisuuden läpätunkevuuteen ja omaan nisäkkyyteen havahtuminen on riippuvaista juuri niiden määrittämästä kohdasta ihmiselämää: raskaudesta, synnyttämisestä ja imettämisestä. Havahtuminen toistuu erityisesti teoksissa, joissa kuvataan ensimmäistä raskautta.

Ihmisen nisäkkyyys voitaneen määritellä yleisesti tiedossa olevaksi tosiasiaksi. Tässä mielessä havahtuminen siihen on erikoinen ilmiö. Pohdinnat aiheesta kuitenkin osoittavat, että lisääntymisprosessin tapahtumat määrittävät oman lajin uudella tavalla elämää koskevaksi tosiasiaksi. Kun sisäelin kasvaa ja supistelee, oman kehon sisällä polskii toisen ihmisen tai toisten ihmisten kehoja ja nisät alkavat erittää ravintoa jälkeläiselle, ihmisen positio nisäkkäänä ei enää voi olla tiedetty mutta arkitodellisuudesta ja itsemäärittelystä silti irrallinen seikka.

Kielitoimiston sanakirjan määritelmä nisäkkäälle kuuluu seuraavasti: ”selkärangaskaisluokka jonka lajit ovat yl. tasalämpöisiä, karvapeitteisiä, neliraajaisia, poikasia synnyttäviä ja niitä maitorauhasistaan ruokkivia.”¹⁹ Biologisen määritelmänsä mukaan ihminen kuuluu nisäkkäisiin. Tarkemmin ihminen kuuluu synnyttävien nisäkkäiden alaluokan osaluokkaan, istukallisiin nisäkkäisiin. Homo sapiens on eläviä jälkeläisiä synnyttävä, kohdussa jälkeläisiä kantava ja mahdollisesti niitä nisistä ruokkiva laji, jonka tiineys kestää noin neljäkymmentä viikkoa. Materiaalisen prosessin ympärillä voi olla käynnissä monin tavoin varioiden erilaisia sosiaalisia suhteita, taloudellisia reunaehtoja tai itsemääräämisoikeuksia. Prosessi itsessään sisältää kuitenkin jokaisella tapahtumisellaan välttämättömiä yhteneväisyyksiä.

¹⁹ <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/nis%C3%A4k%C3%A4s>

Ihmisen ja eläimen rajanvedon tiimellyksessä inhimillisiksi määriteltyjä piirteitä on pidetty hierarkkisesti korkeimpina. Rationaalisuus ja tietynlainen kielenkäyttö ovat määritelleet ihmistä korkeimpana elämänmuotona, luomakunnan herrana ja kukkulan kuninkaana.²⁰ Samalla ihmisen toimintaa on kuitenkin tarpeen vaatiessa perusteltu perinteisesti eläimellisiksi määritellyillä piirteillä, kuten vieteillä, vaitoilla ja ruumiillisilla tarpeilla ja haluilla. Giorgio Agamben (2004, 24–26) kuvaa tällaista suhtautumista ihmisyyteen antropologiseksi koneeksi, jonka rattaistossa juuri piilotelluin osa (ihminen eläimenä) nouseekin keskiöön.²¹ Jacques Derrida on todennut, kuinka kysymys ihmisyydestä ja eläimyydestä on mahdoton ajatella. Ihmisuus muotoutuu positiona, jossa kysymykseen siitä, ”kuka minä olen”, ihmiselle tarjoutuu tila vastata joko ”olen, koska olen *eläimen likellä*” tai ”*eläimen perässä*”.²² (Derrida 2006/2019, 16–27; Ks. myös Calarco 2013; Teittinen 2014.) Likellä, lähellä, luona sekä perässä, jäljillä, jälkeen olemista kuvaa ajatus jonkinlaisesta erillisyydestä, toiseuden tematiikan läsnäolosta. Derrida tarkastelee ihmisen ja eläimen kysymystä jonakin, johon voi esittää hapuilevia, etsiskeleviä vastauksia. Tilanne on jotakuinkin ei-aivan-minä, ei-aivan-siellä. Lisääntymisprosessi muuttaa tuota etsiskelyn tilaa. Lisääntymisprosessia läpikäyvät ihmiset havahtuvat lajiinsa tilanteessa, joka uudella ja vastaansanomattomalla tavalla on tehnyt heille selväksi, että ihminen voi vastata kysymykseen olemuksestaan aivan *oikein*, että [olen, koska] olen eläin.

Teoksissa havaitaan vasta lisääntymisprosessin tapahtuessa omakohtaisesti, että ihmislaji jakaa tiettyjä seikkoja toisten nisäkkäiden kanssa. Se mikä nyt tapahtuu, tulee ymmärretyksi muidenkin istukallisten, eläviä poikasia synnyttävien nisäkkäiden kanssa jaettuna kokemuksena. Hämmennys ei kuitenkaan pysähdy tähän huomiioon, sillä nisäkkyyys ei toimi määritelmänä uudelta tuntuvalle maailmassa (ihmisenä) toimimiselle. Nisäkkyytensä uudella tavalla tunnistaneet ihmiset toteuttavat sekä Agambenin antropologisen koneen rattaistoon hiertymistä että Derridan huomioita ihmisyyden/eläimyyden/ihmiseläimyyden määrittelyn hankaluudesta.

Kun lisääntymisprosessi kirjallisuudessa havahduttaa ihmisen lajiinsa, se hierarkkisoivan lajijärjestelmän historiallisen painolastin voimasta oikeastaan havahduttaa ihmisen siihen, että ihmiselläkin on, tai ihminenkin on – laji. Käsitys

²⁰ Sanavalintani herruudesta ja kuninkuudesta ovat tässä yhteydessä tietoinen strategia tehdä näkyväksi ihmisen kategoriaan sisältyvää sukupuolittunutta hierarkiaa.

²¹ Lisääntymisprosessin herättämän hämmennyksen hiertymisestä Agambenin antropologisen koneen rattaistoon ks. Lehtikoinen 2015, antropologisesta koneesta kirjallisuuden tutkimuksessa ks. myös Rojola 2013, 238–240.

²² Derrida (2006/2019) on kirjoittanut ihmisen eläinsuhteesta ja eläimen ajattelemisesta laajasti. Ilmaukset ”likellä” ja ”perässä” ovat Anna Tuomikosken suomentamasta teoksesta *Eläin joka siis olen* (Derrida 2006/2019, 26). Derridan ajattelua näissä kysymyksissä tutkineen Matthew Calarcon tekstejä suomentanut Johanna Koskela käyttää ilmauksia ”eläimen ”luona” tai ”jälkeen””. (Calarco 2013.)

ihmisestä kaikista muista lajeista eroavana, tietyllä tavalla diskursiivisena ja rationaalisen kielenkäyttäjänä myös tihkuu jatkuvasti yli darwinilaisittain määrittelyyn, tietyn neliraajaisen ja pitkäikäisen nisäkkään kategorian. Tässä mielessä ihminen lopulta rajautuu selväpiirteisempänä käsitteenä kuin eläin. Eläintähän ei varsinaisesti voida osoittaa, sillä se määrittää ensisijaisesti vain ihmisen *toista*. Oikeammin kuin eläimiä, rajattavissa on erilaisia lajeja ja yksilöitä. (Sepänmaa 2009, 221.) Eläin merkitsee ihmisen vastakohtaa. Samalla se toimii merkintänä, joka tuottaa ihmiskäsityksen paradoksaalisuuden: ihminenhän myös määrittellään erääksi eläimeksi.²³

Käytän *lajiuden* käsitettä kyetäkseni lähestymään samastumisen ja eronteon suhteita lisääntymisaiheisen kirjallisuuden ihmis- ja eläinkäsitysten neuvotteluissa. Tarkoitan sillä hankausta inhimillisen ja ei-inhimillisen, ihmisen ja eläimen haurailta rajoilla. Lajius konkretisoi ihmiselle sekä lajiin että lajikirjioon kuulumisen. (Vrt. Haraway 2008, 164–165; ks. myös Aaltola 2013; Agamben 2004; Sepänmaa 2009; Tuomivaara 2018.) *Laji* saattaa käsitteenä sisältää historiallisen viittaussuhteen hierarkkiseen toiseuteen: ihminen on ihminen, toiset ovat lajeja. Huolimatta siitä, että ihminen toki on laji ja määrittelee itsensä lajiksi, muihin eläviin olentoihin verraten lajittelujärjestelmä herkästi tuottaa tilanteen, jossa ihminen on *ikään kuin* laji, tai ihminen on *lähes* laji. (Vrt. Derrida 2006/2019.)

Tässä tutkimuksessa laji on jotakin, jonka ihminen on rajannut. *Lajius* taas on sitä, mikä väistämättä lävistää maailmassa toimimistamme, mutta jota kukaan (meistä) ei voi rajata eikä asettua sen ulkopuolelle. Lajius on reflektoinnin positio, jossa lajinsa paradoksiin havahtunut ihmiseläin lajikysymystä ja omaa lajiaan tarkkailee. Ihmislaji on kategoria inhimillisyyden ja eläimellisyyden ristipaineessa, lajius käsite, joka tekee näkyväksi niiden väistämättömän yhteenkietouman. Lajius on vyyhti, jossa ihmisyyttä ja eläimyyttä ei voi erotella ja palauttaa kahdeksi erillisyydeksi tai kontekstisidonnaisiin valintoihin korostaa yksin jompaakumpaa piirrettä ihmiseläimen toiminnassa tai ominaisuuksissa. (Vrt. Agamben 2004, 20–26; Latour 1991/2006, 128.)

Lajiuden käsitteellä hahmottelen positiota, jossa lajiin ja lajikirjioon kuuluminen ei mahdollistaisi vallankäyttöä näennäisesti ulkopuolisena lajittelijana. Pyrin avaamaan tilaa alueelle, jolla ihmisen eläimyyden erityisyyttä tietynä lajina uusintamatta käsitystä hierarkkisesta ainutlaatuisuudesta. Tunnustan vaikeuden, kenties mahdottomuuden tuollaiselle alueelle kurkottamisessa. Vaikeuksista huolimatta määrittelen lajiuden tunnistamisen positiona ja pyrkimyksenä jäsentää ymmärrystä

²³ Käytän muista eläimistä kuin ihmisistä ilmausta ’toislajinen eläin’ tehdäkseni jollakin tavalla näkyväksi edellä kuvattua vyyhtiä ja sen tosiasian, että myös ihminen kuuluu eläinten joukkoon. Ilmaus on varsin kirjaimellisesti toiseutta uusintava, ja nyttemmin luultavasti käyttäisin jotakin toista muotoa. Sanavalinnoista tähän problematiikkaan kytketyen ks. Aaltola & Wahlberg 2020, 14.

ihmisyydestä eräänlaisena ja omansalaisena eläimenä, diskursiivisena nisäkkäänä. Lajius ei niinkään ole kartesiolaisen ja darwinilaisen järjestelmän yhteen punomista ihmisyyden paradoksia ulkopuolelta kritisoiden. Se on asettumista luontokulttuuriin ihmiseläimenä toimimisen tilaan.

Lisääntymisprosessi havahduttaa tutkimuskohteiden minäkertojia siis juuri lajiuteen ja näin konkretisoi ihmisen nisäkkyyden. Huomionarvoista on, ettei havahtumisen ja konkretisoituminen koske kaikkia ihmisiä. Ensimmäisessä artikkelissa kirjoitan: ”Vaikka kaikki ihmiset ovat lajitovereita, synnyttävä ihminen mieltyy ”enemmän” eläimeksi kuin vaikkapa yhdistelmäajoneuvoa peruuttava tai elokuvamusiikkia säveltävä ihminen.” (Lehikoinen 2017, 28–29.) Sävy on hieman provokatiivinen, mutta tällaiseen asetelmaan esitän tutkimuskohteiden minäkertojien havahtuvan. Ihmisen laji ei ole jotakin, jota tietyllä tavalla toimiva ihminen voisi edustaa *enemmän* kuin lajitoverinsa. Lisääntymisprosessi kuitenkin sisältää kahtiajaon perinteessä niin voimakkaasti eläimellisen alueelle paikantuvia elementtejä, että kirjallisuuden kuvauksissa ihmiset havahtuvat olevansa enemmän eläimiä kuin aiemmin tai muissa tilanteissa ovat olleet. Derridaa mukaillen: synnyttävä ihminen ei ehkä miellykään olennoksi eläimen likellä tai perässä, hän *on* eläin.

Essi Kummun romaanissa *Lasteni tarina* kuvaillaan ihmistä, joka *on* kone. Kyse on epämääräisyydestä, joka on sekä selvästi olemassa (keskosvauva) että realistisessa kirjallisuudessa lähes mahdotonta (koneihminen). Ihmislajin lisääntyminen siirtymänä kohdunsisäisyydestä ulkomaailmaan on romaanin kuvaamassa tilanteessa sotkeutunut koneen hurinaan. *Lasteni tarinan* käsittelemä koneihmisyyks ei ole symbolista tai kirjallisuuden kuvittelema kyborgi, vaan konkreettista koneen ylläpitämää (ihmis)elämää. Se ei ole krooninen tai pysyvä tila, vaan tähtää aina muutokseen: mahdollisuuteen irrottaa autonominen eläväisyys koneen mahdollistamasta maailmassa elämisen ja ihmisenä olemisen erikoisesta muodosta. Koneihmisyyks on epämääräistä elämisolemista. Autonominen ja orgaanisen ihmisyyden kriteerien valossa se on hyvin epävarmaa ihmisyyttä. *Lasteni tarinassa* koneihmisyyks on kuitenkin selvästi ja kiistatta olemassa eräänlaisena elämän tapana, hetkenä tai mahdollisuutena.

Mel Y. Chen (2012) käyttää käsitettä *animacy, eläväisyys*, jolla viitataan elämään, tietoisuuteen, toimijuuteen ja liikkuvuuteen. Käsite mahdollistaa esimerkiksi ruumiillisuuden, toimintakyvyn, materiaalisuuden ja teknologian yhteenkietoutuneisuuden tarkastelun (Chen 2012, 2–3, 8–11, 106). Marietta Radomskan (2016) käsitteellistys ”*uncontainable life*” lähestyy elämää prosessuaalisena ja ontologisena. Elämän käsitteellistämisen mahdollisuuksia biotaiteen kentällä tutkineelle Radomskalle elämä ei palaudu erillisiin entiteetteihin eikä autonomisiin yksilöyksiin. Hän tarkastelee elämää dynaamisena ja hallitsemattomana toimijana, jonka muutosvoima ylittää sille vakiintuneet käsitteelliset kehykset ja merkitykset. Biotaiteellisissa projekteissa hahmottuvan elämän Radomska muotoilee paljastavan elämän

prosessuaalisuuden, joka on sekä materiaalisessa että käsitteellisessä mielessä aina jo tavoittamattomissa. (Radomska 2016, 14, 32–36, 49.)

Kyetäkseni lukemaan koneihmisyyttä hahmottelin *keskeneläväisyyden* käsitteen. Eläväisyyden käsite toimii taustana keskeneläväisyyden määrittelyssä, sillä eläväisyys (animacy) sisältää potentiaalia ymmärtää toimijuuksia, asioita ja ilmiöitä lähtökohtaisesti binaarisista järjestelmistä irrottautuneina vyyhteinä (Chen 2012; ks. myös Haraway 2016, 4, 13–14; Latour 1991/2006, 86–94; Radomska 2016, 58–61; 2017, 378.). Perinteiset vastakohtaisuudet ohittaessaan tällainen käsitteellistys mahdollistaa äkkiseltään oksymoronina näyttäytyvän keskeneläväisyyden tarkastelun. *Lasteni tarinassa* minäkertoja, keskoskaksosten äiti, kutsuu keskusia *syntymättömiksi*. Hän kieltäytyy kutsumasta heitä vauvoiksi tai ihmisiksi. Perinteiset ihmisyyden kriteerit eivät keskosilla täytykään: heidän ihmisenä elämisensä ehdot ovat konkreettisesti koneen mahdollistamia ja koneen toiminnasta riippuvaisia. Keskoset ovat toki elollisia, orgaanisia ruumiita, mutta eläväisyys ei heidän kohdallaan toimi kuten (ihmis)elämässä yleensä. Keskeneläväisyyden käsitteellä lähestyn tätä paradoksaalista mutta todellista tilannetta.

Käsite mahdollistaa näennäisesti toisensa poissulkevien elementtien yhtäaikaisen tarkastelun. Perinteiseen ihmiskäsitykseen suhteutettuna keskeneläväisyys on mahdoton tila. Keskeneläväisyys koostuu yhtä aikaa jo-syntymisestä ja syntymättömyydestä, eläväisyydestä ja elinkyvyttömyydestä sekä toimijuudesta ja sen mahdottomuudesta. Paradoksaalisesta tilanteesta huolimatta minäkertoja ei kuvittele keskeneläväisyyttä, vaan se on tiukasti totta ja olemassa. Keskeneläväisyyden yksiselitteinen paikantaminen inhimillisyyden tai ei-inhimillisyyden, orgaanisuuden tai teknologisen kategorioihin on kuitenkin mahdotonta. Keskeneläväisyys on konkreettinen välitila, eräänlainen ihmisyyteen saattaja. Se ylittää elämälle oletetut rajaukset ja vakiintuneet mahdollisuudet. (Vrt. Radomska 2016, 33.) Hahmotan keskeneläväisyyden käsitteenä, jonka kanssa *Lasteni tarinassa* toistuvien paradoksien lukeminen on mahdollista ilman, että lukijan ennako-oletukset esimerkiksi ihmisyydestä orgaanisena elämänmuotona pysäyttävät tilanteen avoimen lähestymisen.

Yksi Harawayn tunnetuimmista figureista on kyborgi, jollaisena keskeneläväisyyttä voisi hyvin lähestyä. Kyborgihan on nimenomaan orgaanisuuden ja teknologian yhteenkietouma, joka saattaa toimia myös katkoksenä tai viiltana historiallisesti ensisijaisesti inhimillisyydeksi paikannetulle ihmisyydelle. Harawaylle ihmisuus on ontto, toimimaton kategoria, ja kyborgin figuuri toimii vallankumouksellisena, poliittisena muutosvoimana historiallisesta ahtaudesta ja ongelmallisuudesta irtaantumiseen. (Haraway 1985/2003; ks. myös Rojola 2012, 257–258.) En lähtökohtaisesti tarkastellut *Lasteni tarinan* kuvailemaa keskosuutta kyborgina, vaikka se varmasti olisi myös toiminut ratkaisuna keskeneläväisyyden lukemiseen ja määrittelyyn. Kaipasin käsitettä, jonka kanssa tilanteessa läsnä olevat

haavoittuvuus ja hengenvaara nivoutuvat mukaan ikään kuin puhtaammalta pöydältä. Muotoilin uuden käsitteen, joka viittaa myös siihen, että tilanne on ei-toivottu. Keskeneläväisyyteen sisältyy toive muutoksista ja muuttumisesta, kun taas kyborgilla voi olla hyvin erilaista toimijuutta, avoimuutta ja vaihtoehtoja. Näillä käsitteillä on kuitenkin paljon yhteistä, ja Harawayn ajattelu ja erityisesti hänen kyborginen haavansa taustoittavat keskeneläväisyyden kehittelyä. Kuten kyborgin figuuri, keskeneläväisyys sotkee perinteisen käsityksen luonnollisuudesta ja kulttuurisuudesta sisä- ja ulkopuolisuuksina.

Kahtiajakavan kategorisoinnin mukaan erilaiset asiat olisivat siististi palautettavissa osiinsa (sisälle ja ulos, kulttuuriin ja luontoon, kieleen ja materiaan). Kulttuurisuus käsitetään tässä traditiossa sisäpuolisuutena eli koherenssina, ulkopuolisuus luontona – eli kulttuurista koherenssia kaoottisempana. (Latour 1991/2006, 55–67, 128; Morton 2007, 47–64.) Lisääntymisprosessi yleensäkin sotkee tällaista rakennelmaa, sillä ihmisen lisääntyminen, ihmiselämän luonnollisena käsitettävä tapahtuma, toimii nimenomaan sisäisyydessä ennen autonomisuutta ja ulkopuolisuutta. Keskeneläväisyydessä sisäisyys ja ulkoisuus ovat sotkeutuneet entisestään. Luonnollisena käsitettävä sisäisyys (kohtu, ihmisen sisäelin) vaihtuu teknologiseen ulkoisuuteen (koneeseen, ihmisen vastakohtaan).

Lajiuden ja keskeneläväisyyden käsitteillä pyrin tekemään näkyväksi vyyhtejä, joita ihmisyyttä väistämättä sisältää. Lisääntymisprosessia läpikäyvien ihmisten itsemäärittely sisältää sekä kartesiolaisen että darwinilaisen kehikon tiedon järjestämisen elementit. Läsä on uudella tavalla hahmotettu oma nisäkkyyttä sekä uuden tiedon muotoilema reflektio siitä, että ihmisyyttä ei kuitenkaan tyhjene nisäkkyydeksi tässä uudessakaan tilanteessa. Lajiuden käsitteen käyttövoima sijoittuu keskelle ihmiskäsityksien paradoksia. Se toimii ihmisyydessä erillisiksi asetettujen määritelmien ja ominaisuuksien yhteenkietouman julkituojana. Keskeneläväisyyden käyttövoima kytkeytyy samoin uuden tiedon reflektioinnin mahdollisuuksiin.

Kirjallisuus osallistuu neuvotteluihin ihmiselämän käsitteellistyksistä ja tekee myös eroa toiseuksien välille: ihmisyyden toisiksi oletetuista eläin asetuu ihmisyyden kanssa yhteneväisesti orgaanisuuteen ja ruumiillisuuteen, kone taas eroaa molemmista mekaanisena ja teknologisena. Ihmisyyttä on rajattavissa darwinilaisesta perspektiivistä, vaikka toteamus kartesiolaisen subjektin mahdottomuudesta hyväksyttäisiin ihmislajia yhdistäväksi tosiasiaksi. Teknologia täysin välttämättömänä osana ihmiselämää taas on poikkeuksellinen tilanne. Vaikka kiistatta voitaisiin osoittaa ihmiselämän kontekstisidonnainen riippuvaisuus koneesta, ihmisyyttä yleensä on eläväinen, ruumiillinen kategoria. Lisääntymisprosessi horjuttaa minäkertojien ja päähenkilöiden näkemyksiä itsestään ihmisinä (ei-eläiminä) ja ihmisistä orgaanisina (ei-teknologisina).

2.3 Kieli ja materia, eli ihminen hämähäkinä

”Hänen iloinen poikansa sen sisällä, hänen juokseva hämähäkinsä, hänen papukajiansa.” (*Lahjat*, s. 51.)

Historiallisten, erillisinä käsitettyjen vastinparien joukossa olennaista on kielen ja materian välinen asetelma. Kuten ihmisen ja eläimen hankalassa jaottelussa, myös näiden käsitteiden taustalla voi nähdä luonnon ja kulttuurin kahtiajaon vaikutuksen. Käsittelin kielen ja lisääntymisestä kirjoittamisen suhdetta ja toislaajisiin eläimiin liittyviä kysymyksiä ensimmäisessä ja erityisesti toisessa tutkimusartikkelissa.

Kahtiajakojen perinteessä materiaalisen maailman ontologiset objektit käsitetään diskursiivisista merkitysjärjestelmistä erillisinä. Keino silloittaa tuota eroa on representaatio. Kun representaation käsitteellä tarkoitetaan viittaussuhdetta, kyse on tiivistetyimmillään jonkin ulkopuolella olevan edustamisesta.²⁴ Kielellisillä merkeillä voi siis edustaa ja esittää materiaalisen maailman asioita. Representaatio on tapa käsitteellistää kielen ja materian yhteyksiä säilyttäen ne ainakin jossakin määrin toisistaan erillään. Se toimii siltana erillisyyksien välillä. Inhimillinen toimija (subjekti), maailma, jota havainnoidaan (objekti) ja käsitteet havaintojen julkilausumina (kielelliset merkit) säilyvät erillisillä alueillaan. (Hongisto & Kurikka 2013, 9.)

Representaatiokeskeinen traditio käsittää kielellisen ilmaisun kausaalisesti toimivana: subjekti havaitsee objektin, ja sitten ilmaisee sen. Re-presentoitu saattaa siis ainakin jossain määrin säilyä tavoittamattomissa tai pinnanalaisena (materiaalisessa maailmassa), kun kielellinen merkki käsitetään sen edustajana, osana kielen eli diskursiivisen järjestelmän todellisuutta (Hongisto & Kurikka 2013, 8–12; Knuutila & Lehtinen 2010, 9–13; ks. myös Latour 2013, 236–240; Lummaa 2010, 155–156; Parikka & Tiainen 2006). Silloittaminen siis etsii, tekee ja esittelee yhteyden kahden erillisyyden välillä, mutta se ei varsinaisesti yhdistä näitä erillisiä toimijoita. Materiaalinen maailma ja diskursiivinen järjestelmä pysyvät erillään, kun representaatio rakentaa sillan niiden välille. Tutkijan intentioksi saattaa tällöin muotoutua pyrkimys tavoittaa *todellinen* merkitys re-presentoidun, esitetyn ja edustetun, pinnanalaisuuksista. Perinne näky tavassa lukea kirjallisuuden ilmauksia metaforina ja usein eräänlaisina kiertoilmauksina: tutkijan tehtävä on selvittää, mitä ilmaukset todella, syvemmin merkitsevät. (Best & Marcus 2009; ks. myös Felski 2015.) Ilmausten tulkitsemista jonkin edustetun asian metaforisina merkkeinä keskittyviä lukemisen tapoja yhdistää kiinnittyminen representatiiviseen kehykseen. (Best & Marcus 2009, 9; Kuusamo 2013, 26–33 Lummaa 2010; 2013, 96–102; Rojola 2013, 230–233.)

²⁴ Representaatio on monitahoinen käsite, joka voi viitata myös esimerkiksi medianäkyvyyteen tai edustamiseen poliittisessa ja/tai puolustuspuheen mielessä.

Edellä kuvattua tiivistystä monisyisestä representaation käsitteestä voi toki kritisoida kärjistäväksi. (Ks. esim. Knuuttila & Lehtinen 2010, 7, 23.) En tarkoita käsitteväni representaatiokeskeiseksi luonnehtimaani tutkimusta alati ja yleisesti ottaen mekaanisesti eteneväksi kausaaliteettiketjuksi. Kytken *ulkopuolisuuden*, *erillisyyksien* ja *edustamisen* piirteet tässä yhteydessä nimenomaan lisääntymisaiheiseen kirjallisuuteen. Representatiivinen kehys on kirjallisuudentutkimuksessa niinkin vakiintunut lukemisen traditio, että jo sen näkyväksi tekeminen on ollut viime aikoina kiinnostava ja hedelmällinen keskustelunaihe. Erilaiset teoreettimetodologiset orientaatiot representaatiokeskeisyyden hämmästelemiseen ja hämmentämiseen, ja joillakin tutkijoilla selkeämmin myös siitä etääntymiseen ja irtaantumiseen toimivat keskustelukumppaneinani. (Ks. esim. Hongisto & Kurikka 2013, 8–16; Hyttinen 2017, 49–51; Kuusamo 2013, 19–24; Lummaa & Rojola 2014; 21–23; ks. myös Parikka & Tiainen 2006.) En ajattele toteuttavani representaatiokriittistä tutkimusta, mutta tapa, jolla luen, sijoittaa tutkimukseni kirjallisuudentutkimuksessa vakiintuneen representaatiokeskeisen perinteen reunamille. Syy reunamilla liikuskeluun on tutkimuskohteissa ja niiden tavassa käsitellä ihmistä, eläintä, kieltä ja ruumiillisuutta. Juuri lisääntymistä käsittelevän kirjallisuuden ilmaukset ovat vaikuttaneet representaatiokeskeisyydestä etääntymiseeni – tiettyyn mittaani.

Tutkimuskohteissa tietynlaisia ihmisiä kuvataan toisinaan toislaisina eläiminä. Lajien kirjo on laaja ja kummallinenkin. Toislaisiksi eläimiksi kutsutaan raskaana olevia, imettäviä ja erityisesti hyvin nuoria, imeväisikäisiksi kutsuttuja ihmisiä. Muita ihmisiä – täysikasvuisia, ei-raskaana olevia, ei-imettäviä – ei kuvailla toislaisina. Toisessa artikkelissa keskityin lapsikuvauksiin ja tarkastelin, millaisia vaihtoehtoja tutkivalla lukemisella on lajikirjon funktion selvittämiseksi. Teoksissa vilisee monenlaisia toislaisia eläimiä: esimerkiksi kana, västäräkki, susi, kolibri, krokotiili ja hämähäkki kuvailevat niissä pientä ihmislasta.

Perinteisesti kirjallisuudentutkimus on rajannut toislaisille eläimille tilan edustaa ihmisyyttä ja palautua lopulta ja yhä uudelleen ihmiseen. Toislaiset eläimet tulevat luetuksi ihmisyyden esityksinä, eivät lähtökohtaisesti merkityksellisinä itsenäinään.²⁵ (Armstrong 2008; Donovan 2016; Kurikka 2014; Lummaa 2010; Rojola 2013; Ääri 2020.) Tällainen tilanne toki kuvaa vakiintunutta tapaa käsittää ihmisen ja muiden lajien suhteita, ei yksin kirjallisuudentutkimusta.

Eri perspektiiveistä onkin huomautettu, että lajikirjon tarkkailu aina ensisijaisesti ihmisestä lähtöisin ja ihmiseen verraten ei tuota tietoa muista lajeista tai niiden

²⁵ Eläimellisyyteen viittaavat ilmaukset kantavat myös toiseuttavan ja hierarkkisoivan rodullistamisen painolastia: historiallisesti koherentti ihmiskäsitys sisältää lähinnä valkoista ihmisyyttä. Rasismin historiassa eläimeksi kutsuminen ja eläimellistäminen on alaspäin painamaan pyrkivää sortoa. Tutkimuskohteissa toislaisiksi kutsuminen ei liity tähän perinteeseen.

suhteesta ihmiseen. Ihmisyyteen palautuva kielenkäytön tai kognitiivisten kykyjen tarkkailu ainoastaan uusintaa hierarkkista tapaa käsittää ihminen kaikista muista lajeista erillisenä ei-eläimenä. (Aaltola 2013,17–19; Haraway 2008, 235–237.) Viime aikoina kirjallisuudentutkimuksen kentällä toislaajisiin eläimiin on tarkennettu uudenlaisin katsein. Kriittinen eläintutkimus sekä esimerkiksi posthumanistisia, ekokriittisiä ja ekofeministisiä näkökumia soveltavat tutkimussuunnat haastavat representatiivisen lukemisen ensisijaisuutta lähestymällä eläinkuvauksia toisin. Näitä suuntauksia yhdistää materiaalisuuteen, vaikuttavuuteen ja subjektiuteen keskittyminen. Kyse on oikeuksien, etiikan ja hoivan tarkastelusta, ja toislaajisten eläinten lukeminen voi olla myös tavoitteellista toisen edustamista ja puolesta puhumista. Tällöin representaatio toimii poliittisena eleenä, jonka lähtökohta on kunnioittaa toislaajisten subjektiutta ja tavoitteena tuoda toislaajisten subjektiutus näkyväksi ja ei-hierarkkisen arvostuksen piiriin. (Aaltola & Wahlberg 2020, 10–12; Donovan 2016, 99–111; Lummaa 2010, 156; Ääri 2020, 143–145.)

Ensinnäkin on todettava, että representatiivinen tapa lukea ilmaukset soveltuu lapsikuvauksiin hyvin. Tutkija voi todeta, kuinka laajan lajikirjon käyttö pieniä ihmisiä kuvaillessa on osoitus erosta, jonka kuvaaja kuvattavassa havaitsee. Täysikasvuinen ihminen (kuvaamisasetelman subjekti) havaitsee eron itsensä ja imeväisikäisen (objektin) välillä. Hyvin nuori ihminen ei perinteiseen ihmiskäsitykseen peilaten ole aivan ihminen, vaan se paikantuu koko olemukseltaan perinteiselle elämellisen alueelle. Näin ollen toislaajisten eläinten läsnäolo selittyy hämmentyneiden uusien äitien yrityksenä tuoda julki havaitsemansa ero itsensä ja jälkeläisensä välillä. Toislaajiset eläimet ovat metaforisen tason viestinviejä toiseudesta, joka kehystää avuttomia, kieltä täysikasvuisten tavoin käyttämättömiä ja kognitiivisilta kyvyiltään täysikasvuista eroavia vauvoja. Lajikäsitysten hierarkkisessa kriteeristössä tuo toiseushan on eläimen aluetta. Näin ollen toislaajisia eläimiä hyödyntävät ilmaukset representoivat eroa, ja niiden elämellisyys on merkki erosta vauvan ja aikuisen välillä.

Tällaista luentaa voi kuitenkin kritisoida sitä, että vaikka se pätevästi ja toimivasti selittää ilmausten läsnäolon, se myös jättää tilanteen osin ontoksi. Luenta tuottaa tulokseksi täysikasvuisen ja nuoren ihmisen välillä vallitsevan eron, joka varmasti olisi läsnä myös ilman vaikkapa hämähäkiksi kutsumista. Hämähäkki, kolibri tai jokin muu toislaajinen eläin kuitenkin on selvästi läsnä. Lukija vain ei välitä siitä. Oikeastaan lukutapa siis ohittaa ilmauksen täysin eikä huomioi tilanteessa ilmenevää kummallisuutta: miten juuri hämähäkki toimii aikuisen ja lapsen eron merkinä? Miksi ei ole tarkoituskaan huomata, että täällä lentelee kolibri? Huomion kääntäminen materiaalisten toislaajisten eläinten vaikuttavuuteen vaikuttaa kuitenkin älyttömältä ratkaisulta. Lukijalle on selvää, etteivät hämähäkit teksteissä ole todellisia niveljalkaisia, joskus myrkyllisiä hyönteissyöjiä. Huoneessa ei lentele materiaalisia, konkreettisia pikkulintuja. Kuvaajan ja kuvattavan välillä ei ole lajiero – läsnähän on vain ihmisiä.

Keskosten kuvailu *syntymättöminä* toimii samoin. Toisaalta syntymätön on metaforinen ilmaus, jossa tiivistyy kuvattavassa havaittu olemuksellinen vieraus suhteessa ihmisyyden kriteeristöön. Toisaalta sillä tarkoitetaan tiettyä, konkreettisesti syntyneitä ihmisiä, ja paradoksaalisen ilmauksen eron merkkinä ohittava luenta ei huomioi ilmausta itsessään. Miksi syntymätön merkitsisi ihmistä, joka on syntynyt, mutta ehkä kummallinen ihminen? Toistuvat toislajiset eläimet ihmisen kuvauksina ja yhtä lailla paradoksaalinen tapa kuvata syntynyttä ihmistä syntymättömäksi ovat johdattaneet lukemiseni tapaa etäännyttämään representaatiokeskeisyydestä. Toislajiset eläimet eivät asetu yksinomaan representatiivisiksi eron merkeiksi eikä niillä ole minkäänlaista kytköstä materiaaliin, todellisiin toislajiin.

Bruno Latourin (2004, 231) mukaan kriittinen perinne edellyttää etäännyttämistä asiasta itsestään ja keskittymistä sen mahdollistaneisiin olosuhteisiin ja rakenteisiin. Latourin (2004) mukaan modernin ajattelun perinteessä kriittinen suhtautuminen käsitetään asiantuntevana ja rationaalisenä, eli myös hierarkkisesti korkeampana tapana lähestyä erilaisia asioita kuin pysyminen asian itsensä kanssa. Kytken Latourin ajatukset etäännyttämisestä näkemykseni ilmauksista merkityksellisinä itsessään: ilmausten itsensä merkityksellisyyden tarkastelu mahdollistuu niiden kanssa toimien. Etäännyttämisestä vaativassa representatiivisessa kehikossa lukien tällaisen merkityksellisyyden huomiointi ei ole mahdollista. Ilmausten itsensä kanssa pysyminen voi todeta, kuinka toislajiset eläimet tai syntymätön eivät re-presentoi ihmisyyttä. Ne eivät toimi ihmisen kategorian kausaalisesti johdettavissa olevana esityksenä tai edustuksena. Sen sijaan luen syntymättömän keskeneläväisyyden suorana määrittelynä ja hämähäkin suorana tiedonantona lajiuteen havahtumisesta. Tällöin ilmaus, kuten syntymätön tai hämähäkki, on toimija itsessään, ei kiertoilmaus tai kuva hankalasti määriteltävälle ihmisyydelle. Ilmaukset ovat luettavissa itsessään merkityksellisinä (Latour 2004, 245–248).

Merkityksellisyydellä en siis tässä viittaa tulkinnassa tuotettavaan representatiiviseen merkitykseen²⁶. Jonkinasteinen etäännyttäminen representaatio- ja tulkintakeskeisyydestä on välttämätöntä, jotta lajiuden ja keskeneläväisyyden toimijuus voi ylipäätään tulla tarkastelluksi. Representatiivisesta kehikosta irtaantumisen seurauksena on nähtävissä, kuinka toislajiin eläimiin tarkentavilla ilmauksilla on toimijuutta ja merkityksellisyyttä itsessään: juuri sillä *on väliä*, (vrt. Latour 2004, 231–234, *it matters*) että läsnä on hämähäkki, keltasirkku tai koiranpentu. Sillä on väliä, kuinka ilmausten itsensä kanssa pysyvä lukemisen tapa voi osoittaa perinteisen

²⁶ Tässä kohdassa en tarkoita myöskään ratkaisuja lähestyä toislajisia eläimiä niinä itsenään, vaikkapa kuten Lea Rojola (2013, 233) luonnehtii lähestymistään Kallaksen ensisijaisesti metamorfoosikertomuksena luettuun romaaniin: ”Pyrin lukemaan *Sudenmorsianta* kirjaimellisesti niin, että susi ei ole jonkin muun asian merkittäjä vaan kirjaimellisesti eläin, susi.”

ihmiskäsityksen ongelmia. Tällainen luenta määrittelee ilmaukset osallistujiksi kirjallisuuden ihmisydestä käymiin neuvotteluihin: lukukokeilun tavoitteeseen nähden se siis tuottaa ilmauksille funktion autonomisina toimijoina. Ilmaukset tekevät ihmisyden historiallisen ontton näkyväksi ja ottavat kantaa sen ongelmiin. Ne eivät redusoidu yksinomaan representatiivisiksi merkeiksi ihmistenvälisistä eroista tai otsikoksi tietylle eläinlajille, vaan avaavat tilaa uudelle alueelle, jolla tarkastella käsitystä ihmisydestä.

Tutkimuskohteissa neuvotellaan uusiksi historiallista kehystä, jonka puristamana ihmisyys on oikeastaan hyvinkin ahdas kategoria. Ihmisyyteen sisältyvän hierarkian painolastin vaikutuksesta esimerkiksi hyvin nuori ihminen tulee kuvatuksi toislaajisena eläimenä, sillä avuton, riippuvainen ja kognitiivisilta kyvyiltään kehittymätön olento paikantuu enemmän eläimellisyyden kuin inhimillisyyden alueelle. Teoksissa käytetään kuin-vertauksia kahtalaisesti. Osin ne kuvailevat jotakin, joka *on kuin ihminen*, osin jotakin, joka *ei ole kuin ihminen*. (Rojola 2014, 148). Kuin-vertaukset viittaavat ihmisen historialliseen toiseen, eli toislaajisiin eläimiin. Lajiuden ja keskenelävyyden määrittely sekä toislaajisia eläimiä hyödyntävät kuin-vertaukset eivät edusta tai merkitse ihmisyyttä. Ne eivät kuitenkaan määrittele myöskään ihmisyden poissaoloa. (Vrt. Kuusamo 2013, 19–20.) Enemmänkin ilmaukset venyttävät ihmisyden kategoriaa ja ehdottavat sen kriteerien uudelleen määrittelyä. Ne eivät ainakaan yksinomaan representoi ihmisyyttä vaan *toimivat* lisääntymisaiheisen kirjallisuuden ihmiskäsitysten neuvottelijoina.

Ilmausten lukeminen niinä itsenään näyttäytynee herkästi tautologisena. Kuten Stephen Best ja Sharon Marcus (2009, 13) toteavat, esimerkiksi tällaista ilmauksiin itseensä keskittyvää lukemisen tapaa voidaan kritisoida jonkinlaisen ”se on mitä se on” -mantran uusintamisesta. Tällaisena uusintamisena käsitetylle lukemiselle on toki vaikeaa argumentoida tutkimuksellisia perusteluja ja motiiveja. Ilmausten kanssa toimiminen tekee kuitenkin näkyväksi juuri sen, mikä niissä itsessään on merkityksellistä kirjallisuuden neuvotellessa ihmisyydestä. Merkityksellistymisen tapahtuu toiminnassa, jolla erikoisetkin ilmaukset tekevät näkyväksi ihmisyden kategorian ristiriitaisuutta ja eettistä kestättömyyttä. Ilmaukset ovat merkityksellisiä toimijoita kirjallisuuden ihmiskäsitysten neuvotteluissa. Ilmaukseen (vaikkapa hämähäkkiin) itseensä keskittyvä lukemisen tapa osoittaa sille funktion, joka ei liity pyrkimykseen lukea asioiden todellinen laita esiin kielen ohuen pintatason takaa (Best & Marcus 2009; Hongisto & Kurikka 2013).

Lopulta lukukokeiluni siis päätyi toisaalta/toisaalta -asetelmaan. En tarkoita, että pitäisin kokeilua tämän vuoksi turhana tai epäonnistuneena, vaan kytken lukutapojen valinnat enemmänkin osaksi hybridiä, jollaisena lisääntymisprosessi kirjallisuuden

aiheena toimii.²⁷ Toisaalta erikoisten, toislaajisiin tarkentavien ilmausten funktioksi voidaan osoittaa motiivi huomioida kuvaajan ja kuvattavan välinen ero, eli toisten ihmisten toisia elämellisemmäksi mielletty olemus. Toisaalta kyse on siitä, että ilmaukset itsessään osoittavat perinteisen, ihminen/eläin -jaotteluun pohjaavan ihmiskäsityksen ongelmia ja haurautta. Tässä yhteydessä ajattelen fiktiota toimijana ja osallistujana ihmisyyden kriteereistä ja ehdoista käytävässä keskustelussa.

Kirjallisuudentutkimus kuviteltujen maailmojen kanssa toimimisena on jatkuvaa keskustelua fiktiosta ajattelun ja todellisuuden muovaajana (Latour 2013, 238–246; ks. myös Citton 2016, 314–315). Käsitän kirjallisuuden merkitysjärjestelmän leikinä, osin sopimuksenvaraisena mutta sopimusten reunaehjoja jatkuvasti uudelleen määrittelevänä ja rajoja ylittävänä luomisena, josta voi auahtaa ihan mitä tahansa. Lukemisen affektiivisuus on minulle itsestään selvästi osa lukukokemuksia ja tutkimusprosessia. Kirjallisuudella on (oltava) jonkinlaista toimijuutta, koska sillä kiistattomasti on vaikutuksia. Lukeminen on vaikuttamista. (Felski 2008; 2015; Kainulainen 2016.) Rita Felskin (2008, 8–20) mukaan tutkijalla ei ole syytä paeta ulkopuolisen tarkkailijan asemaan, josta käsin tuotettu tieto näyttäytyisi subjektiivisen lukukokemuksen huomioivaa lukemista laaja-alaisempana. Felski (2008, 13–15) luonnehtii lukijan ja tekstin vuorovaikutusta luovaksi prosessiksi. Kyse ei ole (lukija)subjektin ja (teksti)objektin kausaalisesta suhteesta vaan prosessuaalisista vyyhdeistä.

Tutkivaa lukemista luonnehtivan heräämisen tai löytämisen hetken lyön toki lukukokemuksien intentionaalisesti ja määrittelyvaltaa käyttäen; pysähdymme tähän. (Vrt. Felski 2015, 164.) Pysähdymme sulkeumaluonteesta huolimatta pyrin siihen, ettei pysähtyminen muotoutuisi pyrkimykseksi vakiinnuttaa tiettyä tulkintaa kausaalisuhteena tekstin ilmaiseman merkin, tulkitsevan katseeni ja oikeaksi väittämäni johtopäätöksen välillä. Tekstin, lukemiseni ja tähän tutkimukseen kirjoittamieni asioiden välillä on toki kiistattomasti kronologisiakin kausaalisuhteita, mutta niiden välinen järjestäytyminen ja sotkeutuminen on myös jatkuva prosessi.

Perinteisesti tutkimusprosessin sotkuisuuden näkyminen ei kuulu valmiiseen, siistiksi siivottuun tutkimukseen eikä varsinkaan sen tuloksiin. Ainakaan avoimella epävarmuudella ei ole sijaa valmiissa tutkimuksessa. (Skeggs 1995.) Tämä hämmentää ja kiinnostaa minua. Kytken tutkijapositioni hämmennyksen feministisen metodologian lähtökohtiin. Kriittinen asenne ja avoin uteliaisuus ovat mekkaloimien etiikkaa. Ne mahdollistavat yllätyksen ja seikkailun (Felski 2015, 84, 113–116; Haraway 2016, 126–133; ks. myös Åsberg, Thiele & van der Tuin 2015, 155). Teen intentionaalisen valinnan pysyä ilmausten itsensä kanssa, enkä lähde jäljittämään

²⁷ Nyttämmin ajattelen, että kokeilemiseksi kuvailemaani tutkimusasetelmaa olisi tullut esitellä artikkeleissa tarkemminkin, sillä lukemisen tapojen kokeilu luonnehtii tutkimusta kokonaisuudessaan. Selkeimmin esittelin lähtökohdan toisessa, ja eri kysymyksenasetteluun pohjaten myös kolmannessa artikkelissa.

niille merkitystä muualta kuin niistä itsestään. Tällainen lukemisen tapa on myös hankaluuksien kanssa viipyilyä ja ihmisyyden kategorian ongelmaistamiseen asettamista. Se on valinta hyväksyä sotkuisena ja hankalana muotoutuvaa ihmisyyden neuvottelua. (Ks. myös Alhojärvi 2017; Kokkonen 2014.)

Lukukokeilun päätös on epävarmuuden tila, joka kommentoi sekä ihmisyyden haurautta että representatiivisen lukukehyksen ongelmallisia kohtia. Epävarmuus on myös etsittävässä olleen funktion löytymistä. Ensinnäkin edellä mainittu toisaalta/toisaalta -asetelma osoittaa ihmistenvälisten erojen väistämättömyyden ja ihmisyyden kriteerien kontekstuaalisuuden, haurauden ja eettisen kestävämmyyden. Toisekseen se osoittaa kielellistämisen keinovalikoiman suoran yhteyden ihmisyyden ja ihmisyyden perinteisen toisen välillä. Ihmisyydeltään epävarma olento vaikuttaa ennen kaikkea eläimelliseltä. Kolmanneksi toisaalta/toisaalta -tila tekee näkyväksi lukemisen lähtökohtien ja valintojen vaikuttavuutta.

Lukijatutkijalla on valta ja vastuu määrittellä ihmisen kuvaileminen toislaajisena eläimenä esimerkiksi eron merkiksi tai itsessään merkitykselliseksi toimijaksi. Nähdäkseni kumpikaan ratkaisu ei ole toista oikeampi. Viimeksi mainittu ei kuitenkaan ole yhtä vakiintunut kuin ensimmäinen, mikä tekee sen esittämisestä ehkä ensimmäiseen kiinnittymistä voimallisemmän eleen. Ihmisiä kuvailevien toislaajisten eläinten lukeminen on intentionaalista metodologisten valintojen tekemistä.

3 Lisääntymisen erot

3.1 Sukupuolieron suuri kertomus

”Ei raskaus ei tuo mitään lisää siihen paljon puhuttuun naiseuteen, voisin kertoa kaikille lapsettomille. Mutta eivät he kuitenkaan uskoisi minua.” (*Heikosti positiivinen*, s. 99)

Tässä alaluvussa tarkastelen eron käsitettä. Perustelen, kuinka ero on ainakin vielä välttämätön ja ehdoton osallistuja ihmisen lisääntymisprosessissa. Seuraavassa alaluvussa tarkastelen tästä välttämättömyyden huomioinnista johtuvaa riskiä feministisessä ajattelussa.

Aloittaessani tutkimustyön olin hyvin inspiroitunut niin sanotun *materiaalisen käänteeseen* (ks. esim. Alaimo & Hekman 2008, 6–10) herättämistä ajatuksista ja suuntauksista, kuten materiaalisesta ja uusmaterialistisesta feminismistä (ks. esim. Coole & Frost 2010, 1–45; Irni & Kyrölä 2016, 5–7). Minua kiinnosti selvittää, miten näiden teorioiden kysymyksenasettelut toimivat kirjallisuudentutkimuksen kontekstissa, ja miten kirjallisuuden kuvailema lisääntymisprosessi kytkeytyisi näihin teorioihin.²⁸ Syy käänteeksi kutsutun tilanteen – eli nimensä mukaisesti jonkinlaista muutosprosessia edellyttävään liikehdintään – kanssa toimimiseen liittyy sekä teoreettis-metodologiseen mielenkiintoni näihin aiheisiin että tutkimieni teosteni piirteisiin, jotka kutsuvat lukijaa tarkastelemaan käsitystään materiaalisuudesta.

Materiaaliseen käänteeseen liitetty ajatus materia(alisuude)n *paluusta* feministiseen tutkimukseen on ongelmallinen ilmaus (Liljeström 2012, 221). Paluumetafora kytkeytyy poststrukturalististen ja materiaalisuuteen tarkentavien tutkimussuun-

²⁸ Kuten Haraway muistuttaa, kytkeytymisissä ei lähdetä siitä, että kaikki kiinnittyisi kaikkeen, vaan siitä, että kaikki kiinnittyy johonkin. Harawayn mukaan holistinen kaiken liittyminen kaikkeen ei ole yhtä olennainen tai toimiva väylä tarkastella asioita kuin läheisimpien suhteiden ja sidosteiden merkityksellisyyden huomiointi. (Haraway 2016, 31.) Tätä taustaa vasten olen tarkkaillut, mihin lisääntyminen tutkimuskohteissa kytkeytyy.

tausten väliseen kitkaan tietynä historiallisena ajanjaksona.²⁹ Erilaiset käännteet harvoin tuovat mukanaan jotakin aivan ennenkuulumattomasti uutta enkä ajattele feministisen uudelleenajattelun orientoituvan historian hylkäämiseen. Kysymystenasettelujen liikeyhdyskunnat eivät ole kronologisia kehityskertomuksia tai oppositionaalisia katkoksia. Yhtä lailla läsnä on jatkuvuutta, ja erilaisten suuntausten esiinmarssi ja hiipuminen on jatkuvaa liikettä (ks. esim. Braidotti 2017; Hemmings 2011; Irni, Meskus & Oikkonen 2014; Liljeström 2012). Lisäksi on tarpeellista muistaa, että kuten Beverley Skeggs (1995, 11) on huomauttanut, erilaiset käännteet ovat kenties hetkellisesti ”muodikkaita”.³⁰ Ajattelen materiaalisuuden huomioinnin kuitenkin aidosti mahdollistavan uusia aluevaltauksia kirjallisuudentutkimukselle. Kirjallisuudentutkimuksen kontekstissa kysymys materiasta ja materiaalisuuden vakavasti ottamisesta on erityisen kutkuttava – tai vaikea –, sillä tieteenalan traditio nojaa niin vankasti kysymyksiin merkityksistä. Lisääntyminen soveltuu hyvin näiden kysymysten pohdintaan, sillä se ohjaa tai pakottaakin lukijatutkijan kiinnittämään katseensa materiaalisuuteen.

Eron käsite kytkeytyy ilmiöiden kahtiajakoon kartesiolaisissa dikotomioissa ja oppositionaalisuuksissa. Eräs perimmäisimpiä erottelun muotoja ja eron käsitteellistyyksiä on kysymys sukupuolierosta. (Ks. esim. Cixous 1975/2013; Grosz 2011, 98–104; Rojola 1996, 159–165; Thiele 2014; Åsberg, Thiele & van der Tuin 2015, 158; vrt. Latour 1991/2006, 154–156; 220–221.) Lisääntyminen on kulttuurisissa käytän-teissä liikkuva ja muuttuva prosessi, mutta oppositionaalisuuksien kehikossa se asetetaan usein vahvistamaan käsityksiä kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän luonnollisuudesta. Kahtiajaon perinteessä ihmisen lisääntymisprosessi on todistanut ihmisten jakautumisesta miehiin ja naisiin, joiden välillä on essentialistinen ero.

Kahtiajaon perinne palauttaa ilmiöt eroon, ja lajikysymyksen hierarkia (ihminen/eläin) on ohjannut sukupuolta (mies/nainen) koskevia keskusteluja pohdinnaksi

²⁹ Materian paluu ei luonnehdi feministisen tutkimuksen historiallista liikettä, sillä materiaalisuuden huomiointi ei ole ollut *poissa* feministisestä tutkimuksesta myöskään post-strukturalistisissa teoretisoinneissa, vaan enemmänkin kyseessä on painotuseroja. (Liljeström 2012; Colebrook 2017a; Irni, Meskus & Oikkonen 2014, 25–26; ks. myös Butler 1990/2006.)

³⁰ Skeggs (1995, 11) pohtii feministisen tutkimuksen historiaa ja teoriakentän vakiintumisen ja pirstaloitumisen yhtäaikaista, kun aiemmin melko yhteneväisen (miehisen tiedontuotannon) kritiikin sijaan feministinen tutkimus raivasi paikkansa omana alueenaan, erilaisiin teoriaperspektiiveihin ja metodologioihin paikantuvina ajattelutapoina. Hän kirjoittaa, että läsnä saattaa olla muodikkuutta, mutta läsnä ei enää ole hegemonioita. (“Feminist research is now so firmly established that it has become diversified and (positively) fragmented. There may be *fashions* but there are no longer any hegemonies.”, kurssiivi minun). Käännän ilmauksen ”fashions” ’muodikkuudeksi’. Ilmauksen mahdolliset mielleyhtymät tieteellistä tutkimusta halventavaksi attribuutiksi käsitän enemmänkin avoimena kannanottona siihen, että ajallisesti liikkuvat teoretisoinnit inspiroivat, kutsuvat mukaan, hiipuvat ja ehkä jälleen nousevat uusin painotuksin.

naisen ihmisydestä. Simone de Beauvoir'n (1949/2009, 41–43) tunnetun kiteytyksen mukaan ihmisyden normi on miehinen. Naiseus vertautuu normiin toisena ja vasta naiseus mieltyy sukupuoleksi. Näin ollen oikeastaan vain nainen on sukupuolitettu ihminen, mies on sukupuoleton, geneerinen ihminen. Sukupuolitettua hierarkiaa on perusteltu biologisiksi määritellyillä seikoilla ja universaalina esitetty ihmiskäsitys paikantuu näennäisesti sukupuolettomaan, tosiasiallisesti usein miehiseen yksilöyteen. (Koivunen & Liljeström 1996, 11; vrt. Radomska & Åsberg 2020.)³¹ Kahtiajaon perinteessä eläin määrittyy luonnon, aineen, materian ja vaistojen attributein ihmisen vastakohtana samalle epäjärjestyksen alueelle, jolla on myös naisen (ei-miehen eli sukupuolen) paikka. (Vrt. Cixous 2013, 71–73; Lloyd 1984/2000; Melkas 2008, 258–259; Suutala 2009, 90–91; ks. myös de Beauvoir 1949/2009.)

Sukupuolijärjestelmää ja sen binäärisyyttä on feministisistä tutkimusperspektiiveistä haastettu ja purettu pitkään. Historiallisesti naiseutta on sekä jäljitetty että todisteltu – osin siis tautologisesti – juuri lisääntymiseen liittyvien ruumiinosien kautta. Sukupuolen määrittäminen ja todistaminen on tyypillisesti kytketty kehollisiin, materiaalsiin piirteisiin. Tällaista toimintaa ilmentävät konkreettisesti intersukupuolisille lapsille tehdyt leikkaukset (ks. Oikarinen 2019, 28–33, 53–55). Sama enemmän olemisen paradoksi kuin edellä pohtimani enemmän eläimenä toimimisen tila kuvaa myös lisääntymisen ja sukupuolen suhdetta. Kukaan ei todella ole enemmän sukupuoli kuin joku muu (vrt. Haraway 1997, 28). Kahtiajaon perinteessä lisääntymisprosessin materiaaliset tapahtumat kuitenkin ovat saaneet merkityksen lopullista todistusta sukupuolesta – eli naiseudesta. Koska nämä asiat ovat myös nisäkäslajeja yhdistäviä, kysymykset ihmisen lajista ja sukupuolesta ovat sidoksissa toisiinsa.³²

Lisääntyminen, reproduktio, on feministisen tutkimuksen pitkään pohtimia aiheita. Sarah Franklin huomauttaa, että itse asiassa juuri feministit ylipäättään ovat tarkastelleet lisääntymistä tutkimusaiheena. Lisääntyminen käsitettiin pitkään jonkinlaisena väistämättömänä luonnonlakina ja biologisena faktana, jota ei koettu relevanttina tutkimusaiheena. (Franklin 2013, 32.) Lisääntymisen pohtiminen liittyy feminismien historiassa näkemyksiin sukupuolierosta. Claire Colebrookin (1997) esittämään kysymykseen siitä, onko sukupuoliero ongelma, on vastattu varioivista

³¹ Sara Heinämaa (2000, 132) on lähestynyt *Toista sukupuolta* ja de Beauvoir'n ajattelua ”päämäärittään radikaalimpana” kuin millaisena sitä on perinteisesti määritetty. Heinämaan mukaan de Beauvoir ei tee empiirisiä tutkimuksia tai poleemisia vaatimuksia, vaan hänen tavoitteenaan on perustavanlaatuisemmin kyseenalaistaa koko (sukupuolten) järjestys. (Heinämaa 2000.) Cecilia Åsberg, Kathrin Thiele ja Iris van der Tuin (2015, 156–157) huomauttavat, että Simone de Beauvoir spekuloi sukupuolen, sukupuolieron ja naiseuden tulevaisuuksilla; heille (2015, 156) *Toinen sukupuoli* edustaa feministisen spekuloinnin paradigmaa.

³² Jokainen ihminen on toki lajiltaan nisäkäs, mutta tässä yhteydessä viitataan alaluvussa 2.1 käsittelemääni tilanteeseen, jossa näkyvä, materiaallinen prosessi alleviivaa tietynlaisen ihmisen ja tietynlaisen potentiaalisestikin produktiivisen ruumiin nisäkkyyttä.

näkökulmista. Tutkimusasetelmani kannalta on olennaista huomioida, että mielle-
tään sukupuoliero ongelmaksi – tai olevaksi – tai ei, sekä riippumatta siitä miten
ongelmaan reagoidaan tai millaisin kysymyksenasetteluin sitä tutkitaan, kysymys
erosta vaikuttaa kietoutuvan lisääntymisprosessiin.

Ainakin vielä lisääntymisprosessi poikkeuksetta vaatii hedelmöittyneen munaso-
lun ihmisen kohdussa riippumatta lisääntymisprosessin muista, laajasti varioivista
kulttuurisista muuttujista. Tämä on ihmislajia ainakin tähän mennessä rajannut tosiasia
ja lisääntymisen ontologinen ehto. Kirjallisuudentutkimuksen kontekstissa on olen-
naista huomioida, ettei tämä materiaallinen ehdottomuus muutu sen mukaan, millaisia
näkemysten sukupuolesta (tai naiseudesta) kirjallisuudessa esitetään. Tässä yhteydessä
en siis viittaa eron käsiteellä merkitystenmuodostamisprosessien ehtona modernin
ajattelun perinteessä toimivaan eroon, johon palauttamalla asiat mahdollistuvat ole-
viksi (vrt. Latour 1991/2006, 20–23). Lisääntymisprosessin edellytyksenä toimivan
eron hahmotan ontologisena ehtona uuden ihmisen maailmaan saapumisen taustalle.
Se on hetkellinen, välttämätön ja kirjaimellisesti produktiivinen eron tapahtuma.

Lisääntyminen edellyttää siis solutasolla kahta erilaista osallistujaa. Jotta toimi-
joita voi olla kaksi – tai koska niitä on kaksi, niiden välillä on oltava jokin ero. On
kokonaan toisen tason kysymys, miten tai miksi tämä eriävyys kirjautuisi sukupuol-
lieroksi tai sukupuolijärjestelmään. Esimerkiksi Elizabeth Groszin (2011, 100–104)
radikaalin sukupuolieron teorian mukaan sukupuolieron ajallis-tilallisuus lävistää ja
mahdollistaa olosuhteista riippumatta koko ihmiselämän. Taustana Groszin näkemys-
sille sukupuolierosta toimii Luce Irigarayn naissubjektiuden mahdollisuutta ja eron kä-
sitettä pohtiva filosofia. Groszin mukaan Irigaray muotoilee läntisestä ajattelutraditi-
osta radikaalisti eroavaa käsitystä *erosta* dynaamisena ja prosessuaalisena voimana.
Irigarayn ajattelun pohjalta Grosz käsitteellistää eron jonakin, joka on mielletävä en-
sisijaisena itsessään: ero ei ole vastavuoroisuuden areena vaan nimenomaan vastakoh-
taisuuksia mahdollistava potentiaali ja voima. (Grosz 2011, 93; 2012, 74.) Liitän eron
käsitteellistämisen tavan tässä yhteydessä Groszin ontologian ajatteluun.³³

³³ Kuten Irigarayn ajattelua (ks. esim. Moi 1990), myös Groszin teoriaa on kritisoitu es-
sentialisoivaksi ja reduktionistiseksi (ks. esim. Hird 2010). Claire Colebrookin (2017a)
mukaan Irigarayn ajattelu taas ymmärretään väärin, mikäli häntä syytetään essentialis-
mista, ja Irigarayn työn merkittävyys typistetään turhaksi kiistaksi. Colebrookin mu-
kaan Irigarayn hahmottelema sukupuolieron käsitteellistys ei pohjaa kahden toisistaan
eroavan biologisen sukupuolen kiinnittämiseen, päinvastoin. Hän näkee Irigarayn ajat-
telussa uraauurtavan pyrkimyksen teoretisoida aiemmin passiiviseksi, biologiseksi pe-
rustaksi määriteltyä sukupuolieroa prosessuaalisena suhteena. (Colebrook 2017a.)
Lynne Huffer (2017, 72) huomauttaa, että Irigaray pohti sukupuolieroa ”aikamme on-
gelmana”, kun Grosz taas lähestyy evoluutioon ja luonnonvalintaan liittämäänsä onto-
logista eroa temporaalisuuksista irrallisena. (”So doing, she transforms what Irigaray
calls ”sexual difference” as a problem of ”our time”, into a transhistorical substance
called ”life itself”) Irigarayn (sukupuoli)eron teoriasta ks. myös Thiele 2014.

Lähtökohtana on eron käsittäminen ylittämättömänä ja välttämättömänä, sillä ilman sen muutosvoimaa ja orientoitumista kohti uutta tulevaa voisi olla vain yhtäläistä samuutta ja samuuden lisääntymistä ja uusintamista. Groszin (2011, 85–104) teoriassa ero määrittelee *elämää itseään*; elämä itsessään on eron voimaa, eron toiminta elämää itseään. Hänelle kysymys (sukupuoli)erosta on evolutiivisen rekisterin asia suhteessa ihmiseen suvullisesti lisääntyvänä lajina. Groszin (2011; 2012) feministisessä filosofiassa ”elämä” viittaa evoluutioon ja lisääntymiseen. Groszin teoriaa ja Darwin-luentaa on kritisoitu runsaasti. Esimerkiksi Tuija Pulkkinen (2020) kritisoiti tiukasti Groszin näkemyksiä, joita hän kutsuu selittäviksi erotuksena interventtiosta, joka enemmän kuin selitysmallin järjestely toimisi feministisenä tekona, eli avoimena, poliittisena toimintana.

Tässä yhteydessä kysymys erosta liittyy siihen, mitä kaikkea ihmisen lisääntymisprosessissa voi olla ja mitä siihen vaaditaan. Kyse on mahdollisuuksista ja välttämättömyydestä. Mahdollisuuksien alue on lähes rajaton, sillä ihmisen lisääntymisprosessi on erilaisten toimijoiden sotkuinen vyyhti. Siinä voi olla läsnä monenlaisia osallistujia vaikkapa taloudellisesta vaihdannasta ja hormonihoidoista juridisiin ratkaisuihin ja ystävälle tehtyihin palveluksiin. Lisääntyminen voi olla esimerkiksi suunniteltua, tahatonta, odotettua, toivottua, vahinko, haave tai pakotettua. Joka tapauksessa kompleksisessa prosessissa on tällä hetkellä tai vielä yksi ainoa ehto, joka kerta: suvullisesti lisääntyvän ihmisen lisääntymisprosessi vaatii vähintään kaksi erilaista sukusolua ja ihmisen kohdun. Tämän ainoan vaatimuksen valossa lisääntymisprosessi on väistämättä *eron* hetki ja paikka. Lisääntymisprosessissa tuottuva eron tapahtuminen (tai erossa tuottuva lisääntymisen tapahtuminen) on ainakin vielä ihmislajin jatkuvuuden ehdoton edellytys. Se on jokaisella tapahtumisellaan hetkellinen ja yhtä lailla tapahtumisissaan lajitasolla toistuva.³⁴

Havainnollistan näkemystäni viittaamalla Sarah Franklinin huomioihin ivf-hoidoista eli koeputkiredelmöityksestä. Hän on todennut hoitojen osoittavan, kuinka lisääntymisen toimijoina eivät ole yksilöiden sukupuolitetut kehot tai seksuaalielämä, vaan perinteisesti ei-seksuaalisina käsitetyt asiat, eli solut. Ivf-hoidot ovat muovanneet käsityksiä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta, sillä ne osoittavat kiistattomasti, kuinka lisääntymisen keskeisiä toimijoita ovat munasolut ja siittiösolut. Lisääntymisprosessin järjestelyissä ei ole kyse seksuaalisista identiteeteistä tai seksin harrastamisesta. (Franklin 2013, 50–51, 152.) Viittaan eron väistämättömyyteen tässä mielessä: ihmisen lisääntymisprosessi vaatii eron osallisuutta, mutta ei kytköstä sukupuolten tai seksuaalisuuksien kategorioihin. Lähtökohtanani on sen huomiointi, että väistämättömyys itsessään pitää sisällään kaksi/eron/erilaiset. Ihmisen

³⁴ Painotan, etten ajattele eron käsitettä ihmisiä ruumiikseen tai sukupuoliin redusoivalla tavalla. En tarkoita erolla sukuelimiä sukupuolta todistavina tai riistävinä enkä sukupuolitettua kaksinaisuususta todistavaa tai hetero-oletusta pönkittävää perustaa.

lisääntymisprosessissa sama väistämättömyys on ainoa osallistuja, jonka sotkuisessa prosessissa on pakko olla mukana, ja näin ollen eron voi liittää evolutiiviseksi *elämäksi itsessään* (vrt. Grosz 2011).

Eron välttämättömyydestä ei kuitenkaan voida johtaa mitään, enkä käsitä sen perustelevan muuta kuin itseään ihmisen lisääntymisprosessin väistämättömänä osallistujana. Kyseessä ei siis ole nojaaminen asetelmaan, jossa luonnontieteellinen tieto (tässä jonkinlainen solutason toimijuuden osoittaminen) edustaa auktoriteettiasemaa ja toimii viimesijaisena todistusvoimana. (Ks. esim. Pulkkinen 2020, 125). En painota kahden/erillisyyden/eron vaatimusta tuputtaakseni soluja todisteiksi *sukupuolierosta*.

Lisääntymisprosessissa toimii siis materiaalien ehtojen rajaama kronologia. Lisääntymisprosessi on myös historiallisessa liikkeessä kontekstisidonnaisesti varioiva kulttuurisista, lääketieteellisistä, juridisista, eettisistä, teknologisista, taloudellisista ja poliittisista toimijoista koostuva vyyhti. Ihmisen lisääntymisen tutkiminen vaatii prosessin moninaisuuden huomiointia, mutta edellä kuvattu asetelma saattaa herkästi palauttaa lisääntymisen jälleen kerran toisistaan perustavanlaatuisesti eroaviin luontoon ja kulttuuriin. Materiaalisilla ehdoilla lienee oltava ontologinen taso. Näin ollen ne määrittävät herkästi biologiseksi perustaksi (ks. myös Hird, 2000; Honkela & Irni 2014, 392; Lam 2016). Prosessin koostuminen moninaisten mahdollisuuksien ja tietyn välttämättömyyden kudelmasta on aiheuttanut sen mieltämisen ontologisen materian (luonnon) *päälle* rakentuvina kontekstuaalisesti liikkuvina käytänteinä (kulttuurina).³⁵ Näin ollen lisääntymisprosessin määrittely tukeutuu kahtiajaon perinteeseen ja kausaaliseen kahtalaisuuteen, joka aina lopulta palautuu luonnonlakeihin.³⁶ Joissakin asioissa luonnollisiksi ja kulttuurisiksi kerroksiksi rakentuvan ajattelun painolasti on erityisen raskas, sillä se uusintaa hierarkkisia suhteita perustelemalla epätasa-arvoisia ratkaisuja 'luonnollisiksi'.³⁷ Lisääntymisprosessin kohdalla luonnollisuusdiskurssi on erityisen sortava ja vaarallinen, sillä se saattaa johtaa mahdollisuuteen perustella, ylläpitää ja vahvistaa *reproduktion* epätasa-arvoisia politiikkoja *lisääntymisen* luonteella (Ks. Hird 2000; Lam 2016, 29).

³⁵ Samankaltainen asetelma koskee myös näkemyksiä *biologisesta* vanhemmuudesta alkuperäisyydessään aidoimpana perheellistymisen ja perhekäsitysten kohdalla, ks. alaluku 3.4.

³⁶ Tämä käsitys on voimissaan eritoten, mikäli lisääntymisprosessi toteutuu kahden sukuelimiltään erilaisen ihmisen toimintana ilman lääketieteellisten tai taloudellisten toimijoiden suoraa osallisuutta (Halberstam & Livingston 1995, 12; Irni, Meskus & Oikonen 2014, 21).

³⁷ Sama asetelma toimii toiseenkin suuntaan. Materiaalisessa maailmassa todella tapahtuneita ja tapahtuvia asioita saatetaan pyrkiä kumoamaan ikään kuin mahdottomina: vaikkapa miehen raskaus voidaan tuomita tai kieltää vetoamalla asian 'luonnottomuuteen'. Lisääntymisprosessin toteutumiseen vaadittava ontologinen ero ei kuitenkaan millään tavalla vaadi käsitystä (kaksinapaisesta, heteroseksuaalisesta) sukupuolijärjestelmästä, jossa ei ole mitään ontologista lähtökohtaa.

3.2 Materiaalisuudesta, eli riskinotosta

”Että hänen naiselleen ei jäisi kumpuilevan vatsan ja maitoa valuvien rintojen vuoksi mitään mahdollisuutta edes harkita irtautumista kotoa työelämään. (*Taivaslaulu*, s. 219.)

Niin sanottu materiaallinen käänne on herättänyt keskustelua essentialismin uusintamisen riskistä feministisessä ajattelussa. Seuraavaksi tarkastelen, kuinka materiaalisuuden vakavasti ottamisesta johtuva riski vaikuttaa lajia ja sukupuolta koskevan kirjallisuudentutkimuksen poliittisiin mahdollisuuksiin.

Sukupuolen ja sukupuolieron käsitteistä käytiin feministien joukossa aktiivista ja jännitteistäkin neuvottelua erityisesti poststrukturalistisissa keskusteluissa viime vuosisadan lopulla. Keskustelu liittyi tiettyyn historialliseen ajanjaksoon feministisessä ajattelussa, eli *sex/gender* -jaotteluun. Poststrukturalistista feminismiä luonnehti asioiden kulttuurisen luonteen korostaminen. Rakenteellisen, yhteiskunnallisen epätasa-arvon kulttuuristen ja konstruoitujen asetelmien osoittaminen ja purkaminen oli olennaisessa asemassa feministien työssä. *Sexual difference* ja *gender* toimivat taustakäsitteinä sukupuolikäsitysten teoretisoineille. (Ks. esim. Braidotti 2002³⁸; Butler 1990/2006; 1993³⁹; Garry, Khader & Stone 2017, 4–5; Lam 2016, 32; lisääntymisteknologioiden tarkastelussa ks. myös Franklin 2013, 20–21.)

Sukupuolikäsitysten kahtalaisuus näkyy myös kannanotoissa lisääntymisprosessiin. Harawayn (1985/2003) kyborgimanifestissaan muotoileman jaottelun mukaan feministinen reproduktiokeskustelu oli jaettavissa seksuaalisuuteen, ruumiiseen ja äitiyteen sekä luokkaan ja työnjakoon kiinnittyneisiin suuntauksiin. Kahtiajako oli tunnistettava ja ilmeinen useilla aloilla: esimerkiksi kulttuuriantropologit Susan Sperling ja Yewoubdar Beyene (1997, 137–141) vaativat noin neljännesvuosisata sitten reproduktiotutkimuksen eriävien perspektiivien yhdistämistä. He totesivat, että yhtäältä reduktionistisen biologiset näkökulmat jättivät kulttuuriset seikat

³⁸ Braidottille (2002, 32–34) erimielisyys ei liittynyt vain käsitteiden käyttöön tai terminologiaan, vaan kyse on ratkaisevasta teoreettisesta ja genealogisestakin eriyvyydestä sukupuolen, ruumiillisuuden ja naiseuden tai naissubjektiuden käsittämisessä.

³⁹ ”*Gender*” miellettiin jossakin vaiheessa ehkä eräänlaisena pelastusköytenä sukupuolen käsitteeseen ja käsitteellistämiseen vaikuttavasta hankalasta materiaalisuudesta; se tarjosi mahdollisuuden tarkastella sukupuolta kulttuurisena järjestelmänä, tekoina ja toisinaan. Gender-teoretisoijana tunnettu Judith Butler (1999/2006) varoittaa klassikkoteoksessaan *Hankala sukupuoli* jähmeyttämästä kulttuurista uutta biologiaa, ja palaa tähän problematiikkaan osuvasti nimetyssä teoksessaan *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of 'sex'* (1993). Siinä hän vastaa *Hankalasta sukupuolesta* saamaansa kritiikkiin, jonka mukaan Butler ohittaa materiaaliset, väistämättä elämässä läsnä olevat tekijät. Oma kantani on, ettei Butler väitä näin: sen sijaan hän vakuuttavasti osoittaa sukupuolen ja sukupuolittamisen performatiivisen luonteen *tekemisenä*.

huomitta, toisaalta kulttuuriteoreettiset näkökulmat kielsivät ruumiillisuuden olenaisuuden. Heidän mukaansa nämä toisistaan eroavat näkökulmat eivät missään ole niin tiukasti erillään kuin ihmisen lisääntymistä tutkittaessa.

Kulttuurisia rakenteita korostavan keskustelun tiimellyksessä erityisesti Elizabeth Grosz alkoi vaatia feministeiltä paluuta ontologiaan. Esimerkiksi Lynda Birken työssä voi tunnistaa samankaltaisia asetelmia, kun hän (1999, 175) kirjoittaa tarpeesta tuoda *biologia takaisin* (”to bring the biological back into feminism”) feministiseen teoriaan ja politiikkaan. Vaatimukset paluusta ontologiaan ja materiaalisuuden vakavasti ottamisesta aiheuttivat hankausta. Feministiselle teorialle ja politiikalle tärkeä luonnollisuusdiskurssin kritiikki ja sukupuolen sosiaalisen ja kulttuurisen rakentumisen tarkastelu saattoi vaikuttaa ikään kuin uhatulta. Materiaalisuudesta ja affektiivisuudesta käydyt keskustelut hiertyivät näkemyksiin sukupuolesta ja vallasta ensisijaisemmin yhteiskunnallisten rakenteiden ja kulttuuristen asenteiden kysymyksinä. (Alaimo & Hekman 2008, 4–19; Colebrook 2017a; Huffer 2017, 65–70; Rojola 2012, 259–260; 2013, 232.) Historiallinen käsitys materiaalisuudesta hierarkkisesti alempana ja vähemmän merkittävänä kuin arvostetumpi diskursiivisuus voi aiheuttaa hankausta, kun tutkimus orientoituu nimenomaan kohti materian vakavasti ottamista. Asetelma kytkeytyy myös ihmisyyden ja sukupuolen suhteeseen: ihmisyyden historiallinen kategoria rationaalisena yksilöytänä määrittää ruumiillisuuden hierarkkisesti alemmas, ja ruumiillisuus ja materiaalisuus käsitetään sukupuolituneina ja sukupuolittavina. (Ks. Alaimo & Hekman 2008, 4–19; Rojola 2012, 258–260.) Stacy Alaimo ja Susan Hekman (2008, 4) kutsuvat tilannetta epämurkavaksi ja rasittavaksi. Tätä taustaa vasten feministit usein karsastavat myös ajatusta ontologisesta (sukupuoli)erosta. (Vrt. Rojola 2012, 260.)

Lisääntymisprosessia käsittelevää kirjallisuutta lukiessani olen törmännyt riskiin useasti. Käytännössä tarkoitan riskillä sitä, että huomioidessani ihmisen kompleksisen lisääntymisprosessin väistämättä vaativat tekijät saatan tahtomattani uusintaa näkemyksiä tietyn sukupuolen ja tietynlaisen ruumiin välisestä symmetriasta. Viitatesani materiaalisuuden ja tietyn eron väistämättömyyteen en tarkoita uusintaa heteronormatiivista sukupuolijärjestelmää, mutta riski sen uusintamiseen on läsnä. Tämä on ollut tutkimusta tehdessäni jatkuva huolenaihe: jatkaako argumentointia ontologiseksi mieltämäni eron kanssa, vai ohittaako koko aihe. Pohdin kysymystä ensimmäisen artikkelin kohdalla, ja erityisesti huoli kohdistui kolmanteen, *Taivaslaulua* käsittelevään artikkeliin.

Taivaslaulussa ihmisillä ei näennäisesti ole minkäänlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa omaan lisääntymiseensä ja sen toistuvuuteen: romaani kuvailee jonkinlaista ajatonta utopiaa, jossa kaikki ihmiset elävät lisääntymiseen tähtäävissä heteroavioliitoissa, ja päähenkilöt kaiken lisäksi sattuvat olemaan poikkeuksellisen hedelmällistä väkeä. Teos sijoittuu 2000-luvun Suomeen ja näin ollen lukija tietää, että esimerkiksi ehkäisyn puuttuminen on teoksen kontekstissa uskonnosta johtuva kulttuurinen

sopimus, ei jonkinlainen transsendentaalinen luonnonlaki. Kolmannessa artikkelissa pohdin, kuinka uskonto (kulttuuri) herkästi asettuu pelastavaksi selitykseksi ihmisten epätasa-arvoisille tilanteille. Ilman sen tarjoamaa pelastavaa kehystä *Taivaslaulun* voi todeta ajattoman ihmisyyden kuvaukseksi (luonnontilaksi, joka väistämättä kohtelee ihmisiä hierarkkisesti). Mikäli varsinkin feministisesti orientoitunut lukija huomioi, että epäoikeudenmukaisen tilanteen romaanissa aiheuttaa (myös) ontologinen ero, eivät (yksin) kulttuuriset valtajärjestelmät, toteamus saattaa aiheuttaa kaihtavaa tarvetta puolustautumiseen. Ontologisen eron havainnoinnissa piilee riski siitä, että tarkastelu muotoutuukin hierarkiaa luonnostaan ylläpitävän, essentiaalisen sukupuolieron *myöntämiseksi*.

Ensimmäisessä artikkelissa pohdin *Äitikortin* esseetä ”Eläimen lisääntyminen”, jossa raskaana oleva minäkertoja ahdistuu eläintuotantoa ajatellessaan. Toisen puolesta hätäntynyt minäkertoja perustelee näkemyksiään juuri sellaisilla elementeillä, jotka kahtiajaon perinne on jo merkinnyt hänen oman ihmisyytensä epävarmuuden aiheuttajiksi. (Vrt. Melkas 2008, 195, 257–261.) Sikaan samastuva nainen asettuu kahtiajaon perinteessä hierarkkisesti alemmas – tai ainakin hän ottaa riskin horjuttamisesta ulos koherentista ihmisyydestä. Ihmisen perustellessa toisen puolesta tietämäänsä hätää lisääntymisprosessin yhteisillä piirteillä hän liittää tietonsa, ruumiinsa ja kokemuksensa ihmisen kategorian historialliseen *tois(eut)een*. Mekanismitoimii näin sekä lajiuteen että sukupuoleen kytkeytyvässä riskinotossa. Ihmisyyden ensinnäkin ei-eläimyytenä, toisekseen koherenttina hengen (ei aineen) ja mielen (ei ruumiin) rationaalisenä yksilösubjektiutena ei sisällytä itseensä toislaajisiin nisäkkäisiin samastuvia, raskaana olevia tai imettäviä ihmisiä.⁴⁰ Kahtiajaon perinteessä heille on varattu positio naisina – eli vaistojen ja viettien ”enemmän” ohjailevina ”enemmän” eläiminä. Haraway (2008, 17) kutsuu positiota hankalaksi alueeksi, jota joidenkin on asutettava naisina ja ihmisinä. Mikäli lisääntymisprosessiin sisältyvän eron käsittää ontologisena, lisääntymisaiheisen kirjallisuuden lukeminen hiertyy juuri tällaiseen hankaluuteen.

Riski näyttäytyi siis sekä tutkimuskohteiden tunnistamana että lukemiseeni vaikuttavana. Varsinkin tutkimusprosessin alkuvaiheessa palasin toistuvasti pohtimaan, uusintaako kysymyksenasetteluni käsityksiä naisruumiiden elämellisyydestä ja hierarkkisesta sukupuolijärjestelmästä tavalla, joka vaikuttaa nimenomaan epämukavalta (vrt. Alaimo & Hekman 2008, 4). Pohdin, miten lähestyä minua kiinnostavia asioita uskollisena sekä kysymyksenasettelulleni että erittäin tärkeänä pitämälleni feministiselle politiikalle. Tunne riskinotosta ja epämukavuudesta johtuu kahtiajaon perinteen osallistumisesta sekä kirjallisuuden että tutkivan lukemisen oletuksiin lisääntymisprosessista. Kun kiinnityn luennassani tarkastelemaan lisääntymis-

⁴⁰ Tietämisen sukupuolittuneesta hierarkiasta ja materiaalisuuden ja rationaalisuuden historiallisesta erosta Silfverbergin esseessä ks. Lehikoinen 2020.

prosessissa välttämättömiä materiaalisia piirteitä, historiallinen painolasti samojen seikkojen kaksinapaisesta sukupuolittamisesta hiipii kuin varkain mukaan tilanteeseen. Varsinkin feministilukijalle tilanne aiheuttaa nimenomaan epämukavuuden tunteita.

Feministinen teoria ei kuitenkaan toimi kahden täysin vastakkaisen ajattelutradition varassa tai kanavina, vaikka sukupuolen ja sukupuolieron käsittäminen ja käsitteellistäminen tiettyinä historiallisena jaksena feministejä jakoivatkin. (ks. Braidotti 2002.) Haraway huomautti kolmisenkymmentä vuotta sitten, että menetämme liian paljon, mikäli menetämme sukupuolen biologis-tieteellisen selitysmallin. Hänen mukaansa biologinen selitysmalli ei kuitenkaan yksin riitä, varsinkaan jos se kehystetään sosiaalisia rakenteita ja kriittistä teoriaa uhkaavassa deterministisessä valepuvussa. Harawayn mukaan erot sex-muotoisen (biologian tieteenalana tuottaman tiedon) ja gender-muotoisen (feminismin olennaisen ja tärkeän sosiaalisesti, historiallisesti ja semioottisesti suuntautuvan) sukupuolikäsityksen välillä ovat jännitteisiä ja tuottavia. (1988, 591⁴¹) Pidän tärkeänä huomiota siitä, että jännitteiset erot ovat ja voivat olla tuottavia. Kyse ei siis ole jännitteistä kahtiajaon perinteen käsittämällä tavalla, jossa ontologisen eron pohjimmaisuus lopulta nielee kulttuuristen toimijoiden osallistumisen prosessiin, ja diskursiivisiin valtajärjestelmiin keskittyvä tutkimus taas ohittaa eron ontologisuuden. (Vrt. Sperling & Beyene 1997, 137; Homanen & Mäkelin 2019.)

Näen, että jännitteisyyden ja tuottavuuden yhtäaikaisuus on mahdollisuus luontokulttuuriselle luennalle sukupuolen ja ihmisyyden suhteesta. Jännitteinen tuottavuus voisi kuvailla myös feministisiä erimielisyyksiä: mielestäni on huomionarvoista, kuinka Pulkkinen (2020, 127) toteaa yksityiskohtaisessa ja perustellussa Grosz-kritiikissään, että suurimman ärsytyksen ja tiukimman kritiikin kohteeksi saattaa usein valikoitua juuri sellainen ajattelija, jota itse jollakin tavalla arvostaa. Feministisissä keskusteluissa harvoin onkaan kyse totaalista välikosta tai yhteensovittamattomuudesta, sillä feminismejä kuvaa pluralismin politiikka ja moniäänisyyden yhtäaikaisuus. Teorian ja politiikan yhtäaikaisuus onkin feministinen ikuisuusaihe, jota edistääkseen ja ylläpitääkseen on kamppailtava kahtiajaon järjestyksissä – tai niiden ohi.

⁴¹ ”For example, "sex" as an object of biological knowledge appears regularly in the guise of biological determinism, threatening the fragile space for social constructionism and critical theory, with their attendant possibilities for active and transformative intervention, which were called into being by feminist concepts of gender as socially, historically, and semiotically positioned difference. And yet, to lose authoritative *biological accounts of sex, which set up productive tensions with gender*, seems to be to lose too much; it seems to be to lose not just analytic power within a particular Western tradition but also the body itself as anything but a blank page for social inscriptions, including those of biological discourse.” (Kursiivi minun.)

Kahtiajaon perinteessä teorian ja politiikan risteys on toisensa poissulkevien ja toisilleen vastakkaisten toiminta-alueiden ongelma, johon ontologisen eron ja ihmiskäsitysten suhteita pohtiva luenta on vaarassa jähmettyä.⁴² Episteemin tiedontuotannon ideaalissa teoreettinen tieto on puhdasta ja objektiivista, poliittinen ajattelu taas ei kantaaottavana ja tilanteisena voi sellaista olla. Feministiteoreetikot ovat osoittaneet tällaisen episteemin ontoutta ja feministisen tiedontuotannon reittejä jo pitkään (ks. esim. Haraway 1988, 592–596). Feministisen filosofian kentällä filosofinen ja poliittinen ajattelu ovat vuosikymmeniä kietoutuneet toisiinsa, sillä feministisen ajattelun ydintä on pyrkimys osoittaa epäoikeudenmukaisuutta ja kehitellä käsitteitä sen poistamiseen (Garry, Khader & Stone 2017, 10–11).

Teorian ja politiikan oletettu erillisuus on mahdollista ohittaa ja ne voidaan yhdistää myös siksi, että feministinen ajattelu ja näkemykset tiedontuotannosta eroavat humanismin perinteestä (Braidotti 2017; Haraway 2016, 131–132; Åsberg 2018, 193–913; perinteisesti feminiiniin eli hierarkkisesti alemmas paikannetuista tunteista ja tietämisen hierarkioista ks. Ahmed 2004/2018; Felski 2008.) Posthumanistista feminismiä luonnehtii irtaantuminen modernin, humanistisen ajattelun järjestyksistä. Ihmisyyden ja sukupuolen, lajin ja materian sekä vallankäytön ja mahdollisten tulevaisuuksien vyyhti kirittää näkemyksiä humanistisesta projektista tiensä päähän tulleen. Rosi Braidottin (2017, 21) mukaan feminismi ei ole humanismia. Toteamus on erikoinen suhteessa feminismin historiaan emansipatorisena kamppailuna, eli juuri perinteisenä humanismin projektina. (Ks. myös Koistinen & Karkulehto 2018.) Feministiset keskustelut mylläävätkin feminismien perinnettä asettamalla neuvoteltavaksi kysymyksen feminismin ja humanismin suhteesta (Braidotti 2017, 21–23; Colebrook 2017b, 7–9; Haraway 2016, 6–13, 132).

Elsi Hyttinen ja Karoliina Lummaa (tulossa) kirjoittavat pohtiessaan, mihin posthumanistista ”kapinalippua” heiluttaessaan oikeastaan sitoutuukaan: ”Jos tarkoitamme, että ihmisen aika on ohi, eikö nyt ole aika ongelmallinen hetki luopua vallasta? Olemme sotkeneet kaikki planetaariset järjestelmät ja *nyt* olemme valmiit huomioimaan toimijuuden moninaiset kytkökset ja korostamaan, ettei ihminen ole ainoa toimiva subjekti?” (Kursiivi alkuperäinen.) En käsitä ihmisen ajan ohittamista vastuunpakoiluna, päinvastoin: ihmiskeskeisyydestä etäännyminen ja moninaisten verkostojen, vaikutusten ja toimijuuksien huomiointi on nimenomaan vastuunottoa (ks. myös Hyttinen 2017, 59). Ihmisyyden suhteellistaminen on planeetan tila huomioiden välttämätöntä. Oikeudenmukaisuuden politiikkaan perustuen myös esimerkiksi sukupuolittuneen vallankäytön huomioiminen on yhtä välttämätöntä. Ihmisyyden suhteellistamisen ja ihmiskeskeisyydestä etäännyttämisen ei tule johtaa ihmisyyden re-

⁴² Asetelma tai (mahdollinen) ongelma näkyy selkeästi Carla Lamin (2016, 31) huomiossa, että *feministinen biologia* saattaa vaikuttaa oksymoronilta. Vaikutelman taustalla on nähtävissä poliittisen tutkimuksen ja luonnontieteiden välille rakentunut kiulu.

universaloimiseen ihmistenvälisiä eroja ja niiden merkityksellisyyttä jälleen häivyttään. (Vrt. Braidotti 2018; Åsberg, Thiele & van der Tuin 2015, 164–165.)

Braidottin (2018, 23) mukaan kriittisen posthumanismin epistemologia välttyy homogeenisen ihmisyyden uusintamiselta, sillä sen tavoitteena ei ole muodostaa jonkinlaista uutta yksimielisyyttä ihmisyydestä. Ihmiskäsityksiä uusiksi neuvottelevassa ja tulevaisuusorientoituneeseen etiikkaan sitoutuneessa feministisessä tutkimuksessa kytkeydytään kysymyksiin planeetan tulevaisuudesta ympäristömuutoksen ajassa ja eettisiin mahdollisuuksiin toimia muuttuvassa maailmassa. (Alaimo 2017, 89–91; Braidotti 2018, 23; 2017, 33–35; Colebrook 2017b, 14–19; Haraway 2016, 97–102; Åsberg & Braidotti 2018.) Ihmisen kategoriaa uudelleen neuvotteleva feministinen ajattelu on tulevaisuusorientoitunutta ja vastuullista. Se huomioi aiemmin ihmisyydestä ulossuljetut tietämisen tavat ja mahdollistaa uusia kehkeytymisiä. Braidotti (2016, 40) huomauttaa, että kyse on käytännönläheisestä politiikasta, vaikka tällainen ajattelu usein ilmaiseekin itseään vaikeaselkoisesti.⁴³

Tässä tutkimuksessa on kyse lisääntymisaiheisesta kirjallisuudesta. Lajin, sukupuolen, eron ja elämän kysymykset ovat skaalaltaan valtavia. Tässä tutkimuksessa on kyse niiden kytkeytymisestä tiettyyn 2000-luvun Suomessa julkaistuun teosjoukkoon, ei käsitteistä filosofisina kysymyksiä sinällään. Tällöin lisääntymisaiheista kirjallisuutta voi lähestyä juuri käytännönläheisestä poliittisesta perspektiivistä. Materiaalidiskursiiviset kietoumat, jotka kirjallisuudessa kehystävät ihmisyyden ja ihmisen lisääntymisen, muotoutuvat luettaviksi ja tutkittaviksi, kun niitä tarkastelee sekä feministejä kahtaalle jakaneesta kiistasta että humanistisen tiedontuotannon perinteestä irtaantuneina. Lisääntymisaiheinen kirjallisuus ihmiskäsitysten neuvottelijana ei asetu kahtiajaon järjestyksiin – ja tämä pätee sekä historialliseen eroon luonnon ja kulttuurin välillä että historiallisiin feministisiin keskusteluihin sukupuolesta ja lisääntymisestä. Humanistisen tiedontuotannon ongelmaistaminen mahdollistaa lisääntymisprosessia käsittelevän kirjallisuuden lukemisen joko/tai-asetelmasta irtaantuen. Jotta lisääntymisprosessin luontokulttuurisuus (sekä että) on luettavissa, tutkijalta vaaditaan epistemologisia valintoja sen suhteen, minkälaista tietämistä tavoittelee tai pitää validina.

⁴³ Tietty vaikeaselkoisuus luonnehtinee keskustelua vaikkapa sommitelmista, kehkeytymistä, kompositioista, prosessuaalisuudesta, vyyhdeistä, hybrideistä, kietoumista, käännteistä ja virtauksista. Keskustelu saattaa herättää kysymyksiä siitä, mihin tämä ajattelu sitoutuu, tai millaisia poliittisia liittolaisuuksia ja tavoitteita tässä muotoillaan. Ajattelen, että näissä sinänsä todellisissa – ja varmasti esimerkiksi tätä työtä koskevissa – ongelmissa on kyse kontekstista: esimerkiksi kriittinen posthumanismi ja posthumanistinen feminismi ovat yhä suhteellisen uusia ajattelun ja tutkimuksen alueita, joilla toimiminen ajoittain saattaa (vielä? vieläkin?) olla ryteikön raivaamista. Feministisen keskustelun kannalta olennaista lienee pluralismin ja kriittisyyden jatkuvuus ja suojele, enkä näe sinänsä tunnistettavaa vaikeaselkoisuutta uhaksi tuolle traditiolle.

3.3 Sukupolvieron nuori kertomus

”Kohtu on nyt ulkopuolella. Sinne menee johtoja.” (*Lasteni tarina*, s. 75.)

Monipuolista feminististä lisääntymiskeskustelua yhdistävät poliittiset vaatimukset vaikutusmahdollisuuksista omaan ruumiiseen. Esimerkiksi oikeudet ehkäisyyn ja aborttiin ovat feministiselle politiikalle tärkeitä. Lisääntymisvapautta, teknologislääketieteellisiä innovaatioita ja interventioita sekä niiden mahdollisesti emansipatorista luonnetta pohdin tutkimuksen kolmannessa ja neljännessä artikkelissa.

Historiallisesti feministit ovat usein käsitelleet lisääntymistä lähtökohtaisesti sortoa sisältävänä prosessina. Muutama vuosikymmen sitten keskusteltiin esimerkiksi mahdollisuuksista järjestää todellisuutta niin, ettei lisääntymisprosessin materiaalisuus johtaisi itsemääräämisoikeuden ja poliittisen liikkumatilan rajoittumiseen.⁴⁴ Joillekin teoreetikoille teknologia näyttäytyi pelastuksena sukupuolista epätasa-arvoa ylläpitävästä sortavasta järjestelmästä (Homanen 2014). Esimerkiksi radikaalifeministi Shulamith Firestone (1971) mukaan teknologian kehitys voi vaputtaa naiset sukupuoltenvälistä epätasa-arvoa uusintavasta (ydin)perhejärjestelmästä, jonka ylläpito patriarkaalisessa yhteiskunnassa kiinnittyi lisääntymisprosessin materiaalisuuteen. Nelisenkymmentä vuotta Firestone vaatimusten ja spekulatioiden jälkeen Riikka Homanen (2014, 111–112) toteaa, että ”tiede ja teknologia eivät ole taanneet lisääntymisvapautta naisille erottamalla naisen sikiöstä, kuten jotkut liberaalit feministit haaveilivat”.

Lisääntymisteknologioiden kehitys ja erilaiset lääketieteelliset interventiot on monesti käsitetty emansipoivina. Asetelmassa voi nähdä jonkinlaista yhteyttä transhumanistisiin visioihin. Siinä missä feminismien historiassa on kaivattu emansipoivia toimenpiteitä ja politiikkaa ruumiillisen kärsimyksen vähentämiseksi ja lisääntymisvapauden toteutumiseksi, transhumanistisissa näkemyksissä teknologia voi toimia pelastajana ihmisyydestä kärsimyksenä. Teknologisten toimijoiden ja organisen ihmisyyden lopullista yhteensulautumista korostavissa visioinneissa saataan nähdä elämä sellaisena kuin sen vielä tunnemme hyvin kärsimyksentäyteisenä. Tällöin teknologisten toimijoiden yhä kiinteämpi kietoutuminen ihmiselämään

⁴⁴ Tematiikka on huomattavasti vanhempaakin; se on tunnistettavissa jo aikakausina, joina feminismiä ei vielä ollut nimettykään. Mary Wollstonecraft kirjoitti *Naisten oikeuksien puolustuksessaan* 1700-luvun lopulla laajasti naisten liikkumatilan puutteen ja kotiin keskittyneen materiaalsen lisääntymisprosessin rajaaman elämän yhteydestä. Hän (1792/2011, 326) antaa myös konkreettisia neuvoja lisääntymisen ikeeseen esimerkiksi kehottamalla ”suunniteltuun menettelytapaan”, jotta ”talot eivät aivan täytyisi vauvoista”. Tällä hän viittaa imettämiseen ja käsitykseen siitä, että imettäminen saattaisi toimia ehkäisykeinona.

näyttäytyy pelastuksena kivun ja epätäydellisyyden nykyisin täyttämästä (ihmisenä) elämisestä. (Colebrook 2018; Radomska 2016; ks. myös Radomska & Åsberg 2020.)

Keskenelävyisyys sijoittuu hankalasti näkökulmiin, joissa koneen ja ihmiselämän yhdistäminen käsitetään tavoiteltavana. Keskenelävyisyshän on nimenomaan teknologian konkreettisesti mahdollistamaa ihmiselämää. Se on kuitenkin ei-toivottu tilanne, jonka toteuttaminen aiheuttaa kipua ja ahdistusta mitä ilmeisimmin sekä keskoselle että usein ihmiselle, josta keskonen on 'irrotettu'.⁴⁵ En kylläkään lähde arvioimaan, kuinka kauan keskenelävyisyys on kivulias tapahtuma tai kuinka pitkään ihmisen kohtua ehdottomasti tarvitaan prosessin organisoimiseksi. Tämä saattaa kuulostaa utopialta, mutta toisaalta keskenelävyisyys itsessään on nuori mahdollisuus, jota on kyetty nopeasti kehittämään.

Lisääntymisellä sellaisena, kuin 2000-luvun kirjallisuus sitä kuvaa, on vasta lyhyt historia. Kysymys on vain muutaman sukupolven ikäisistä asioista. En tarkoita, etteivätkö teknologisia ja lääketieteellisiä toimijoita koskevat asiat ylipäättään muuttuisi nopeasti. Tarkoitan sitä, että lisääntymisprosessi on ihmislajin olemassaolon ehto. Tämän suuruusluokan kysymyksenä sitä historiallisesti rajaavien oletusten haurastuminen ja prosessia eri tavoin muovaavien toimenpiteiden kehitys on ollut nopeaa. (Franklin 2013, 1–3, 35, 246.) Sarah Franklin kuvaa muutosta omaan ivf-hoitoja tarkastelemaan tutkijanuraansa suhteuttaen. Hän toteaa, ettei muutama vuosikymmen sitten ”ollut lainkaan ainoa, joka ei kyennyt ennakoimaan tai edes kuvittelemaan, kuinka vain yhden sukupolven aikana hoitojen avulla syntyisi viitisen miljoonaa lasta ja joissakin valtioissa jopa viisi prosenttia lapsista syntyisi niiden avulla.”⁴⁶ (Franklin 2013, 34.) Tutkimuskohteeni sijoittuvat juuri tällaiseen todellisuuteen. Viimeisimmät tilastot hedelmöityshoitojen avulla syntyneistä lapsista Suomessa osoittavat, että aloitetuista hoidoista hieman alle kaksikymmentä prosenttia johtaa lapsen syntymään ja hoidot koskevat noin viittä prosenttia syntyneistä lapsista. (Tilastoraportti 50/2019, Suomen virallinen tilasto, Hedelmöityshoidot, THL.)

Lisääntymisprosessin historiallisen ja globaalien varioivuuden kannalta tutkimuskohteiden kuvailemat tapahtumat ovat poikkeuksellisia. Teoksissa tehdään ovulatio- ja raskaustestejä, lapsivesipunktioita ja sektioita, käydään ultraääni-

⁴⁵ Keskosten kivusta (ja sen potentiaalista) keskustellaan, mutta kipua joka tapauksessa hoidetaan (Kokki 2015). Keskenelävyisyys asettuu tässäkin mielessä erikoiseen kohtaan ihmisyyden kriteeristöjä: *kyky kärsiä* on pitkään keskusteltu aihe toiseuden, subjektuuden ja oikeuksien kysymyksissä. Keskosten vanhempien kokemasta ahdistuksesta ja epävarmuudesta ks. Parikka & Lehto 2017; Parikka & Leinonen 2017.

⁴⁶ “[When I was a PhD student in Birmingham researching ivf,] I was not alone in failing to predict, or even to imagine, that within the space of a single human generation approximately five million miracle babies would be born worldwide from this technique, nor that ivf would be responsible for as much as 5 percent of the birthrate in some countries.”

tarkastuksissa, pohditaan raskaudenkeskeytyksiä ja hedelmöityshoitoja, hoivataan hengityskoneessa eläviä keskusia, mietitään esimerkiksi maidonluovutusta, niin sanottua julki-imettämistä ja sterilisaatioita – ja kaikki tämä näyttäytyy suurimmaksi osaksi itsensä selvänä osana lisääntymisprosessia. Esimerkiksi ehkäisyn käyttö esitetään (*Taivaslaulua* lukuun ottamatta) itsestäänselvyytenä, synnyttäminen tapahtuu ammattilaisten avustamana turvallisissa olosuhteissa ja mahdollisiin komplikaatioihin saa korkeatasoista ja asiantuntevaa tukea ja hoitoa. Raskaus on teoksissa suurimmaksi osaksi toivottu tila. Äitiys- ja vanhempainvapaat mahdollistavat historiallisesti ja globaalisti poikkeuksellisen toimivan arjen lisääntymisprosessia läpikäyville ja sen juuri läpikäyneille ihmisille.⁴⁷ Ehkäisymenetelmien laajuus, luotettavuus ja myös kulttuurinen sallittavuus ovat ihmiskunnan historiassa uusia asioita. Synnytys ja siihen liittyvät komplikaatiot ovat globaalisti yhä yleinen kuolinsyy. Tutkimuskohteissa synnyttämistä kohtaan tunnetaan epävarmuutta ja pelkoakin, mutta en kuitenkaan luonnehtisi sitä aidoksi varmuudeksi siitä, että esimerkiksi kuolema olisi todennäköinen. Koko keskeneläväisyyden *mahdollisuus* on uusi asia. *Lasteni tarinasakin* se on ajassaan harvinainen tapahtuma, ei kaikille mahdollinen asia samoin enusteina ja yhtä vartioituna ja suojeltuna.

Lisääntymisvapaus toteutuu suurimmassa osassa tutkimuskohteita ikään kuin niin laajalti kuin se kenties tämän päivän maailmassa toteutua vain voi. Määritellesäni tutkimuskohteiden lisääntymistilanteita etuoikeutetuiksi en millään muotoa kannata puheenvuoroja, joiden mukaan tasa-arvo olisi Suomessa saavutettu eikä feministisiä pyrkimyksiä ja feminististä politiikkaa (enää) tarvita. (Karkulehto & Rossi 2017, 18–19.) *Taivaslaulua* lukuun ottamatta mahdollisuudet vaikuttaa lisääntymisprosessiin ovat tutkimuskohteissa kuitenkin etuoikeutettuja sekä historiallisesti, globaalisti että monin tavoin myös omassa kontekstissaan. Seksuualisuuteen ja sukupuoleen liittyvät tekijät sekä taloudelliset resurssit rajoittavat monien ihmisten mahdollisuuksia hallinnoida lisääntymisprosessia. Lisääntymisvapautta pohdittaessa pidän olennaisena sen tarkentamista, tarkoittaako lisääntymisvapaudella missäkin yhteydessä vapautta *jostakin* vai vapautta *johonkin* (vrt. Grosz 2010, 141). Valinnanvapautena ja vaihtoehtojen runsautena näyttäytyvien toimenpiteiden ja mahdolli-

⁴⁷ *Taivaslaulun* kuvailema tilanne toki poikkeaa edellä kuvatusta raskautumisesta toteutuneena toiveena. Oikeuksien rajoittamista vähättelemättä voitaneen kuitenkin todeta, että lisääntymisvapauden rajoitukset kuvataan romaanissa ainakin jossakin määrin myös valintoina. Romaanin loppuratkaisu (Aleksin teettämä sterilisaatio) osoittaa, kuinka romaanin kontekstissa sinänsä on mahdollista valita toisin kuin erään uskontokunnan lisääntymiselle asettamat säännöt määräävät. Lisääntymisvapaus ja lisääntymispakko ovat romaanissa kietoutuneet uskontoon, joka on voimallinen syy vaikuttamismahdollisuuksien puutteeseen omassa lisääntymisessä. Näennäiseen vapaaehtoisuuteen perustuvasta vallankäytöstä ks. Foucault 1976–1984/2010; uskonnon yhteydessä ks. Linjakumpu 2012.

suuksien alue avautuu oikeastaan hyvin rajattuna. (Ks. esim. Haraway 2016, 6; Honkela & Irni 2014, 381.) Esimerkiksi keskeneläväisyys, raskaus sukupuolenkorjausprosessin hormonihoitojen tauolla ja kohdunvuokraus/sijaissyntyys ovat toki tiettyissä konteksteissa mahdollisia. Ainakin vielä ne kuitenkin ovat poikkeustilanteita.

Lisääntymisprosessia säädellään poliittisilla päätöksillä ja valtioiden sisäisillä lainsäädännöllisillä rajoituksilla. Etiikkaan, uskontoihin ja kulttuurisiin asenteisiin perustuvat argumentit osallistuvat lisääntymisvapauden jakautumiseen ja toteutumiseen.⁴⁸ Monet teknologiset innovaatiot ja lääketieteelliset interventiot, joita voitaneen luonnehtia lisääntymisvapautta lisääväksi, ovat vain rajatun joukon käytettävissä. Suomalaista kontekstia ajatellen käytettävissä olevia mahdollisuuksia rajoittavat ainakin ikä, sukupuoli, perhesuhteet, seksuaalisuus ja taloudelliset resurssit. Esimerkiksi bioeettiset keskustelut eivät ainakaan vielä ole kyenneet tarttumaan moniin elettyjä kokemuksia lävistäviin epäoikeudenmukaisiin käytänteisiin biologian, juridiikan, lisääntymisen ja yksilöllisten tilanteiden monimutkaisissa vyyhdeissä (Kähkönen & Sudenkaarne 2018). Lisääntymisen heteronormatiivisuutta tarkastellut Christina Richie (2016) peräänkuuluttaa queeria lähestymistä lisääntymisprosessiin. Tiia Sudenkaarne (2016, 75) käsittelee queer-bioetiikkaa ”nimenomaisesti moraali-teorian”, jolla on kyky nimetä ja potentiaalia ratkaista lisääntymisprosessin tulevaisuuksia rajoittavia epäoikeudenmukaisia käytäntöjä.

Tutkimissani teoksissa etuoikeutettu tilanne toisaalta tunnustetaan, toisaalta niissä liikutaan melko tiukasti omakohtaisissa kokemuksissa eikä useinkaan huomioida valinnanmahdollisuuksien kontekstisidonnaisuutta ja sen olennaisuutta. Tutkimuskohteet siis liittyvät traditioon, jossa lisääntymisprosessi koetaan erityisen henkilökohtaisena ja intiiminä tapahtumana. Toisaalta *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä* käsittelee lisääntymisprosessia kuitenkin myös feministisenä, yhteiskunnallisena ja poliittisena kysymyksenä. Myös Meriläisen minäkertoja kirjoittaa feministinä ja pohtii oman tilanteensa kautta ja ohella lisääntymisprosessiin liittyviä poliittisia päätöksiä, ja *Taivaslaulu* taas on selkeästi luettavissa ehkäisykiellon kritiikkinä. Miellän tutkimuskohteiden feministisen politiikan ja itsemääräämisoikeuksien rajoittamisen kritiikin kannanotoiksi ja vaatimuksiksi lisääntymisvapaudesta.

Konkreettisimmillaan lisääntymisvapaus toteutuu tutkimuskohteissa siten, että niissä voidaan tehdä olennainen (historiallisesti ja globaalisti jopa poikkeuksellinen)

⁴⁸ Tiia Sudenkaarne (2016, 73) kirjoitti muutama vuosi sitten juridiseen huoltajuuteen ja sen lainsuojaan liittyvistä lainvalmisteluista: ”On siis ilmeistä, että reproduktio- ja perhepolitiikkaan liittyvät kysymykset ratkaistaan usein pikemminkin tunteella kuin järjellä.” Käsitteet perhemuodoista, sukupuolista, genetiikasta ja hoivasta ovatkin yhä sakeammassa sotkussa. Lainsäätäjiltä vaaditaan (tai vaadittaisiin) sekä sensitiivistä, ihmisoikeuksia ja yhdenvertaisuutta kunnioittavaa että henkilökohtaisten tilanteiden muovaamiin tunnepitoisiin oletuksiin kiinnittymätöntä lähestymistä monimutkaisiin kysymyksiin.

valinta: raskaus päätetään haluta. Lisäksi kyseiseen päätökseen on suhteellisen helppoa tai ainakin jollakin tapaa mahdollista vaikuttaa omalla toiminnalla. Lisääntymisprosessin muutokset suomalaisessa yhteiskunnassa ovat tapahtuneet nopeasti ja koskevat laajaa joukkoa ihmisiä. Lisääntymisvapaus saattaakin alkaa näyttäytyä jonakin, joka enemmistön kohdalla jo toteutuu varsin hyvin. Tällainen toteamus lisää riskiä marginalisoiduissa tilanteissa elävien ihmisten kokemusten ja vaatimusten ohittamisesta. Valinnanmahdollisuus ja helppous vaikuttaa omalla toiminnalla lisääntymisprosessin toteutumiseen ei ole kaikille saavutettava tilanne. (Vrt. Kähkönen & Sudenkaarne 2018, iv.) Tämä koskee sekä ihmisiä, jotka toivoisivat tulevansa raskaaksi että ihmisiä, jotka eivät toivo sitä missään nimessä. *Taivaslaulu* ottaa voimakkaasti kantaa lisääntymisvapauden lisäämiseksi. Kytkös ehkäisykiellon kritiikkiin tietyssä uskontokunnassa jättää kannanoton kuitenkin herkästi luettavaksi vain tietyn, poikkeuksellisen kontekstin rajaamana. Lukija voi varsin helposti ohittaa romanin poliittisuuden toteamalla, että eihän tämän vuosituhannen Suomessa ketään kai pakoteta synnyttämään.

On tärkeää huomioida, ettei lisääntymisprosessi ole ongelmatonta valinnanvapauden juhlaa myöskään olosuhteissa, joissa lisääntymisvapaus toteutuu poikkeuksellisen hyvin. Teoksissa *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä* ja *Heikosti positii-
vinen* kuvataan ahdistusta ja surua, kun toivottu prosessi ei alakaan ongelmitta ja toivotussa aikataulussa. Keskeneläväisyyskin on kaikkea muuta kuin valinta. Se on vältettävä, vaarallinen ja ahdistusta aiheuttava tilanne – ainakin vielä. Lisääntymisprosessissa saattaa olla monenlaisia ongelmia. Kirjallisuudessa kuvaillaan hämmennystä, kun prosessi ei sujukaan toivotulla tavalla huolimatta valintojen tekemiseen tottuneiden ihmisten toiveista ja tarkoituspelistä. Epävarmuudet ja komplikaatiot osoittavat, kuinka ihmislajin lisääntyminen on sattumanvaraista toimintaa. Prosessiin voidaan lääketieteellisillä toimenpiteillä vaikuttaa paljonkin, mutta siihen sisältyy myös epävarmuustekijöitä ja ennakoimattomuutta. Lisääntymisprosessi toteutuu – jos toteutuu – yksittäisen ihmisen intentioista riippumattomilla tavoilla. Hedelmöittymisen toiveet ja ajoitukset, keskenmenot sekä synnytyksen ajoittuminen ja sijujuuus saattavat aiheuttaa lisääntyville ihmisille syyllisyyttä ja vastuuntuntoa materiaalisista prosesseista, joihin he eivät usein voi mitenkään vaikuttaa (ks. esim. Honanen 2014, 95–99; Meskus 2014, 63–64).

Lisääntymisprosessien järjestämisen taloudelliset ja teknologiset resurssit jakautuvat epätasaisesti. Nopean muutostahdin – jonka voi varmasti todeta lisäävän lisääntymisvapautta joillekin – ohella lisääntymisprosessin ehdoissa ja turvallisuudessa on suuria eroja ja epäoikeudenmukaisuutta. Kuten Haraway (2016, 6) huomauttaa, on tyrmäävää, kuinka laajasti esimerkiksi rauhan, ehkäisyn, asumisen, terveydenhuollon, koulutautumisen mahdollisuuksien ja ruumiillisen itsemääräämisoikeuden kaltaiset lisääntymiseen vaikuttavat seikat maailmasta puuttuvat. Tutkimuskohteissa tällaiset seikat eivät kiinnity lisääntymismahdollisuuksien pohdintaan.

Clare Hemmings (2011) huomauttaa, että feministisen tutkimuksen historia saattaa tulla kerrotuksi edistysuskoisena kehityskertomuksena. Tällaisella kertomuksella on pyrkimys osoittaa kronologista kehitystä kohti tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta yhä laajemmin toteuttavaa tutkimusta ja politiikkaa. Pidän varoitusta erittäin aiheellisena lisääntymisvapautta tarkasteltaessa. Muutosten vauhti on viime vuosikymmeninä ollut nopeaa, mutta vapautta ja valinnanmahdollisuuksia lisäävinä erilaiset muutokset koskevat kuitenkin rajattua joukkoa. Harawayn mukaan lisääntymisvapauden kysymykset sisältävätkin feministiselle tutkimukselle tärkeiden eettisyyden ja oikeudenmukaisuuden politiikan kannalta hankalia tilanteita. Kannanotot, joissa vaaditaan lisääntymisvapautta – eli tähdätään tasa-arvon toteutumiseen erilaisissa olosuhteissa elävien ihmisten välillä – saattavatkin sisältää eriarvoistavia tekijöitä. Globaali epätasa-arvo, ilmastonmuutos, väestönkasvu ja hierarkkiset, jännitteiset suhteet pohjoisen ja etelän välillä saattavat johtaa siihen, että lisääntymisvapautta vaativissa puheenvuoroissa piilee luokkapositioon liittyvää oikeuksien polkemista ja imperialistisia tai holhoavia asenteita. (Haraway 2018, xxxix–xl.)⁴⁹

Tilanteen monimutkaisuus pakottaa 2000-luvulla Suomessa julkaistua lisääntymisaiheista kirjallisuutta feministisistä näkökulmista lukevan tutkijan tekemään valintoja. On intentionaalisesti päätettävä, kuinka laajaan kontekstiin tutkimuskohteiden mainintoja vaikkapa lisääntymisvapaudesta lähtee kytkemään. Tutkimuskohteiden henkilökohtainen sävy osaltaan kutsuu lukemaan niitä yksittäisten ihmisten kokemusmaailmojen tarkkailuna. Samalla on tärkeää huomioida, että teoksissa on kyse suhteellisen hyvin toimeentulevien, valkoisten, koulutettujen, parisuhteissa elävien kolmikymppisten heterojen kokemuksista. Lisäksi niissä eletään vauraassa pohjoisessa valtiossa neuvola-, lapsilisä-, vanhempainvapaa- ja päivähoitojärjestelmien tukemana.

Historiallisen ja globaalin kehystyksen kytkeminen 2000-luvun vaihteen ja alun Suomeen sijoittuviin varsin henkilökohtaisiin kertomuksiin on eettinen valinta. Ihmisyyden kategoriaa lisääntymisaiheisessa kirjallisuudessa tarkastelevan tutkimuksen on jollakin tavalla huomioitava laaja ja kompleksinen alue, jolle tutkimusaihe väistämättä linkittyy. Lisääntymisessä yhdistyy kysymyksiä oikeuksista ja velvoitteista, sallittavuudesta ja rajoituksista, taloudellisista resursseista ja itsemääräämisoikeuksista. Väestönkasvu, planeetan kantokyky, ekologiset kriisit, globaali epätasa-

⁴⁹ Samankaltaiset jännitteet kuvaavat myös historiallisia asetelmia. Esimerkiksi suomalaisen julkisen keskustelun suhde aborttiin on jättänyt kokemusasiantuntijuuden liikkuematilan ahtaaksi. Aborttia on käsitelty yhtäältä feministisistä näkökulmista ensisijaisesti ihmisoikeuskysymyksenä, toisaalta yhteisöllisemmän keskustelun ja käsitteellistysten puute on rajannut yksilöiden mahdollisuuksia työstää kokemuksiaan. (Tuomaala 2011.)

arvo ja teknologiset innovaatiot risteävät prosessissa mahdollistajina ja rajoittavina, uhkakuvina ja optimismina. (Franklin 2013, 8; Haraway 2016, 5–6, 103; Jamieson 2016, 337–355; Richie 2016, 265–371; Sasser 2018, 85, 154–157.) Tutkimuskohdeissa kysymykset oikeuksista, mahdollisuuksista ja niiden kietoutumisesta teknologislääketieteellisiin toimijoihin ovat toistuvasti läsnä. Ne osoittavat lisääntymisaiheista kirjallisuutta lukevalle taiteentutkijallekin, kuinka monimutkaisista tilanteista ihmisen lisääntymisprosessissa on kysymys.

3.4 Lisääntyvän lajin tulevaisuuksista

”Ajattelin palaavani asiaan joskus myöhemmin, kun ymmärtäisin, mitä se todella tarkoittaa. Kunnes aloin aavistaa, ettei sellaista päivää ehkä tulisi.”

Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä, s. 22.

Luontokulttuurisena hybridinä lisääntymisprosessi on kirjallisuuden aiheena monisäikeinen. Se kietoutuu – ja on kiedottavissa – moniin eri asioihin ja toimijoihin. Tässä alaluvussa pohdin lisääntymisprosessin ja ihmislajin tulevaisuuksia. Tutkimuskohdeissa hämmästelty ihmisyyttä, sukupuoliero ja teknologia kietoutuvat väistämättä tulevaisuusorientoituneisiin keskusteluihin.

Lisääntymisteknologioiden kehitys ja avusteisen lisääntymisen käytänteet ovat horjuttaneet aiemmin muuttumattomina biologisina lainalaisuuksina nähtyjä seikkoja. Kysymykset biologisesta ja geneettisestä sukulaisuudesta liittyvät perinteisiin sosiaalisiin rooleihin, jotka väistämättä tulevat uudelleen määriteltäviksi. Perinnöllisyyden, iän ja sukulaisuuden kriteerit ovat muutostenalaisina. (Franklin 2013, 16–17; Irni, Meskus & Oikonen 2014, 20–21; Lesnik-Oberstein 2007, xi–xiii; Meskus 2014, 74; Sudenkaarne 2016; Thompson 2005, 141). Harawayn (2016, 30) mukaan yksilöyksien, organismien ja geenien monimutkaiset kietoumat ja vaikutussuhteet eivät pönkitä esimerkiksi käsitystä ihmisyksilöstä yksittäisenä, rajoiltaan selkeänä subjektiutena ja olemuksena.

Kahtiajaon perinne asettaa monimutkaisia sukulaisuuden, genetiikan sekä perheellistymisen ja perhesuhteiden vyyhtejä kehyksiin, joissa biologinen/geneettinen vanhemmuus esitetään alkuperäisyyden tematiikkaan nojautuen jollakin muotoa ai-doimpana vanhemmuutena. Tällaiset kehykset uusintavat syrjiviä rakenteita (Moring 2013, 120). Käsitys biologian ja genetiikan jonkinlaisesta alkuvoimaisesta selittäjäluonteesta näkee ontologisen eron transsendenssina, joka ylittää ihmisten tekemät ratkaisut ja järjestelyt materiaalisen prosessin hallinnoinnissa. (Vrt. Franklin 2013; Thompson 2005; Lemke 2011; ks. myös Latour 1991/2006, 55–60.) Tällaisten asetelmien rakentuminen johtuu jälleen siitä, että lisääntymisprosessi käsitetään

alueeksi, jolla kulttuuriset käytänteet toimisivat biologisen perustan päällä. Todellisuudessa tällainen käsitys ei toimi: vaikkapa synnyttäminen (eli tässä käsitystavassa kulttuurisia rooleja edeltävä biologinen perusta) ja äitiys (tässä käsitystavassa sosiaalinen identiteetti, joka johtuu materiaalisesta tapahtumaketjusta) tuskin ovat koskaan missään toimineet jokapaikkaisessa symmetriassa. Lisäksi teknologiset interventiot muovaavat käsityksiä perhesuhteista kiihtyvällä tahdilla.⁵⁰

Feministitutkijat ovat kyseenalaistaneet luonnontieteiden tapaa määrittää tiettyjä ruumiinosia sukupuolen osoittajiksi. Feministiset teknotieteelliset huomioiden osoittavat sukupuolen monimutkaiseksi vyyhdiksi, jota materiaalisista ruumiista on hankalaa paljastaa tai todistaa. (Hird 2009, 94–101; Irni, Meskus & Oikkonen 2014, 27–28; Lam 2016, 34.) En asetu antiteesiin tällaisten huomioiden kanssa, päinvastoin. En siis tarkoita jäljittää tai perustella todisteita sukupuolesta kiinnittäessäni huomiota siihen, että lisääntymisoikeuksia ja -terveyttä, ehkäisyä, aborttioikeutta, hedelmöityshoitoja ja niihin liittyvää juridiikkaa ja taloudellisia resursseja koskevat päätökset osuvat erityisesti naisiksi määriteltyihin ihmisiin (Meskus 2014, 51–53; Thompson 2005, 150–155).

Ajatus lisääntymisestä ensisijaisesti *naissukupuolen sortona* ei ole nykyisissä lisääntymisvapauden keskusteluissa suoraviivaisen tunnistettava. Hierarkiat ja oikeudet ovat kuitenkin yhä feministisen lisääntymiskeskustelun ytimessä, ja kyse on usein ensisijaisesti naisiksi määriteltyjen ihmisten vaihtoehdoista. Ajankohtainen feministinen lisääntymiskeskustelu koskee yhä enemmän sallittavuuden ja rajoittamisen teemoja lisääntymisteknologioiden yhteydessä sekä ilmastonmuutoksen vaikutusten kanssa elämistä (Franklin 2013; Haraway 2016; Sasser 2018). Kyse on sekä vahvasti sukupuolittuneista että koko planeetan tulevaisuuteen skaalautuvista kysymyksistä. Lisääntymisteknologioiden kehitys ja lisääntymisprosessia muovaavat interventiot herättävät helposti sekä edistysuskoista optimismia että varautuneita jännitteitä (Franklin 2013, 8). Sekä kulttuuristen asenteiden että poliittisten päätösten on enenevässä määrin otettava konkreettisesti kantaa siihen, mitä kenellekin sallitaan

⁵⁰ Suomessa vuonna 2019 uudistettu Äitiyslaki alkaa toteamuksilla siitä, että ”lapsen äiti on se, joka on synnyttänyt lapsen” tai ”[--] lapsi on syntynyt hoidon tuloksena, naisen, joka yhteisymmärryksessä lapsen synnyttäneen kanssa antoi suostumuksen hedelmöityshoitoon, voidaan vahvistaa olevan lapsen synnyttäneen ohella lapsen äiti.” Näiden vaihtoehtojen esittelyn jälkeen lain toinen luku käsittelee ”Äitiyden selvittämistä”. Ks. Äitiyslaki: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180253>

– ja mitä keneltäkin kielletään – tai kenen lisääntymistä tuetaan esimerkiksi julkisista varoista ja kenen lisääntymistä rajoitetaan.⁵¹

Pidän huomionarvoisena, että tutkimissani 2000-luvun vauraassa pohjolassa julkaistuissa teoksissa ei juurikaan kiinnitetä huomiota ilmastonmuutokseen ja lisääntymisen ilmastovaikutuksiin. Tämä on jälleen kontekstisidonnaista. Arvelen, että mikäli tutkimuskysymykseni esittäisi vaikkapa julkaisuajankohdiltaan kaksikymmentä vuotta myöhemmin julkaistavalle lisääntymisaiheiselle teosjoukolle, ympäristön, planeetan tulevaisuuden ja omien lisääntymisratkaisujen suhteiden reflektointi nousisi teoksissa eri tavalla esiin.⁵² Ilmastonmuutoksen huomioiminen on suomalaisessa julkisessa keskustelussa yleistynyt melko nopeasti 2010-luvulta alkaen. Samoille vuosille ajoittuu myös keskustelu syntyvyyden laskusta, ja tällä hetkellä lisääntymisestä käydään kahtalaista yhteiskunnallista huolipuhetta. Yhtäältä julkisessa keskustelussa ollaan huolestuneita syntyvyyden laskusta, yhteiskunnan toimivuuden rahoittamisesta ja väestörakenteen muutoksista, toisaalta lisääntyminen – varsinkin vauraassa ja runsaasti kuluttavassa Suomessa – nähdään ilmastovaikutuksiltaan tuhoisana toimintana.

Feministiselle keskustelulle lisääntymisen ja planeetan tulevaisuuden suhde on hankala aihe. Lisääntyminen on tällä hetkellä kysymys, joka tekee jälleen kerran näkyväksi, kuinka *henkilökohtainen on poliittista*. Lisääntymiskysymysten äärimmäinen henkilökohtaisuus ja kietoutuminen esimerkiksi ilmastonmuutoksen kaltaisiin suuruusluokaltaan valtaviin ongelmiin ovat omansalainen hybridi, jonka tutkiminen ei ole helppo tehtävä. Lisääntymistutkimuksen kentällä onkin huomautettu, kuinka

⁵¹ Mediassa tällaisia aiheita esitellään usein sensaatiohakuisesti. Lisääntymisprosessin liikkeen mahdollistamat tosiasiat kuten yli seitsemänkymmentävuotiaat synnyttäjät, niin sanotusti kolmen biologisen vanhemman jälkeläiset, synnyttävät miehet ja sijais-synnytykset tulevat julkisessa keskustelussa monesti käsitellyiksi ikään kuin jonkinlaisina kummallisuuksina tuolla jossain (ulkopuolella), eivät seikkoina, jotka tapahtuivat *jo* ja tapahtuvat *nyt* (tässä). Arvelen tämän johtuvan siitä, että monet lääketieteellisteknologiset interventiot lisääntymisprosessiin horjuttavat ontologialtaan muuttumattomina nähtyjä seikkoja niin voimakkaasti. Mekanismi on samankaltainen kuin se, millaisena käsitän transhumanististen jäsennysten toimivan (ks. alaluku 2.1.): jokin on tuleva mahdolliseksi aivan kohta, uhkakuvana tai optimisminä, ja keskustelu esittelee merkkejä ja vihjeitä noista kummallisista muutoksista.

⁵² Tällaisten arvioiden esittäminen on toki kyseenalaista, sillä en näe tehtävänäni sen tarkkailua, mitä tietyn kontekstin tiettyä aihetta käsittelevistä teoksista 'puuttuu'. Siitä huolimatta arvelen, että lisääntymisen ilmastovaikutusten reflektio ei *ehtinyt* kirjoittua tutkimuskohteitteni julkaisuvuosiin. Aihetta kuitenkin käsitellään monissa konteksteissa tällä hetkellä. Lisääntymispäätösten ja ilmastonmuutoksen suhteita omakohtaisesti pohtivien ihmisten mietteistä ks. esim. Yle uutisten artikkeli ilmastosyistä lisääntymisestä luopuneista ihmisistä, Virpi Hukkanen 21.1.2018; <https://yle.fi/uutiset/3-10029294>; Riina Kokon lyhytdokumentti ”Saanko mä hankkia lapsen?” (2018) <https://areena.yle.fi/1-4401741>.

laajojen ongelmien palauttaminen yksilöllisen vastuun ja yksilönä tehtävien ratkaisujen tasolle ei ole eettistä toimintaa tai kestävä tapa lähestyä lisääntymisprosessin monimutkaisuutta. (Homanen 2014, 91.)

Harawayn (2016, 6; ks. myös 2018, xxxix–xl) mukaan väestönkasvu ja planeetan elinolosuhteita uhkaavat kriisit ovat tehneet feministeistä epävarmoja ja varovaisia pohtimaan lisääntymistä. Hän (2016, 102) tarjoaa ohjenuoran toiveikkaamman tulevaisuuden tielle: ”*Make kin, not babies*”. Lea Rojola (2017, 87) on kääntänyt kehotuksen ”Synnytä sukulaisuuksia, älä vauvoja!” Harawaylle ”*kin*” toimii geeneistä irrallisena yhteisöllisyytenä ja heimolaisuutena. Se on biologian ylivallasta ja lajismista irtaantunutta yhdessä toimimista. Haraway peräänkuuluttaa kykyä – jälleen, tai ehkä ensimmäistä kertaa – yllättää ja ottaa vastuuta, ja näin tehtäessä sietää ja käsittää harmonian ja onnellisen lopun epävarmuus. Hänen mukaansa feministien on korkea aika purkaa geenien ja suvun sekä suvun ja lajin siteitä, jotta oikeudenmukaisuus, monimuotoisuus ja todellinen lajienvälisyys voisivat kukoistaa. (Haraway 2016, 98–103, 216.)

Toimintaohje on mielenkiintoinen. Ainakaan Haraway ei vaikuta itse jääneen varovaiseksi lisääntymiskannanottojen suhteen. Mitä kirjaimellisemmin hänen kehotuksensa lukee, sitä erikoisemmalta se suhteessa feminismeihin alkaa näyttäytyä. Kannanotto toisten lisääntymisiin ei varsinaisesti näyttäydy erityisen feministisenä toimintana, ja kehotuksen voi mieltää elitistisenäkin. Ei ole kovinkaan yllättävää, että Harawayn kehotukseen on feministien joukossa suhtauduttu kriittisesti. Väestönkasvun, ilmastonmuutoksen ja naisten (lisääntymis)oikeuksien suhteita tarkastellut Jade Sasser toteaa, että Harawayn näkemykset lisääntymiskysymysten, lajienvälisyyden, tulevaisuuden ja feminismien suhteista ovat tärkeitä parannuksia naiset lisääntymiskysymyksistä vastuuttaviin rajoittuneisiin narratiiveihin. Samalla hän pitää Harawayn lähestymistapaa osin hankalana tai vaivaannuttavana. (Sasser 2018, 151.)

Lisääntymisen, väestönkasvun ja planeetan tulevaisuuden suhde on polttavan ajankohtainen kysymys. Sasser (2018, 154) kirjoittaa:

On ymmärrettävää, että monimutkaisuuteen ongelmiin haetaan yksinkertaisia ratkaisuja. Tehtäköön siis selväksi, että koulutus ja ehkäisy eivät ole aina helposti saatavissa naisille ja tytöille ympäri maailmaa. Pikaisten instrumentaalisten korjausliikkeiden yksinkertaisuus estää tutkijoita, päätöksentekijöitä ja myös aktivisteja ymmärtämästä ongelmien konteksteja kokonaisuudessaan, kun he yrittävät löytää rakenteellisesti epätasa-arvoisia sosiaalisia järjestelmiä kumoavia

ratkaisuja ja strategioita sen sijaan, että tulisivat uusintaneeksi niiden vaikutuksia.⁵³

Tätä tiivistystä vasten Harawayn kehoitus näyttäytyykin ehkä ”monimutkaiseen ongelmaan haettuna yksinkertaisena ratkaisuna”. Huomautan, ettei Sasser tässä yhteydessä kritisoi juuri Harawayn ajattelua. Nostan tiivistyksen esiin lisääntymisvapauden monimutkaisuuden toimivasta kehystyksestä: ”ongelmien kontekstit kokonaisuudessaan” ovat lisääntymisvapauden kohdalla valtavia, kenties yksinkertaisesti mahdottoman kokoisia määritellä.

Haraway tuskin on kehoituksellaan kieltämässä lisääntymistä joiltakuilta tai keltäkään. Enemmänkin hän peräänkuuluttaa, että lasten tulisi olla vaalittuja ja arvokkaita harvinaisuuksia, joiden kanssa aikuiset ihmiset ja toislajiset eläimet eläisivät yhteisöllisesti ja oikeudenmukaisesti. Kehotuksen kanssa toimiminen käytännössä jää kuitenkin epävarmaksi: kuka lapsen *saisi* tehdä tai kuka *joutuisi* tekemään. Väestönkasvun ja ekologisen tuhon konteksteissa kysymykset siitä, mikä on vapautta jostakin ja mikä vapautta johonkin, ovat ensiarvoisen tärkeitä. Voitaneen myös kysyä, että eivätkö vaikkapa juuri tutkimuskohteitteni kontekstissa tehdyt lapset ole vaalittuja harvinaisuuksia. Heidäthän on nimenomaan *päätetty haluta*. Tällöin tulee väistämättä näkyväksi, kenen lienee yksinkertaisinta noudattaa Harawayn kehoitusta olla lisääntymättä: ihmisten, joiden kohdalla lisääntymisvapaus jo suhteellisen hyvin toteutuu. (Vrt. Sasser 2018, 149.) Kehotuksen noudattaminen vaatii tiettyjä resursseja. Oikeammin sen noudattaminen vaatii samoja resursseja, joiden epätasaista jakautumista Haraway itse pitää tyrmäävänä. Lisäksi hän sisällyttää lisääntymisoikeuksiin ilon. (Haraway 2016, 6.) Tilanne on väistämättä sotkuinen, ellei jopa solmussa. On vaikeaa hahmottaa tai ainakaan ottaa kantaa siihen, mikä olisi vastuullista toimintaa suhteessa lisääntymisen tulevaisuuteen – tai miksi ja kuka olisi oikeutettu ottamaan kantaa toisten lisääntymisiin. Kysymys siitä, onko lisääntymisen ihmisoikeus ja miksi se sellainen olisi, lävistääkin aiheesta käytäviä keskusteluja monissa konteksteissa.

Planeetan tulevaisuuteen skaalautuva keskustelu tekee näkyväksi, kuinka yhteismitattomia ilmastonmuutoksen ja väestönkasvun suhteeseen ja yksittäisen ihmisen henkilökohtaisiin ratkaisuihin sijoittuvat keskustelut ovat. Saman suuren kysymyksen ympärillä kehkeytyvät kysymykset toimivat eri rekistereissä, kun katse

⁵³ “It makes sense to search for simple solutions to complex problems. And to be clear, accessing education and contraceptives is not always easy for women and girls around the world. However, the simplicity of instrumental solutions and technical quick fixes prevents policymakers from truly understanding the full contexts of the problems they seek to address and finding strategies to address them that will undo unequal social systems and structures, rather than reproduce their effects.”

kohdistetaan joko (poliittisia päätöksiä vaativaan) lisääntymiseen lajin tulevaisuuden asiana tai yksilön valinnanmahdollisuuksiin ja ratkaisuihin (joihin poliittiset päätökset vaikuttavat). Lisääntyminen on mitä konkreettisimmin lajin ja yksilön kokoinen asia. Niin tietysti ovat monet muutkin monimutkaiset hybridit. Harvat niistä kuitenkaan tapahtuvat yksilön ruumiissa yhtä konkreettisesti kuin lisääntymisprosessi. Lisääntymisprosessi saattaa myös vaikuttaa yksilön arjen järjestämiseen konkreettisesti ja kokonaisvaltaisesti ainakin parin vuosikymmenen, mahdollisesti hänen loppuelämänsä ajan.

Käynnissä oleva tutkimus saattaa ennakoimattomilla tavoilla johtaa ihmisyyden uudelleenmäärittelyyn myös niin sanotusti darwinilaisessa mielessä. Tekoälyn kanssa toimiva, itsensä historiallisissa hierarkioissa planeetan jonkinlaiseksi johtotädeksi asettanut, diskursiivisissa järjestelmissä toimiva nisäkäslaji tuottaa jatkuvasti tietoa itsestään ja menneisyydestään. Tutkimustieto saattaa lisätä ihmisyyden lajimäärittelyn vaikeuksia, sillä ihmisen historian tutkimus tuottaa uutta tietoa lajiristeymistä kategorian selväpiirteisyyttä hämärtävällä tavalla. (Reich 2018, 297–304.)⁵⁴ Homo sapiens jäljittää yhtä aikaa omaa geeniperimäänsä ja lajinsa evolutiivisia rajoja sekä kehittää sosiaalisia humanoidirobotteja, keskenläväisyyden toteutumismuotoja ja pohtii keinokohtujen kehittämisen mahdollisuuksia. Ihmisyyden historia ja tulevaisuus ovat molemmat yh(t)ä kirjoittamattomia tarinoita.

Tiettyä, rajattua teosjoukkoa tiettyinä rajattuna aikana tarkasteltaessa kysymykset ihmislajin tulevaisuudesta ovat toki etäällä tutkimuksen varsinaisesta kysymyksenasettelusta. Nostan ne kuitenkin esiin. Ihmisen kategorian horjuvuus ja lisääntymisprosessin mahdolliset tulevaisuudet osallistuvat juuri siihen ihmiskäsityksistä käytävään neuvotteluun, jossa tutkimuskohteenikin toimivat. Lisääntymisprosessi ja ihmisyyden ovat määrittelyä pakenevia vyyhtejä ja niitä tarkasteltaessa näkökulman rajaaminen on jatkuva haaste. Tämän tutkimuksen kontekstissa kannanottoja – tai varsinkaan ratkaisuehdotuksia – lajin ja lisääntymisen tulevaisuuteen ei vaadittane. Sen sijaan lisääntymisvapautta, teknologisia toimijoita ja juridiikkaa koskevia päätöksiä tehtäessä joudutaan jatkuvasti tarkistamaan, onko tarkoituksena tehdä reaktiivista politiikkaa vai (pro)aktiivisesti ottaa kantaa ihmisyyden ja lisääntymisen tulevaisuuteen.

Pohtiessani tulevaisuutta ja tutkimuksen mahdollisuuksia muuttuvassa maailmassa olen alkanut aavistella, että materiaaliseksi kutsuttua käännettä lähitulevai-

⁵⁴ Viimeaikaisiin tutkimuslöytöihin kuuluu verrattain runsaastikin ihmisen historiaa valettavia huomioita siitä, kuinka homo sapiensiksi rajattu ihmisyyden suhteutuu 'muiksi' määritelyihin ihmislajeihin. Kysymys nykyihmisen ja neandertalinihmisen yhteydestä on ollut tiedeyhteisöä kutkuttava kysymys (Reich 2018, 57–77). Genetiikan tutkija David Reich (2018, 77) kirjoittaa: ”Niinpä geneettinen aineisto pakotti muuttamaan ajateluamme. Se ei vahvistanut tiedemiesten [sic] ennakoitua ja tuotti yllätyksiä.”

suudessa seuraa *materialistinen* käänne. Tai oikeammin: se on käynnissä juuri nyt. Konkreettisten resurssien jakaminen ja jakautuminen ovat suurissa määrin ihmisoi-
keuksien ja oikeudenmukaisuuden toteutumisen kysymyksiä. Feministisen tutki-
muksen perinteessä tärkeä ja ongelmallinen edustuksellisuuden politiikka asettuu
tällä hetkellä ja asettunee vielä nykyistäkin enemmän väestönkasvuun, globaaliin
epätasa-arvoon ja ekologisiin kriiseihin. Näiden vaikutukset kytkeytyvät myös li-
säntymisen tulevaisuuksiin. (Ks. esim. Sasser 2018; ks. myös Radomska 2016, 75–
76.) Ilmastonmuutoksen muovaama todellisuus on erittäin materialistinen kysymys,
ja tässä yhteydessä tarkoitan materialismilla (sekä uusmaterialistisiksi kutsuttuja
sommittelmiä että myös) marxilaisuuden kanssa keskustelemaa teoreettis-
metodolo-
gista kehystä. Käänteisiin kuuluva jatkuva liike on sekä etenevää että edestakaista,
ja tässä mielessä materialismin teoreettisista kehyksistä saattaa jälleen kehkeytyä uu-
delleenmääriteltyjä näkökulmia muuttuvassa todellisuudessa luovimiseen. Lisäänty-
misprosessin kannalta olennaiset taloudelliset, juridiset ja kulttuuristen asenteiden
kaltaiset toimijat kytkeytynevät yhä enemmän pohdintoihin käytettävissä olevista re-
surseista ja kapitalismin tulevaisuudesta.⁵⁵

Tätä taustaa vasten Harawayn (1985/2003, 253–254) manifesti kyborgeille on
hämmästyttävänkin ajankohtainen: ”Kyborgikirjoituksessa *on kyse kyvystä jäädä
henkiin*. Eikä tämä perustu alkuperäiseen viattomuuteen, vaan haluun anastaa työvä-
lineet, joilla kyborgit voivat lyödä oman leimansa maailmaan, joka on leimannut
heidät toiseksi.” (Kursivointi minun.) Linaamassani kohdassa Haraway käsittelee
luku- ja kirjoitustaitoa ”amerikkalaisten mustien naisten ja miesten” parissa. Hän
(1985/2003, 253) kirjoittaa: ”Taistelu kirjoituksen merkityksistä edustaa yhtä kes-
keisimmistä nykypolitiikan kamppailumuodoista. Kirjoituksen leikin päästäminen
valloilleen on kuolemanvakava kysymys.” Kuolemanvakavuus, kyky jäädä henkiin
ja toiseksi leimautuminen osuvat tutkimusasetelmaani. Ekologisten kriisien ajassa
materialistiset jäsennykset nousevat ”keskeisimmäksi nykypolitiikan kamppailu-

⁵⁵ Ilmastonmuutoksen on arvioitu lisäävän pandemioiden riskiä. Tänä vuonna (2020) ko-
ronapandemiolla on ollut yllättäviäkin seurauksia lisääntymisprosessiin liittyvissä asi-
oissa. Esimerkiksi ukrainalaisen hotellin aulassa oli jonkin aikaa viitisenkymmentä
vauvaa odottamassa tilanteen ratkeamista, kun pandemian aiheuttamien rajasulkujen
vuoksi vanhemmat eivät voineet hakea heitä. Tällaista tilannetta kohdunvuokrauskli-
nika tuskin oli kyennyt ennakoimaan; ks. esim. Antti Kuronen 15.5.2020;
<https://yle.fi/uutiset/3-11353490> . Keväällä 2020 hedelmöityshoitoja ei muutamaan
viikkoon pandemian takia tarjottu lainkaan, Eurooppalaisen lisääntymislääketieteen
järjestön ESHRE:n (European Society of Human Reproduction and Embryology) lin-
jauksen sekä hoitoja Suomessa valvovien Fimean ja Valviran suositusten mukaisesti,
ks. esim. Hanna Terävä 9.5.2020 <https://yle.fi/uutiset/3-11335204>; ESHREN linjaus
19.3.2020; <https://www.eshre.eu/Press-Room/ESHRE-News> Tällaiset yksittäiset esi-
merkit osoittavat, kuinka lisääntymisprosessin toimijoiden suhteet ovat odottamatto-
minkin tavoin sidoksissa toisiinsa.

muodoiksi”. ”Leikin päästäminen valloilleen” voi tarkoittaa sekä koko ihmisrajille että eri tavoin toiseutetuille ja marginalisoiduille ihmisryhmille yhtä lailla tuhoutumista kuin jotakin täysin uutta.

’Meidän’ mahdollisuuksiamme antroposeenin ajassa tutkinut Tuija Kokkonen (2014, 204) kirjoittaa: ”Tarvitsemme kaiken tietomme ja kykymme ennakoidaksemme tulevaisuutta, mutta emme silti pysty siihen. Tästä alkaa keskustelu.” Kytken tällaisen hämmennyksen ja varovaisen toiveikkuuden ihmisen lisääntymisen ja lajin tulevaisuuksista käytävään neuvotteluun. Lisääntymisen, teknologioiden ja yhdenvertaisuuden toteutumisen suhteiden ennakointi on epävarmaa ja hankalaa. Ontologisen ehdottomuuden rajaamana käsitettyä lisääntymisprosessia todella kuvaa tunnettu lausahdus, jonka mukaan varmaa on vain muutos. Ihmisyys taas on pitkälti yhtä kuin ’me’ sekä jälkeemme tulevat. Emme tiedä, keitä he tulevat olemaan. Emme tiedä, millaisia prosesseja heidän lisääntymisensä toteuttaa tai kuinka kauan meillä on aikaa säilyttää planeettamme elinkelpoisena (myös heille). Me emme *tiedä*, mutta vastuu ja toiminnan mahdollisuudet ovat joka tapauksessa meidän ja meillä.

4 Lopuksi

Neljästä artikkelista koostuva tutkimus pureutui ajalliseen, generajoja ylittävään kirjallisuuden ilmiöön tarkentamalla kuuteen vuosina 2001–2014 julkaistuun teokseen, jotka käsittelevät ihmisen lisääntymisprosessia. Ihmisen lisääntyminen on ajankohtainen yhteiskunnallinen ja poliittinen kysymys, jota käsittelevää kirjallisuutta on Suomessa 2000-luvulla julkaistu runsaasti. Ensimmäisessä artikkelissa käsitteletin teoksia *Heikosti positiivinen*, *Nollasta ykköseksi* ja *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä*. Artikkelissa määrittelin lajiuden käsitettä ja perustelin näkemystäni lisääntymisprosessista kirjallisuudessa lajiuteen havahduttavana toimijana. Toinen tutkimusartikkeli käsittelee teoksia *Lahjat*, *Nollasta ykköseksi*, *Taivaslaulu* ja *Äitikortti – kirjoituksia lisääntymisestä*. Se osoitti representatiivisen lukukehityksen ongelmakohtia toislaajisiin eläimiin tarkentavia ilmauksia luettaessa. Artikkelin osoitti, kuinka ongelmat kietoutuvat ihmisyyden historiallisen kategorian eettiseen kestämyyteen. Kolmannessa artikkelissa luin romaania *Taivaslaulu* feministisen tutkimuksen sukupuolierosta ja materiaalisuuden ja diskursiivisuuden kietoutuneisuudesta käymien keskustelujen kanssa ja kautta. Osoitin, että ihmisyyden, materiaalisuuden ja sukupuolen välille erikoista asetelmaa rakentava romaani kuvailee ihmisen lisääntymisprosessia luontokulttuurisena vyyhtinä, kun sitä lukee tiedontuotannon perusteita tarkastelemalla ja ajankohtaisiin feministisiin keskusteluihin pohjaten. Viimeinen, neljäs tutkimusartikkeli käsittelee keskosia kuvailevaa romaania *Lasteni tarina*. Kehittelin artikkelissa keskeneläväisyyden käsitettä ja tarkastelin teknologisen kehityksen, yhdenvertaisuuden ja lisääntymisprosessin monimutkaisia suhteita ja ihmisen lisääntymisen epävarmana näyttäytyvää tulevaisuutta.

Tutkimus osoitti, että lisääntymisaiheinen kirjallisuus ottaa toistuvasti kantaa perinteisen ihmiskäsityksen ongelmiin. Tutkimuksen mukaan on tehtävä intentionaalisia metodologisia valintoja representaatiokeskeisyydestä irtaantumiseen, jotta tutkimuskohteiden ehdottamat ja neuvottelemat ihmisyyden uudelleen arvioinnit voivat ylipäättään mahdollistua tarkasteltaviksi. Kehittelin tutkimuksessa käsitteitä, joiden kanssa teosten muotoilemien ihmiskäsitysten lukeminen mahdollistui. Tutkimuskohteissa ihmisyyden historiallinen koherenssi on jo luhistunut. Ihmisuus on niissä jatkuvasti hankalasti muotoiltavissa ja pakenee historiallista kriteeristöään. Tutkimus osoitti, kuinka perinteisen humanistisen ihmiskäsityksen rajapyykit, ihmisuus

ei-eläimytenä ja ei-koneellisena, ovat lisääntymistä käsittelevässä kirjallisuudessa murtuneet. Juuri elämyys ja teknologiat ovat teoksissa osa ihmisyyden sotkuisia vyyhtejä. Ihmisyyttä lähestytään tutkimuskohteissa nisäkkyyteen, laajaan lajikirjoon ja konkreettiseen koneihmisyyteen tarkentaen. Tällaisissa tapauksissa ei ole kyse ihmisyyden hankaluuden re-presentoinnista tai kahden eroteltavissa olevan toimijan yhdistelmästä, vaan tutkimuskohteiden tarkastelema ihmisyyys on luontokulttuurinen vyyhti.

Tutkimuskohteet venyttävät, kyseenalaistavat ja kritisoivat ihmiskäsityksiä. Näin ollen ne osallistuvat omansalaisina toimijoina ihmisyydestä käytäviin keskusteluihin. Tutkimus ongelmaisti ihmisyydestä tietämistä. Se osoitti kirjallisuuden neuvottelevan ihmisen lisääntymisprosessia erotteluperinteen alla pyristelevänä hybridinä, joka ei asetu luonnon/kulttuurin jakolinjoihin, vaan sotkee ne jatkuvasti. Lisääntymisprosessi on mahdollisuuksien ja välttämättömyyden risteymä: siinä on eroteltavissa ontologisen eron ehdottomuus, ja samalla teknologiset, kulttuuriset, taloudelliset, poliittiset, juridiset ja eettiset toimijat kietoutuvat jatkuvasti perinteisesti ontologisiksi määriteltyihin asioihin. Tutkimus osoitti, kuinka kirjallisuudessa hämmennytään ihmisyyden äärellä lisääntymisprosessin materialisoituessa omakohtaisena kokemuksena. Henkilökohtainen, affektiivinen ja konkreettisesti läheltä tarkkailtava prosessi on kirjallisuudessa erittäin merkittävä yksilötason kysymys. Lisäksi se on sitä myös poliittisena, lajin tulevaisuuden kokoisena, hankalasti ennakoitavana – ja *elintärkeänä* – kysymyksenä.

Lähteet

Tutkimuskohteet:

- Frangén, Simo & Meriläinen, Rosa 2007: *Nollasta ykköseksi*. Otava, Helsinki.
Härkönen, Anna-Leena 2001: *Heikosti positiivinen*. Otava, Helsinki.
Katajavuori, Riina 2004: *Lahjat*. Tammi, Helsinki.
Kummu, Essi 2014: *Lasteni tarina*. Tammi, Helsinki.
Rauhala, Pauliina 2013: *Taivaslaulu*. Gummerus, Helsinki.
Silfverberg, Anu 2013: *Äitikortti – Kirjoituksia lisääntymisestä*. Teos, Helsinki.

Tutkimuskirjallisuus:

- Aaltola, Elisa 2013: Ihminen, eläin vai molemmat? Aaltola, Elisa (toim.) *Johdatus eläinfilosofiaan*. Gaudeamus, Helsinki, 9–27.
Aaltola, Elisa & Wahlberg, Birgitta 2020: Johdanto. Aaltola, Elisa & Wahlberg, Birgitta (toim.) *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*. Vastapaino, Tampere, 9–16.
Agamben, Giorgio 1995/1998: *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Transl. Daniel Heller-Roazen. Stanford University Press, Stanford.
Agamben, Giorgio 2002/2004: *The Open. Man and Animal*. Transl. Kevin Attell. Stanford University Press, Stanford.
Ahmed, Sara 2004/2018: *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Suom. Elina Halttunen-Riikonen. niin&näin: Tampere.
Ahmed, Sara 2010: *Feminist Killjoys (And Other Willful Subjects)*. Scholar and Feminist Online. http://sfonline.barnard.edu/polyphonic/print_ahmed.htm (luettu 14.5.2020.)
Ahmed, Sara 2017: *Living a Feminist Life*. Duke University Press, Durham.
Alaimo, Stacy & Hekman, Susan 2008: Introduction: Emerging models of Materiality in Feminist theory. Alaimo, Stacy & Hekman, Susan (eds.) *Material Feminisms*. Indiana University Press, 1–19.
Alaimo, Stacy 2017: Your Shell on Acid: Material Immersion, Anthropocene Dissolves. Grusin, Richard (ed.) *Anthropocene Feminism*. University of Minnesota Press, Minneapolis & London, 89–120.
Alhanen, Kai 2007: *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Gaudeamus, Helsinki.
Alhojärvi, Tuomo 2017: Yllättymisiä: antroposkenen paranoia ja tiedon tilanteinen ongelma. *Tiede & Edistys* 1/2017, 36–56.
Armstrong, Philip 2008: *What Animals Mean in the Fiction of Modernity*. Routledge, London & New York.
Best, Stephen & Marcus, Sharon 2009: *Surface Reading. An Introduction*. Representations 108. University of California Press, 1–21.
Birke, Lynda 1999: *Feminism and the Biological Body*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
Braidotti, Rosi 2002: *Metamorphoses: Towards a Materialist Theory of Becoming*. Polity Press.

- Braidotti, Rosi 2010: The Politics of “Life Itself” and New Ways of Dying. Coole, Diana & Frost, Samantha (eds.) *New Materialisms. Ontology, Agency and Politics*. Duke University Press, Durham, 201–218.
- Braidotti, Rosi 2016: Anthropos Redux: A Defence of Monism in the Anthropocene Epoch. *Frame* 29:2, 29–46.
- Braidotti, Rosi 2017: Four Theses on Posthuman Feminism. Grusin, Richard (ed.) *Anthropocene Feminism*. University of Minnesota Press, Minneapolis & London, 21–48.
- Braidotti, Rosi 2018: A Theoretical Framework for the Critical Posthumanities. *Theory, Culture & Society*.
- Browne, Janet 2008: *Darwinin Lajien synty*. Suom. Riitta Virkkunen. Gummerus, Helsinki.
- Butler, Judith 1990/2006: *Hankala sukupuoli*. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Gaudeamus, Helsinki.
- Butler, Judith 1993: *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of 'sex'*. Routledge, New York & London.
- Calarco, Matthew 2013: Derrida - Eläimen kiihko. Aaltola, Elisa (toim.) *Johdatus eläinfilosofiaan*. Gaudeamus, Helsinki, 152–178.
- Canth, Minna 1895/2016: *Anna Liisa. Näytelmä kolmessa näytöksessä*. Wsoy.
- Chen, Mel Y. 2012: *Animacies. Biopolitics, Racial Mattering and Queer Affect*. Duke University Press, Durham.
- Citton, Yves 2016: Fictional Attachments and Literary Weavings in the Anthropocene. *New Literary History* 47:2–3, 309–329.
- Cixous, Hélène 2013: *Medusan nauru ja muita ironisia kirjoituksia*. Suom. Heta Rundgren & Aura Sevón. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Colebrook, Claire 1997: Is Sexual Difference a Problem? *Social Semiotics* 7:2, 161–174.
- Colebrook, Claire 2017a: Materiality. Sex, Gender and What Lies Beneath. Garry, Ann, Khader, Serene J. & Stone, Alison (eds.) *The Routledge Companion to Feminist Philosophy*.
- Colebrook, Claire 2017b: We Have Always Been Post-Anthropocene: The Anthropocene Counterfactual. Grusin, Richard (ed.) *Anthropocene Feminism*. University of Minnesota Press: Minneapolis & London, 1–20.
- Colebrook, Claire 2018: Lives worth living: Extinction, persons, disability. Grusin, Richard (ed.) *After Extinction*. University of Minnesota Press: Minneapolis & London, 151–171.
- Coole, Diana & Frost, Samantha 2010: Introducing the New Materialisms. Coole, Diana & Frost, Samantha (eds.) *New Materialisms. Ontology, Agency and Politics*. Duke University Press, Durham, 1–46.
- de Beauvoir, Simone 1949/2009: *Toinen sukupuoli. I. osa: "Tosiasiat ja myytit"*. Suom. Iina Koskinen, Hanna Lukkari & Erika Ruonakoski. Tammi: Helsinki.
- Derrida, Jacques 2006/2019: *Eläin joka siis olen*. Suom. Anna Tuomikoski. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Donovan, Josephine 2016: *The Aesthetics of Care. On the Literary Treatment of Animals*. Bloomsbury, New York & London.
- European Society of Human Reproduction and Embryology, ESHRE News 2020: <https://www.eshre.eu/Press-Room/ESHRE-News> Coronavirus Covid-19: ESHRE Statement on pregnancy and conception, 19.3.2020. (luettu 14.5.2020.)
- Felski, Rita 2003: *Literature After Feminism*. Chicago University Press, Chicago.
- Felski, Rita 2008: *Uses of Literature*. Blackwell Publishing.
- Felski, Rita 2015: *The Limits of Critique*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Firestone, Shulamith 1971: *The dialect of sex. The case for feminist revolution*. Bantam Books, New York.
- Foucault, Michel 1966/2010: *Sanat ja asiat. Eräs ihmistieteiden arkeologia*. Suom. Mika Määttänen. Gaudeamus, Helsinki.
- Foucault, Michel 1976–1984/2010: *Seksuaalisuuden historia*. Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki.

- Franklin, Sarah 2000: *Life Itself: Global Nature and Genetic Imaginary*. Franklin, Sarah, Lury, Celia & Stacey, Jackie (eds.) *Global Nature Global Culture*. SAGE: London, 188–227.
- Franklin, Sarah 2013: *Biological Relatives. IVF, Stem Cells, and the Future of Kinship*. Duke University Press, Durham & London.
- Garry, Ann, Khader, Serene J. & Stone, Alison 2017: *The Routledge Companion to Feminist Philosophy*. Routledge, New York & London.
- Grosz, Elizabeth 2010: Feminism, Materialism and Freedom. Coole, Diana & Frost, Samantha (eds.) *New Materialisms. Ontology, Agency and Politics*. Duke University Press, Durham, 139–157.
- Grosz, Elizabeth 2011: *Becoming Undone: Darwinian Reflections on Life, Politics, and Art*. Duke University Press, Durham.
- Grosz, Elizabeth 2012: The Nature of Sexual Difference. *Angelaki* 17:2, 69–93.
- Grusin, Richard 2017: Introduction. Anthropocene Feminism: An Experiment in Collaborative Theorizing. Grusin, Richard (ed.) *Anthropocene Feminism*. University of Minnesota Press: Minneapolis & London, vii–xix.
- Halberstam, J. & Livingston, Ira 1995. Introduction: Posthuman bodies. Teoksessa Halberstam, J. & Livingston, Ira (eds.) *Posthuman bodies*. Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, 1–19.
- Haraway, Donna 1985/2003: Manifesti kyborgueille. Tiede, teknologia ja sosialistinen feminismi 1980-luvulla. Haila, Yrjö & Lähde, Ville (toim.) *Luonnon politiikka*. Suom. Maarit Piipponen, Eila Rantonen & Suvi Ronkainen. Vastapaino, Tampere, 208–265.
- Haraway, Donna 1988: Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies* 3:1988, 14, 575–599.
- Haraway, Donna 2003: *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Prickly Paradigm Press, Chicago.
- Haraway, Donna 2008: *When species meet*. Minneapolis University Press, Minneapolis & London.
- Haraway, Donna 2016: *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Duke University Press, Durham.
- Haraway, Donna 2018/1997: *Modest witness at second millennium. FemaleMan meets OncoMouse. Feminism and technoscience. Preface and study guide by Thyrsa Nichols Goodeve. With paintings by Lynn M. Randolph*. Second edition. Routledge, London & New York.
- Heinämaa, Sara 2000: *Ihmetys ja rakkaus. Esseitä ruumiin ja sukupuolen fenomenologiasta*. Nemo: Helsinki.
- Helosvuori, E. I. 2013: Joustava luonto hedelmöityshoidoissa. *Sosiologia*, 50:3, 239–254.
- Hemmings, Clare 2011: *Why Stories Matter. The Political Grammar of Feminist Theory*. Duke University Press, Durham.
- Hird, Myra 2000: Gender's Nature: Intersexuality, Transsexualism, and the "Sex"/"Gender" Binary. *Feminist Theory*: 1, 347–364.
- Hird, Myra 2009: *The Origins of Sociable Life. Evolution After Science Studies*. Palgrave Macmillan UK.
- Hird, Myra 2010: Symbiosis, Microbes, Coevolution and Sociology. *Ecological Economics* 69:4, 737–742.
- Hollsten, Anna 2013: Äitiys ja luonto Carita Nyströmin runokokoelmassa *Ur moderlivet* ja Liisa Laukarisen teoksessa *Lapsen matka maailmaan*. Rossi, Riikka & Isomaa, Maija (toim.) *Kirjallisuuden naiset. Naisten esityksiä 1840-luvulta 2000-luvulle*. SKS, Helsinki, 299–324.
- Homanen, Riikka 2014: Raskaus, biologia ja äidillinen osaaminen. Teoksessa Irni, S., Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla (toim.) *Muokattu elämä. Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Vastapaino, Tampere, 86–121.
- Homanen, Riikka & Mäkelin, Marianne 2019: Lisääntymisen sosiologiaa. *Sosiologia* 3:2019, 239–242.
- Hongisto, Ilona & Kurikka, Kaisa 2013: Esipuhe. Muuri ja murros. Hongisto, Ilona & Kurikka, Kaisa (toim.) 2013: *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*. Eetos.

- Honkela, Nina & Irni, S. 2014: Hormonaalisesti vaikuttavat ympäristökemikaalit ja kestävyuden etiikka. Irni, S., Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla (toim.) *Muokattu elämä. Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Vastapaino, Tampere, 380–411.
- Huffer, Lynne 2017: Foucault's Fossils: Life Itself and the Return to Nature in Feminist Philosophy. Grusin, Richard (ed.) *Anthropocene Feminism*. University of Minnesota Press, Minneapolis & London, 65–88.
- Hukkanen, Virpi 2018: Nämä naiset eivät tee lapsia, koska haluavat pelastaa maapallon – ”En synnytä yhtään kuluttajaa lisää”. Yle uutiset 21.1.2018. (luettu 14.5.2020.)
- Hyttinen, Elsi 2017: Antroposeeni kansallisella näyttämöllä. Maaseudun tulevaisuus (2014) ja interregnum, jossa elämme. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain, 2017:2, 45–63.
- Hyttinen, Elsi & Lummaa, Karoliina tulossa: Lukeminen humanismin murroksessa. Hyttinen, Elsi & Lummaa, Karoliina (toim.) *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus*. Nykykulttuuri, Jyväskylä.
- Hyvärinen, Pieta, Irni, S., Kyrölä, Katariina & Vehviläinen, Marja 2017: Luontokulttuurit feministisessä tutkimuksessa. Sukupuolentutkimus 2/2017, 2–5.
- Irni, S. & Kyrölä, Katariina 2016: Feministiset sommitelmat, uusmaterialistiset politiikat ja äärimmäisyyksien materiat. Sukupuolentutkimus 3/2016, 3–9.
- Irni, S., Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla 2014: Teknotieteen, sukupuolen ja materiaalisuuden muunnelmät. Irni, S., Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla (toim.) *Muokattu elämä. Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Vastapaino, Tampere, 7–47.
- Jamieson, Lynn 2016. Families, Relationships and 'Environment': Unsustainability, Climate Change and Biodiversity Loss'. *Families, Relationships and Societies*. 5:3, 335–355.
- Kainulainen, Siru 2016: Lukemisen tuntutiloja: Harry Salmenniemen, Vilja-Tuulia Huotarisen ja Saira Susiluodon runojen vastaanotosta. Anna Helle & Anna Hollsten (toim.) *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. SKS, Helsinki.
- Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija 2017: Johdanto. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa: Sukupuolen ja väkivallan risteyksessä. Karkulehto, Sanna & Rossi, Lenna-Maija (toim.): *Sukupuoli ja väkivalta. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. SKS, Helsinki, 9–24.
- Karkulehto, Sanna, Koistinen, Aino-Kaisa, Lummaa, Karoliina & Varis, Essi 2019: Reconfiguring Human, Nonhuman and Posthuman. Striving for More Ethical Cohabitation. Karkulehto, Sanna, Koistinen, Aino-Kaisa & Varis, Essi (eds.) *Reconfiguring Human, Nonhuman and Posthuman in Literature and Culture*. Routledge.
- Kielitoimiston sanakirja: nisäkäs <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/nis%C3%A4k%C3%A4s> (luettu 14.5.)
- Knorr-Cetina, Karin 2005: The Rise of a Culture of Life. EMBO Reports, S76–S80.
- Knuutila, Tarja & Lehtinen, Aki Petteri 2010: Johdanto: Representaatio – tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi. Knuutila, Tarja & Lehtinen, Aki Petteri (toim.) *Representaatio – tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Gaudeamus: Helsinki, 7–31.
- Koho, Satu 2016: Syyllisyyttä, pelkoa ja häpeää vaiennetussa kehossa. Tunteiden tiloja Pauliina Rauhalaan romaanissa Taivaslaulu. Anna Helle & Anna Hollsten (toim.) *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. SKS, Helsinki, 195–220.
- Koistinen, Aino-Kaisa & Karkulehto, Sanna 2018: Posthuman(ist) Feminism, Feminist Posthumanities. Critical Posthumanism: Genealogy of the Posthuman, <http://criticalposthumanism.net/genealogy/feminism/> (luettu 14.5.2020.)
- Koistinen, Aino-Kaisa 2015: *The Human Question in Science Fiction Television. (Re)Imagining Humanity in Battlestar Galactica, Bionic Woman and V*. Jyväskylä University Printing house: Jyväskylä.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne 1996: Kritiikki, visiot, muutos. Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere, 9–34.
- Kokki, Hannu 2015: Lasten akuutin, kovan kivun lääkehoito. Lääketietoa Fimeasta 4/2015, 22–23.

- Kokko, Riina 2018: *Saanko mä hankkia lapsen?* Perjantai-dokkari, Yle Areena. <https://areena.yle.fi/1-4401741> (haettu 14.5.2020.)
- Kokkonen, Tuija 2014: Kun emme tiedä. Keskustelemassa ”meitä” uusiksi: lajienväliset esitykset ja esitystaiteen rooli ekokriisien aikakaudella. Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (toim.) *Posthumanismi*. Eetos, 179–209
- Kontturi, Katve-Kaisa 2013: Molekulaarinen taidehistoria. Kolme teesiä. Hongisto, Ilona & Kurikka, Kaisa (toim.) *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*. Eetos, 235–260.
- Kortekallio, Kaisa 2020: *Reading Mutant Narratives. The Bodily Experientiality of Contemporary Ecological Science Fiction*.
- Kuusamo, Altti 2013. Läsnaolon ongelma representaatiossa. Representaatiota aktivoivat voimat Cassirerista Las Meninakseen. Hongisto, Ilona & Kurikka, Kaisa (toim.) *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*. Eetos, 19–47.
- Kurikka, Kaisa 2014: Kyyninen koira ja muita eläimiä. Maiju Lassila ja eläinkansan kuvaus. Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (toim.) *Posthumanismi* Eetos, 211–236.
- Kuronen, Antti 2020: Koronapandemian ei-toivottu seuraus Ukrainassa – yli 50 sijaissynnytettyä vauvaa odottaa ulkomaalaisia vanhempiaan hotellissa Kiovassa. Yle uutiset 15.5.2020, <https://yle.fi/uutiset/3-11353490> (luettu 15.5.2020.)
- Kähkönen, Lotta & Sudenkaarne, Tiia 2018: Queer, biopolitiikka ja bioetiikka. SQS 1–2: 2018, i–x.
- Lam, Carla 2016: *Feminist Biology*. van der Tuin, Iris (ed.) *Gender. Nature*.
- Latour, Bruno: 1991/2006: *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Suom. Risto Suikkanen. Vastapaino, Tampere.
- Latour, Bruno 2004: Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry* 2/2004, 225–248.
- Latour, Bruno 2013: *An Inquiry into Modes of Existence: An Anthropology of the Moderns*. Transl. Catherine Porter. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Lehikoinen, Elli 2015: ”*En ole aikaisemmin leikkinyt lehmää.*” Lajista, subjektista ja sukupuolesta uuden kotimaisen kirjallisuuden lisääntymiskuvauksissa. Pro gradu, kotimainen kirjallisuus, Turun yliopisto.
- Lehikoinen, Elli 2017: ”*Olen nisäkäs. Tuotan maitoa.*” Ihmisen lajius ja lisääntymisprosessi 2000-luvun kotimaaisessa kirjallisuudessa. *Sukupuolentutkimus*, 2017: 2, 21–33.
- Lehikoinen, Elli 2018: ”*Se ei olekaan pieni ihminen, vaan pieni eläin.*” Ihmisen lajin lukeminen kotimaisen nykykirjallisuuden lapsikuvauksissa. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain*, 2018: 2, 28–43.
- Lehikoinen, Elli 2020: Luonnon, uskon ja eron voima. Lisääntymisen luvat Pauliina Rauhalan *Taivaslaulussa* (2013). *Sananjalka*, 2020, nro 62: 236–254.
- Lehikoinen, Elli tulossa: Luonnon ja teknologian lapset. Keskeneläväisyys ja ihmisenä eläminen Essi Kummun romaanissa *Lasteni tarina* (2014). Hyväksytyt julkaistavaksi: Hyttinen, Elsi & Lummaa, Karoliina (toim.) *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus* Nykykulttuuri -julkaisusarja, Jyväskylän yliopisto.
- Lehikoinen, Elli 2020: ”*Katsokaa nyt tätä, sika raskaana.*” Tietämisestä, empatiasta ja lisääntymisestä. Aaltola, Elisa & Wahlberg, Birgitta (toim.) *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*. Vastapaino, Tampere, 189–211.
- Lemke, Thomas 2011: *Biopolitics: An Advanced Introduction*. Transl. Erick Frederick Trump. New York University Press, New York & London.
- Leskelä-Kärki, Maarit & Melkas, Kukku 2015: Raunioiden raivaajat ja jälleenrakentajat. Uuden vuosituhannen historiallinen romaani. Parente-Capková, Viola, Grönstrand, Heidi, Hapuli, Ritva & Lounis, Kati (toim.) *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*. Turun yliopisto, Turku, 109–131.
- Lesnik-Oberstein, Karin 2007. *On Having an Own Child. Reproductive Technologies and the Cultural Construction of Childhood*. Karnac Books Ltd, London.
- Liljeström, Marianne 2004: Feministinen metodologia – mitä se on? Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino: Tampere, 9–21.

- Liljeström, Marianne 2012: Tietämisen kontekstit ja tiedon kierrättäminen. Kaisa Kurikka, Olli Löytty, Kukku Melkas & Viola Parente-Capková (toim.) *Kertomuksen luonto* Nykykulttuuri, Jyväskylä, 221–228.
- Linjakumpu, Aini 2012: *Haavoittunut yhteisö. Hoitokokoukset vanhoillislestadiolaisuudessa*. Vastapaino, Tampere.
- Lloyd, Genevieve 1984/2000: *Miehinen järki: ”mies” ja ”nainen” länsimaisessa filosofiassa*. Suom. Marjo Kylmänen. Vastapaino, Tampere.
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2014: Johdanto. Mitä posthumanismi on? Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (toim): *Posthumanismi*. Eetos, 13–32.
- Lummaa, Karoliina 2010: *Poliittinen siivekäs. Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörinoudessa*. Nykykulttuuri, Jyväskylä.
- Lummaa, Karoliina 2017: Antroposeeni. Ihmisen aika geologiassa ja taiteentutkimuksessa. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain 1:2017, 68–77.
- Melkas, Kukku 2008: *Historia, halu ja tiedon käärme Aino Kallaksen tuotannossa*. SKS: Helsinki.
- Meskus, Mianna 2014: Hedelmöityshoidot ruumiillisena kokemuksena. Irni, S., Meskus, Mianna & Oikonen, Venla (toim.) *Muokattu elämä. Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Vastapaino, Tampere, 51–85.
- Meskus, Mianna 2009: *Elämän tiede. Tutkimus lääketieteellisestä teknologiasta, vanhemmuudesta ja perimän hallinnasta*. Vastapaino, Tampere.
- Moi, Toril 1985/1990: *Sukupuoli, teksti, valta. Feministinen kirjallisuusteoria*. Suom. Raija Koli. Vastapaino: Tampere.
- Moring, Anna 2013: *Oudot perheet. Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa*. Helsingin yliopisto.
- Morton, Timothy 2007. *Ecology without nature. Rethinking environmental aesthetics*. Harvard University Press, Cambridge & London.
- Oikarinen, Tikli 2019: *Ei tietoa eikä vaihtoehtoja. Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista*. Oikeusministeriön julkaisuja; Selvityksiä ja ohjeita 2019:3.
- Oikonen, Miikko & Raevaara, Tiina 2016: *Ihon alla*. Gummerus, Helsinki.
- Ojajärvi, Jussi 2013: Naiskirjallisuus äitimyytin purkajana. Hallila, Mika, Hosiaisuoma, Yrjö, Karkulehto, Sanna, Kirstinä, Leena & Ojajärvi, Jussi (toim.) *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. SKS: Helsinki, 127–130.
- Oksanen, Sofi 2015: *Norma*. Like, Helsinki.
- Parente-Capková, Viola, Grönstrand, Heidi, Hapuli, Ritva & Launis, Kati 2015: Marginaalit ja kultaiset hedelmät. Näkökulmia feministisen kirjallisuudentutkimuksen historiaan. Parente-Capková, Viola, Grönstrand, Heidi, Hapuli, Ritva & Launis, Kati (toim.) *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*. Turun yliopisto, Turku.
- Parente-Capková, Viola, Grönstrand, Heidi, Hapuli, Ritva & Launis, Kati (toim.) 2015: *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*. Turun yliopisto, Turku.
- Parikka, Jussi & Tiainen, Milla 2006. Kohti materiaalisen ja uuden kulttuurianalyysia. Tai representatian hyödystä ja haitasta elämälle. *Kulttuurintutkimus* 2006:2, 3–20.
- Parikka, Vilhelmiina & Lehtonen, Liisa 2017. Keskonen. Teoksessa Stolt, Suvi, Yliherva, Anneli, Parikka, Vilhelmiina, Haataja, Leena & Lehtonen, Liisa 2017 (toim). *Keskonen hoito ja kehitys*. Duodecim, 9–16.
- Parikka, Vilhelmiina & Leino, Marketta 2017. Keskosvauvan kotiutuminen. Teoksessa Stolt, Suvi, Yliherva, Anneli, Parikka, Vilhelmiina, Haataja, Leena & Lehtonen, Liisa 2017 (toim). *Keskonen hoito ja kehitys*. Duodecim, 131–142.
- Parras, Tytti 1968: *Jojo*. Otava, Helsinki.
- Pearce, Lynne 1997: *Feminisms and The Politics of Reading*. Arnold: London & New York.
- Pikkariainen, Juha 2013: Anu Silfverberg: Äitikortti. Yle uutiset 18.6.2013
- Pulkkinen, Tuija 2020: Selittäminen vai interventio – kriittinen luenta Darwinin roolista Elizabeth Groszin ajattelussa. *Tiede & Edistys* 2/2020, 110–132.

- Radomska, Marietta 2016: *Uncontainable life: A Biophilosophy of Bioart*. Linköping University Electronic Press, Linköping.
- Radomska, Marietta 2017: 17. Non/living Matter, Bioscientific Imaginaries and Feminist Techno-ecologies of Bioart. *Australian Feminist Studies*, 32:94, 377–394.
- Radomska, Marietta & Åsberg, Cecilia 2020: Doing Away with Life. On Biophilosophy, the Non/Living, Toxic Embodiment, and Reimagining Ethics. Berger, Erich (eds). *Art As We Don't Know It*. Aalto ARTS Books: Helsinki, 54–63.
- Raevaara, Tiina 2020: Kaksoiskierre. Like Kustannus, Helsinki.
- Raipola, Juha 2014: Inhimilliset ja postinhimilliset tulevaisuudet. Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (toim.) *Posthumanismi*. Eetos, 35–56.
- Reich, David 2018: *Keitä olemme ja miten päädyimme tähän. Muinais-dna ja ihmisen menneisyyden uusi tiede*. Suom. Kimmo Pietiläinen. Terra Cognita.
- Richie, Cristina 2016: Lessons from Queer Bioethics: A Response to Timothy F. Murphy. *Bioethics* 30:5, 365–371.
- Rojola, Lea 1996: Ero. Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere, 159–178.
- Rojola, Lea 2004: Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus. Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino, Tampere, 25–43.
- Rojola, Lea: 2012: Juokse lujaa, pure kovaa! Donna Harawayn kumppanuuslajit ja feminismi. Lempiäinen, Kirsti, Leppänen, Taru & Paasonen, Susanna (toim.) *Erot ja etiikka feministisessä tutkimuksessa*. University of Turku, Turku, 256–273.
- Rojola, Lea 2013: Kun metafora tulee lihaksi: Aino Kallaksen Sudenmorsiamen susi ja antropologinen kone. Rossi, Riikka & Isomaa, Maija (toim.) *Kirjallisuuden naiset. Naisten esityksiä 1840-luvulta 2000-luvulle*. SKS, Helsinki, 229–253.
- Rojola, Lea 2014: Hänen olivat täytetyt linnut. Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (toim.) *Posthumanismi* Eetos, 131–154.
- Rojola, Lea 2017: Ajattelua lankaleikeillä. *Sukupuolentutkimus* 2:2017, 85–88.
- Rossi, Leena-Maija 2010: Esityksiä, edustamista ja eroja: Representaatio on politiikkaa. Knuutila, Tarja & Lehtinen, Aki Petteri (toim.) *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Gaudeamus: Helsinki, 261–275.
- Sasser, Jade 2018: *On Infertile Ground. Population Control and Women's Rights in the Era of Climate Change*. New York University Press, New York.
- Saxén, Salla & Saxén, Heikki 2016: *Miten bioetiikka voi muuttaa suomalaista terveydenhuoltoa?*
- Sepänmaa, Yrjö 2009: Jälkisanat. Kulttuuritieteellisen eläintutkimuksen lähtökohdista ja mahdollisuuksista. Kainulainen, Pauliina & Sepänmaa, Yrjö (toim.) *Ihmisten eläinikirja. Muuttuva eläinkulttuuri*. Gaudeamus, Helsinki, 220–233.
- Sinisalo, Johanna 2013: *Auringon ydin*. Teos, Helsinki.
- Skeggs, Beverley 1995: Skeggs, Beverley (ed.): *Feminist Cultural Theory. Process and Production*. Manchester University Press, Manchester & New York 1995
- Sperling, Susan & Beyene, Yewoubdar 1997: A Pound of Biology and a Pinch of Culture or a Pinch of Biology and a Pound of Culture? The Necessity of integrating biology and culture in reproductive studies. Hager, Lori D. (ed.) *Women in Human Evolution*. Routledge, London & New York, 137–152.
- Stengers, Isabelle & Despret, Vinciane 2014 (eds.): *Women Who Make a Fuss. The Unfaithful Daughters of Virginia Woolf*. Transl. April Knutson. University of Minnesota Press: Minnesota & London.
- Storm, Hanna 2017: ”Enkä ikinä saa lapsia.” Reproduktion pakko suomalaisissa syömisjärjestelmissä. Karkulehto, Sanna & Rossi, Lenna-Maija (toim.): *Sukupuoli ja väkivalta. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. SKS, Helsinki, 136–159.
- Sudenkaarne, Tiia 2016: Suloiset oudokit: Feministisestä bioetiikasta queer-bioetiikkaan? Rolin, Kristina, Moisio, Olli-Pekka, Reuter, Martina & Tuominen, Miira (toim.) *Sukupuoli ja filosofia* 71–78.

- Suutala, Maria 2009: Hyvät ja pahat eläimet: Suhde eläimiin aatehistorian ja ekofeminismin valossa Teoksessa *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri* toim. Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa. Gaudeamus, Helsinki, 89–102.
- Teittinen, Jouni 2014: Mikä ihmiselle kuuluu. Humanismi, kysymys eläimestä ja kärsivien piiri. Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (toim.) *Posthumanismi*, Eetos, 155–178.
- Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2019: Tilastoraportti 50/2019, Suomen virallinen tilasto, Hedelmöityshoidot. <https://thl.fi/fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/hedelmöityshoidot> (luettu 14.5.2020.)
- Terävä, Hanna 2020: Koronavirus pysäytti vuosia lapsettomuudesta kärsineen Tiinan hoidot – “Jokainen kuukausi on menetys”. Yle uutiset. <https://yle.fi/uutiset/3-11335204> (luettu 15.5.2020.)
- Thiele, Kathrin 2014: Pushing Dualisms and Differences: From ‘Equality versus Difference’ To ‘Non-mimetic Sharing’ and ‘Staying With the Trouble’. *Women: A Cultural Review*, 2:2014, 9–26.
- Thompson, Charis 2005: *Making Parents. The Ontological Choreography in Reproductive Technologies*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Tieteen termipankki: Ympäristötieteet: bifurkaatio. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:bifurkaatio> (luettu 14.5.2020.)
- Tukiainen, Katja 2008: *Rusina*. Like, Helsinki.
- Tuomaala, Salome 2011: *Keskeytyksiä elämässä. Naisten toimijuudet aborttikertomuksissa*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Tuomivaara, Salla 2018. Searching for the roots of exclusion: Animals in the sociologies of Westermarck and Durkheim.
- Viljanen, Kaisa 2013. Äidit, relatkaa! *Helsingin sanomat* 8.3.2013.
- Verronen, Maarit 2008: *Karsintavaihe*. Tammi, Helsinki.
- Wallenius-Korkalo, Sandra 2018: *Esitetty lestadiolaisuus. Uskonto, ruumiillisuus ja valta populaarikulttuurissa*. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi.
- Werner, Laura 2005: Johdanto. Feministinen filosofia likaisena ajatteluna. Oksala, Johanna & Werner, Laura (toim.) *Feministinen filosofia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Westerlund, Jasmin 2013: *Murtumia lasikellossa. Naisten kirjoittamat taiteilijaromaanit Suomessa 1900-luvun alkupuolella*. Turun yliopisto, Turku.
- Wolfe, Cary 2012. *Before the Law: Humans and Other Animals in a Biopolitical Frame*. University of Chicago Press, Chicago.
- Wollstonecraft, Mary 1792/2011: *Naisten oikeuksien puolustus*. Suom. Ville-Juhani Sutinen. Savukeidas, Turku.
- Åsberg, Cecilia, Thiele, Kathrin & van der Tuin, Iris 2015: Speculative Before the Turn Reintroducing Feminist Materialist Performativity. *Cultural Studies Review*, vol. 21, 2:2015, 145–172.
- Åsberg, Cecilia 2018: Feminist Posthumanities in the Anthropocene: Forays Into the Postnatural. *Journal of Posthuman Studies*, vol. 1. 2/2017, 185–204.
- Åsberg, Cecilia & Braidotti, Rosi 2018: Feminist Posthumanities. An Introduction. Åsberg, Cecilia & Braidotti, Rosi (eds.) *A Feminist Companion to the Posthumanities*. Springer, 1–22.
- Äitiyslaki: Finlex, Äitiyslaki 253/2018, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180253> (luettu 14.5.2020.)
- Ääri, Helinä 2020: Eläviä kanoja odotellessa. Aaltola, Elisa & Wahlberg, Birgitta (toim.) *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*. Vastapaino, Tampere, 141–164.
- Ääri, Helinä tulossa: ”Pidätekö broilerinmaksasta?” Kananpoikasten kalmot ja niiden osat motiivina Mikko Rimmisen *Nenäpäivässä* (2010) ja Kari Hotakaisen *Klassikossa* (1997). Hyttinen, Elsi & Lummaa, Karoliina (toim.) *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus* Nykykulttuuri, Jyväskylä.



**TURUN
YLIOPISTO**

ISBN 978-951-29-8265-3 (PRINT)
ISBN 978-951-29-8266-0 (PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu/Online)